

pl. bizonyos, hogy a hármias egység, ahogyan azt a XIV. Lajos korabeli francia drámaírók elméletileg felállítják, a görög dráma (és az azt képviselő Arisztotelész) félreértésén alapul. De másrészt ugyanilyen bizonyos, hogy a francia drámaírók a görögöket pontosan úgy értették, ahogyan az saját művészi szükségletüknek megfelelt s ezért még sokáig ragaszkodtak ehhez az úgynevezett »klasszikus« drámához, azután is, hogy Dacier és mások, már helyesen tolmácsolták Arisztotelészt. . . »A félreértett forma éppen az általános, és a társadalom bizonyos fejlődési fokán általános felhasználásra alkalmas forma«. Az irodalom története egyenesen azt igazolja, hogy *átvételtre* szinte csak a félreértett, tehát megmásított, módosított, a művész saját művészi szükségletének megfelelően módosított forma alkalmas. Nem véletlen az, hogy a nyugateurópai versformák első tudatos meghonosítója irodalmunkban, Faludi Ferenc, az újkori irodalmi népiesség elindítója, hogy a disztichon nagy magyar mestere, Vörösmarty úgy megigézte fülünket, hogy ha valaki, mint Devecseri teszi Homeros-fordításaiban, igazi s nem módosított disztichonokban fordítja Homeros époszait, fülünk valami újszerűt s különöset hall versei szép zenéjében s csak lassan döbbenünk rá, hogy Vörösmarty varázsa miatt nem vettük észre, hogy Vörösmarty disztichonjai az újszerűek és a meglepő zenéjűek. Ady kuruc verseit annyiival érezzük hitelesebbeknek Thaly kuruc verseimél, amennyivel Ady bátrabban tér el — új mondanivalója sodrásában — a kuruc költészet hagyományától, mint a hamisító-pontossággal dolgozó, epigon Thaly.

Eleanor Marx-Aveling azt írja emlékezésében Marxról: »Mikor Marx lányának ezekről és egyéb könyvekről beszélt, s megmutatta neki, hol keresse ezekben a művekben a legszebbet és a legjobbat, megtanította gondolkodni — úgyhogy az észre sem vette, mert az ellen berzenkedett volna — megtanította arra, hogy próbáljon a maga fejével gondolkodni és megérteni a dolgokat«. Marx hagyománya, hagyatékának felmérhetetlen kincsetára, arra kötelez, hogy próbáljuk megérteni mélyebben feladatainkat. Ezek a feladatok elsősorban, az irodalomtudomány számára is, politikai feladatok, illetve a politikai feladatoktól elválaszthatatlan, azt segítő feladatok. Marx emlékét ezért véltük azzal szolgálni, hogy egy aktuális irodalmi kérdésre vetettük rá elméjének megvilágító fényét.

DEZSÉNYI BÉLA

KOSSUTH, A FORRADALMI PUBLICISTA

Kossuth Lajos egész élete, alkotó politikai tevékenységének minden korszaka szervesen összefügg a sajtóval. Ő az első magyar államférfi, aki megérti az időszaki lapoknak, a publicisztikai irodalomnak hatalmas jelentőségét a reformok érdekében kifejtett agitáció és propaganda szempontjából; sőt már a bennük rejlő szervező erőt is megsejti és hasznára fordítja — azt az erőt, amelynek fontosságát tudományos következetességgel először Lenin fejtette ki és a bolsevik sajtóban a proletárforradalom nagy vezetői juttattak döntő

szerepre.¹ Kossuth munkásságának minden szakasza egy-egy lapalapítással, vagy egy-egy szorosán összefüggő sajtókampánnyal kapcsolatos. Hírlapírói alkotásának új, Magyarországon eddig ismeretlen formájáról 1842-ben ezt mondja: »Nekünk úgy látszik, hogy a magyar időszaki sajtó 1841-ig a nemzet politikai életére . . . azért nem gyakorlott csak a mostanihoz is hasonló hatást, mivel a szerkesztők s lapvezérek közt alig volt valaki, aki practico-politicus életet élt; mivel többnyire csak literátorok voltak, publicisták nem.« Publicisztikai tevékenységének tartalmát, politikai célját pedig legelső lapjának, az Országgyűlési Tudósításoknak indulása idején így határozza meg: »Mihelyt a nemzet igazán érezni fogja, hogy nyilvánosság nélkül szűkölködik, lesz nyilvánosság — mihelyt melegen érezni fogja — még pedig a nép, a szegény, emberi méltóságából kivetkezett nép fogja érezni, hogy kormány s hatszázezer despota önkénye alatt nyög — nem soká fog felettük önkény uralkodni.«²

Valóban, a Kossuth előtti magyar lapszerkesztők, még akkor is, ha az irodalomban már korszerűen és merészen szólaltatták meg a haladó eszméket, amint a szerkesztői asztalhoz ültek, szűkszavú, fojtott hangon referáló literátorokká váltak. Nem értették meg, vagy nem tudták használni a nyilvánosság nyújtotta hatalmas fegyvert. Kossuth az Országgyűlési Tudósításokkal a nyilvánosság elé vitte a diétai tanácskozásokat, amelyeket nemcsak a cenzúra, de a rendi érdekek s előítéletek is csak vékony vezetőrétegeknek tartottak fenn; még jobban kiterjesztette a politikai élet nyilvánosságát a Törvényhatósági Tudósításokban, végül a Pesti Hírlapban elérte a politikai kérdések előzetes megvitatásának lehetőségét is. Agitációja készítette elő Magyarországot a polgári forradalomra, amelynek vezetésében Kossuth Hírlapja s egy sor brosúra és proklamáció játszottak óriási szerepet. Az emigrációban Kossuth szavára már távoli országok figyelték — talán népekmozdultak volna meg, ha éppen Kossuthot, de főleg környezetét társadalmi helyzete nem akadályozta volna, hogy teljese a néphez forduljanak. Végül nagy erővel vette fel a harcot a nemesipolgári kompromisszumon alapuló kiegyezés ellen — egy külön e célra alkalmazott publicisztikai formával, a nyílt levéllel és Iratainak első kötetével.

I

Az Országgyűlési Tudósítások és a Törvényhatósági Tudósítások

Az Országgyűlési Tudósítások története

A sajtó a feudális korban kezdődő kéziratos hírszolgálat utóda, származéka. Előbb maga is alkalmazkodik a feudális társadalmi viszonyokhoz: királyok, főurak nagy tetteiről, háborúkról referál — saját hangja még nincs. Az erősödő polgári rend kovácsol először fegyvert a sajtóból az osztályharc számára: fokozatosan a maga szolgálatába állítja a feudális világ elleni harcban. Már nem szorítkozik referálásra, hanem véleménye van s ennek a véleménynek szabadságot, nyilvánosságot követel. Bevezeti a közvélemény fogalmát, amely

¹ A sajtónak, mint kollektív szervezőnek jelentőségéről I. Lenin meghatározását. Lenin-Sztálin: A sajtóról, Bp. 1950. 23-24. l. (Marxizmus-leninizmus kis könyvtára 67-69. sz.)

² Kossuth Lajos: A magyar irodalom és művészet 1842-ben. PH (= Pesti Hírlap) 1843. jan. 1. 209. sz., 7. l. A második idézet Lónyay Gáborhoz intézett leveléből, közölve Pesti Napló 1880. jún. 13. reggeli kiadás.

mindent ellenőrzése alá igyekszik vonni. A polgári ideológia hatalmát akarja kiterjeszteni a feudális állam ténykedései fölé, hogy ezáltal végül az államhatalom állásait is bevegye.³ A sajtónak, mint a közvélemény szervének felszabadítása a polgári forradalmak jelszavai közt az elsők között áll. A felszabadításhoz vezető út első állomása pedig a parlamenti nyilvánosság elérése. Az angol parlament tárgyalásai szigorúan titkosak voltak, csak a XVIII. század második felében sikerült az angol újságíróknak bebocsátást kapni a parlamentbe. Franciaországban Mirabeau adta ki az első parlamenti újságot 1789-ben.⁴ Poroszországban 1841-ben IV. Frigyes Vilmos megengedte, hogy a tartománygyűlések jegyzőkönyveit kinyomtaszák. Az újságoknak ettől kezdve is csak annyit volt szabad írni, amennyi a hivatalos Staatszeitungban megjelent, a szónokok nevét tilos volt említeni. Marx Károly első nagyjelentőségű sajtóorgánumában, a Rheinische Zeitungban, az egykorú német publicisták élén elsőként követelte a sajtó számára azt a jogot, hogy a tartománygyűlés minden üléséről adhasson tudósítást, mégpedig kommentárral. Marx öt nagy cikksorozatban bírálta a Landtag működését, közülük az elsőt a sajtószabadság és a tartománygyűlés nyilvánosságáról folyó vitáknak szentelte. Éles humorral tette nevetségessé a tartományi képviselőket, akik még a király vékonypénzű »sajtóreformját« sem voltak hajlandók ellenállás nélkül megvalósítani és a legmerészebb kívánságuk csak annyi volt, hogy a szónokok nevét ki lehessen írni az újságban. Erre is csak a közvélemény nyomása, egy több mint ezer kölni polgár aláírásával beadott petíció készítette a privilégiumaikat féltő rajnai rendeket.⁵

Kossuth is a sajtó teljes felszabadítását akarta elérni és tudatosan ragadta meg a véletlen adta lehetőséget az országgyűlési nyilvánosság tettleges megvalósítására. Csak egy pozitív célt tűzött ki magának ekkor: azt, hogy írott országgyűlési tudósításaival utat tör a sajtószabadság felé — mondja ő maga ötven évvel később.⁶ A sajtószabadságról már az 1832 szeptember 7-i zempléni megyegyűlésen kifejtette nézeteit, első reánk maradt beszédében.⁷ Csakhogy érvei még a nemesi ellenállás ideológiai készletéből voltak merítve — a kezdeményező, forradalmi lépést csak az 1832-36-i országgyűlésen teszi meg.

Magyarország sajátos helyzetében — ahol az osztályharc függetlenségi harccal fonódott össze — a döntő lépés még több akadályba ütközött, mint máshol. Az országgyűlés — legalábbis a rendi tábla — ülései nyilvánosak voltak; a karzat, főleg a jurátus ifjúság, a köznemesség leghaladóbb szárnya, éber figyelemmel kíséri a vitákat, ők válnak idővel Kossuth leghívebb szövetségeseivé. De a nyilvánosság nem terjed túl a terem falain, hírlapokban közzétenni a beszédek nem lehet, a hivatalos jegyzőkönyv pedig csak jóval az országgyűlés bezárása után jelenik meg. A kerületi ülésekről, amelyeken a vita leglényegesebb kérdései kerülnek felszínre, napló egyáltalán nem készül. Nem vezetnek naplót a főrendi tábla üléseiről sem.

³ A sajtó történetéről Georges Weill : Le journal. Paris 1934. A közvéleményről Wilhelm Bauer : Die öffentliche Meinung. Tübingen 1914. Kül. 30, 289, 299. l.

⁴ Otto Groth : Die Zeitung. I. köt. Berlin-Mannheim-Leipzig 1927. 781—793. l. Weill, i. m. 71—75. l.

⁵ Weill, i. m. 191. l. Franz Mehring : Karl Marx. Geschichte seines Lebens. Leipzig 1918. 39—41. l.

⁶ Lukinich Imre : K. L. és a M. Történelmi Társulat. Századok. 1927. 225—230. l.

⁷ Kosáry Domokos : K. L. a reformkorban. Bp. 1946. 87—88. l. U. o. (91—157. l.) az OT (= Országgyűlési Tudósítások) és TT (= Törvényhatósági Tudósítások) történetének eddig legjobb összefoglalása.

A helyzetet az újságok mit sem javítanak. A cenzúra nemhogy a viharos parlamenti reformharcok tárgyalásától tiltja el a sajtót, de még sokkal szelídebb politikai közleményeket is gondosan gyomlálja. A cenzúra pedig királyi jog és az osztrák birodalom érdekeit érvényesíti, függetlenül még a rendek hatalmától is. Ezen a ponton intéznek az országgyűlések és a megyék 1790-től kezdve heves támadásokat a cenzúra ellen: arról az alkotmányban nincs intézkedés, tehát törvénytelen. Bars megye hatalmas feliratban hangoztatja, hogy eleink mindenkor fenn kívánták tartani a szó és a gondolat szabadságát. A sajtószabadság mellett foglal állást Desseffy József az 1830-i országgyűlésen tartott és nyomtatásban is megjelent beszédében.⁸

De mindez a kérdésnek csak egyik, a rendi intézmények keretei között is világosan érthető és kimondható oldala. A gyarmati elnyomást saját személyükben is sínylő nemesek sérelmeinek szoros tartozéka. Van azonban egy másik oldala is a nyilvánosság ügyének, amelyet a rendi nemesség nagy része nem vesz észre, vagy inkább nem akar észrevenni. És cselekedeteit mégis ez irányítja: a nyilvánosság, a sajtószabadság és vele a közvélemény állandó ellenőrzése saját rendi pozícióit is fenyegeti s előbb-utóbb kérdéssé teszi a kiváltságok további fenntarthatóságát, Kossuth szavaival nemcsak az abszolútista kormány, de a »hatszázézer despota« helyzetét is. Innen van, hogy a teljes sajtószabadságtól a rendek is visszatörpölnének, innen van, hogy az országgyűlési újságról folyó viták nem vezetnek konkrét eredményre. Sőt, a nemesség legreakciósabb része nyíltan ki is mondja, hogy az ő felfogása szerinti publicitásnak semmi köze az újságok szabadságához. A publicitás kétféle: authentica és non-authentica. »Authentica« — az, amit Magyarországon tapasztalunk: a követ jelentéseket küld megyéjének, a megye viszont instrukciókkal látja el követét. Non-authentica az, amit az újságok üznek: saját felfogásuk szerint magyarázzák a követek beszédeit. Mentsen meg az ilyen nyilvánosságtól az Alkotmány, nekünk »teljességgel nincs (rá) szükségünk, mert eddigi Constitutionk mellett örökre megmaradni kívánunk.«⁹

Az Alkotmány a végső szó: benne keres védelmet a rendi országgyűlés zöme bevallottan a bécsi önkény, be nem vallottan az Országgyűlési Tudósításokban feltörő hazai haladó közvélemény ellen is. Ha ezt a kettősséget figyelembe vesszük, elég röviden végigfutnunk az országgyűlési újságról folyó vitákon, könnyen érthető, miért nem vezettek sikerre. Azért, mert Kossuth és a diéta valóban haladó követi számára a diétai újság csak az első lépést jelentette a teljes sajtószabadság felé, a reakció és a két álláspont közt sodródó zöm számára pedig — tudatosan vagy tudattalanul — nem volt sokkal kívánatosabb, mint a Bécsből irányított cenzúra.

Az 1830-i országgyűlésen Andrassy György tornai követ az ülésekkel párhuzamosan megjelenő külön országgyűlési újságot javasolt. A vitában a többség óvott a sajtószabadság kérdésének felbolygatásától s csak az íment határozatba, hogy — amennyiben valaki engedélyt kérne országgyűlési újság nyomtatására s azt nem kapná meg — pártfogásba veszik. Rendi nyelven ez azt jelenti, hogy sérelmi kérdést csinálnak az ügyből. 1832 december 22-én — mindjárt az új országgyűlés megnyitása után — vita kezdődött a napló kérdésé-

⁸ Az országgyűlési nyilvánosságról és a cenzúra elleni megyei mozgalomról Sándorfy Kamil: Törvényalkotásunk hőskora. Bp. 1936. 209-213. I. Ferenczy József: A magyar hírlapirodalom története. Bp. 1887. 120-125. I.

⁹ Ponorí Thewrewk József: Hazafiúi elmékedések. Pozsony, 1833. 48 skk. I.

ról s ekkor Andrassy újra felhozta a diétális újság ügyét. Másnap a vita tovább szélesedett: felvetődött az a kívánság is, hogy a kerületi ülésekről is készüljön ezentúl napló. A kívánság határozatba is ment, az újság kérdésében pedig ismét úgy döntöttek, mint 1830-ban: ha valaki vállalja, pártolni fogják. Csak-hogy ekkor már mindenki tudja, hogy van ilyen vállalkozó: délutánonként Andrassynál és Wesselényinél az ellenzéki vezetők tárgyalják a terveket, előbb Bertha Sándor neve kerül felszínre, majd 29-én már Kossuthal tárgyalnak.

Kossuth a december 27-i kerületi ülésen tünt fel először. Mint »távollevő követő« vesz részt az országgyűlésen, tehát tanácskozási joga van és ő ez alkalommal — először és utoljára — él is e jogával. Szót emel az ellen, hogy a rendi tábla már előre le akar mondani a kerületi ülések naplójának kinyomtatásáról s megelégszik, hogy az »diktaturán« (diktálás után kézzel leírva) készüljön. Hiába tetszik azonban Kossuth fellépése, hiába mutatja be az eddigi ülésekről készült jegyzeteit — Andrassy, ki 29-én még ebéden látta vendégül, másnap, nyilván Zemplénből kapott rágalmozó hírek alapján, gyanúsna találja Kossuth személyét s a kerületi naplóra Bertha Sándor és Munkácsi János kap megbízást. Pütkösdí királyság, mert a nagy lendülettel indult ügy megbukik azon, hogy a pénzt, amely a napló szerkesztésére kellene — mindössze 346 Ft — nem bírják összegyűjteni. Február végén Berthaék lemondanak. Ezzel a kerületi napló megbukott. Az országgyűlési napló kivonata — amelyet a meg nem valósult országgyűlési újság pótlékának szántak — májusban újra napirendre került, de ekkor az egész újságkérdést a rendszeres munkálatokhoz tették át. Az országgyűlés végén el is készült egy törvényjavaslat, amely az országgyűlési újság felelős szerkesztőjétől 5000 forint óvadékot követelt s az újság ellenőrzését a két tábla tagjaiból alakult bíróságra bízta volna. Törvény azonban nem lett belőle.¹⁰ A rendek kezdeményezéséből országgyűlési újság sohasem jött létre, mert az arisztokrácia nem látta be, hogy »a köz vélemény erősebb garantiája a képviselés helyes teljesítésének, mint minden Instrukció és esküvés.«¹¹

Mialatt az országgyűlés hosszasan tanácskozott újságjáról, Kossuth megindította a magáét. Nem választotta az 1830-ban, meg az új országgyűlés kezdetén is határozatba ment utat: nem kért engedélyt s nem vette igénybe a rendek pártfogását. Jól látta, hogy ez a pártfogás legfeljebb annyit jelenthetett volna, hogy ügye az országgyűlési sérelmek közé kerül, hangzatos viták, szép beszédek ürügye és alkalma lesz, de Tudósításai nem születhettek volna meg. Nem tárgyalásokra volt szükség, hanem arra, hogy valaki kezébe vegye a végrehajtást. Ezért nem helyezkedett az országgyűlés védelme alá akkor sem, amikor könyomatossai sajtóját elvették. Ellenállás helyett a kitérést választotta. Nem félelemből, mert később, a Törvényhatósági Tudósítások esetében, megmutatta, hogy az erőszak sem tudja elriasztani. De ekkor már ismert újságjainak hosszú múltja adott erőt az ügynek; letartóztatása már nem árthatott, inkább használt a sajtószabadságnak s az ellenzéki mozgalomnak. A kicsiny kezdetet azonban még féltetni és ápolni kellett. A nemesi ellenzék legjobb szándékú vezetői sem nyújthattak ekkor még hathatós védelmet, csak saját bizalma munkájának korszerű, szükséges voltában.

¹⁰ Kosáry, i. m. 92—96. l. Ferenczy, i. m. 230-234. l. Kölcsey Ferenc: Országgyűlési Napló. (Minden munkái Bp. 1886. VIII. köt.) 22., 23., 26., 27., 37., 38., 61., 76., 82. l. Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások. Kiadta Barta István (ezentúl: OT). Bp. 1948-1949. I. köt. 30-32., 36-37., 103., 152. l. Viszota Gyula: K. L. írott hírlapjai. Budapesti Szemle. 1927. 206. köt. 90-113., 231-252., 381-414. l.

¹¹ OT. 30-31. l. (1832. dec. 24.).

Mindennek nem mond ellent az, hogy Orosz Józseffel együtt hajlandó volt a kerületi napló vagy akár a naplókivonat szerkesztésére. Szüksége lett volna rá, mert minden jövedelme az a 13 forint volt, amit megbízói fizettek havonta.

Inkább azt kérdezhetnénk, miért vette be Orosz Józsefet társnak az Országgyűlési Tudósítások szerkesztőségébe. Hiszen Orosz maga bevallotta később, hogy a munka javarészt mindig Kossuth végezte. Valószínű, hogy Orosznak országgyűlési körökben már jólismert nevével várt, hogy bizalmat kelt azokban is, akik őt még nem ismerték, vagy — Andrassy információi alapján — nem néztek rá jó szemmel. Orosz, pozsonyi ügyvéd, maga is távollevő követe, az 1830-as országgyűlésről tett már közzé diétai naplót, amelyet Kossuth elismerésre méltónak tartott. De segítségre is volt szüksége Kossuthnak, mert egy ember »ha naponként 5-6 órát az ülésen töltött, otthon jegyzőkönyvet redigált, a conferentiális társalkodásokat kereste, levelezett, a rossz hibás írások lehető correcturájával napokat vesztett, egyes nevezetesebb beszédek után végig hajházta a várost, s ha egy nap két felé is volt ülés, azon ülésnek, melyben jelen nem lehetett, tetteit nagy bajjal gyűjtögette — egy dolgot sem végezhetett tökéletesen.«¹²

Mindenesetre még az Orosszal való szövetség, sőt az országgyűlés megnyitása előtt határozta el, hogy az országgyűlésről kéziratot tudósításokat ír s erre az elhatározásra a diétális újságról folyó vitáknak semmi befolyásuk sem volt. Ha valaki segített Kossuthban az elhatározást megérlelni, az csak Lónyay Gábor lehetett, aki nélkülözhetetlen barát és jóismerős — Soós János, Vécsey Pál — társaságában felkérte Kossuthot, hogy havi 10 Frt-ért küldjön számukra ilyen tudósításokat.¹³

Ilyen előzmények után indultak meg az Országgyűlési Tudósítások 1832 december 17-én. 1836 május 15-ig, az országgyűlés bezárásáig 344 számot adott ki belőlük Kossuth. A kéziratot újság úgy készült, hogy Kossuth a maga módján rövidítve (nem gyorsírással) jegyezte az üléseket, jegyzeteiből otthon elkészítette a fogalmazványt, majd szegénysorsú másolókkal, jurátusokkal s másokkal leíratta a kívánt mennyiségben. Az első évben mintegy 25, a másodikban 40 írnok dolgozott nála. A »kancellária« vezetője előbb Gönczy Gedeon, majd Farkas János, debreceni származású fiatal jogász volt. Az előfizetők lassan szaporodtak, 1833 tavaszán 40, szeptemberében már 72 példányban készültek a tudósítások. Kossuth maga minden munkáját a lapnak szentelte, társadalmi kapcsolatait is a legcsekélyebbre szorította le. A munka nem könnyű: néha későig tart az ülés, besötétedik a tárgyalóterem s a kevés gyertyából nem jut a szorgalmasan jegyzető absentiumi ablegatus számára. Ha sok az anyag, például a vallási viták alatt vagy az urbárium részletes tárgyalása idején, meg kell kettőzni a lapok számát, míg újból utóléri az ülések fonalát.¹⁴ Ilyenkor persze nagyobb a költség is, sürgetni kell az előfizetési díjakat — havi 10 Ft — melyek néha hónapokig is elmaradnak.¹⁵ 1833 április 16 és június 16 között csak 30 előfizető fizetett, a két hónap összes kiadásai pedig 629,24 Ft-ot tettek ki. Egy-egy levél összes kiadásai 50-60 Ft között voltak.¹⁶ A havi tiszta jövedelem

¹² Elfelejtett levelek K. L.-tól. Pesti Napló 1880. jún. 13. reggeli szám.

¹³ Lónyay Gábor: K. L.-elfelejtett levelezése. Pesti Napló. 1880. jún. 23. reggeli szám. Kosáry, i. m. 96—97. l.

¹⁴ OT. III. 725., II. 7. l.

¹⁵ U. o.

¹⁶ Számadási könyvecske Országgyűlési tudósításaink 4 hónapjaira. Orsz. Levéltár. K. L. iratai. I. sor. 89. csomó.

a szerkesztők részére ebben az időben 50 forint körül mozog; az elosztásra fennmaradt összegből Kossuth először Oroszt fizeti ki.

A másoltatás sok időbe került s nagy költséggel járt. Hogy ezen segítsen, Kossuth egy bécsi litográfustól kősjátót vásárolt s a 69-82 számokat ezen készítette. Ekkor tört ki a vihar, amelynek a felhői a kormányhatóságok iratváltásaiban már január óta gomolyogtak.

Helmeczy, a Jelenkor c. hírlap szerkesztője lapjának január 5-én megjelent 2. számában — minden eddigi szokás és cenzúra-rendelet ellenére — három oldalra terjedő országgyűlési tudósítást adott. Február 1-én már az államtanács elé kerülnek a Jelenkor »bűnei«: még az 1832. évi utolsó számokban a latin nyelv ellen cikkezett, ezenkívül külföldi lapok mintájára a cenzúra által törölt sorok helyét üresen hagyta, végül országgyűlési tudósítást ad, sőt egy következő számba »Pótlék az Ország Gyűlési minden rendű eddigi ülésekhez« c. függelék is akart adni. Ezt már megakadályozta a cenzor — akit mindennek ellenére az első tudósítás elnézéséért azonnal nyugdíjaztak. Hasonló »bűnöket« követett el a Hazai és Külföldi Tudósítások, meg az Erdélyi Híradó is. És az udvari kancellária értesülése szerint mindnyájan a Kossuthi-Orosz-féle újságból merítették a tiltott anyagot.

Itt kezdődik a kormány izgatott tanakodása afölött, hogy az Országgyűlési Tudósításokat hogyan lehetne beszüntetni, hiszen ha a híriapok is közlik, ami benne van, »nem sok hiányzik már ahhoz, hogy a sajtószabadságot tényleg meglévőnek lehessen tekinteni.« Még érdekesebb azonban, hogy a Jelenkor cikkéről — amely pedig nem egyezik Kossuth ugyanazon napokról adott tudósításának szövegével — Kossuth azt írja: »Hogy a Jelenkor 2-ik számja tollamból folyt, alkalmasint el volt található«. Tudomásul kell tehát vennünk, hogy Kossuth megkísérelte, mégpedig mindjárt kezdetben, az országgyűlési nyilvánosságot a nyomtatott újságok felé is kiterjeszteni. Az ötletszegény és törvénytisztelő Helmeczy magától alig vetemedett volna erre és lapja 5. számában már sietve alkalmazkodik a cenzúra-rendszabályokhoz, amelyek megszabják, mit szabad megírni az országgyűlésről: »A pozsonyi két újság élénkbe tűzött vezérlete után ennyit mondhatunk« — ez a szöveg előzi meg a 23 sorra csökkent diétai beszámolót.¹⁷

Jellemző, hogy a megriadt kormányzerveknek a rendek sietnek segítségére: az inkriminált cikk ugyanis a beregi követek egyik felszólalását hibásan közölte, mire ezek a nádorhoz mentek, aki a maga részéről készséggel utasította a pesti revizort, hogy ne engedjen mást megjelenni a diétáról, mint amit a pozsonyi német és latin újság hoz. »Nem uraim, még mi sajtószabadságra meg nem értünk« — írja naplójába Kölchsey . . .¹⁸

A tavaszi aktahullám elcsitult az Országgyűlési Tudósítások körül, de ősszel a könyvmatos sajtó már nagyobb vihart vert. Szeptember 4-én jelentette Wirkner kancelláriai fogalmazó, a kormány pozsonyi referense, hogy Kossuth litográfiát vásárolt. Szeptember 10-én már az államtanács előtt van az ügy. Egy pillanatig sem vitás, hogy a sajtót el kell venni Kossuthtól, de hogyan?

¹⁷ Vizsota, i. h. OT. I. 96., 103. l. — Bécsi Áll. Levéltár. Conf. A. 126/1833., 172/1833. (»So fehlt wahrlich nicht viel um die Pressfreiheit als bereits bestehend zu betrachten«) · 303/1833., 254/1833., 373/1833., 480/1833. (Goriupp Alisz kiadatlan gyűjtéséből). Az OT. 9. számának fogalmazványában a befejezetlenül maradt sor: »Toldalékjaink is sajnálom, hogy el maradnak, mert . . .« (I. 97. l.) véleményünk szerint szintén a Jelenkor eltiltott tudósítására utal.

¹⁸ Vizsota i. h. Kölchsey i. m.

Ő is, Orosz is távollevők követői s mint ilyenek személyükben nem megtámadhatók. Nyílt eljárás esetén — int a nádor — Kossuth az országgyűlés elé vinné a dolgot és éles támadásra szolgáltatna alkalmat a kormány ellen. Metternich tanácsára — most először de nein utoljára! — felvetik a kérdést, nem lehetne-e Kossuthot »aldozat« árán »jobb útra téríteni«. De Majláth Antal zenipléni főispán, a későbbi kancellár, aki ismerte Kossuthot, nem ajánlja. Megkísérlik a litográfia eladóját, Krafft bécsi könyvmót megkörnyékezni, hogy vásárolja vissza Kossuthtól a sajtót. Ez a megoldás nem sikerül. Végül Zichy Ferenc főlovászmester útján szólítják fel Kossuthot, hogy kártérítés ellenében adja át a sajtót. Ha ellenállna — így szól a terv — el kell fogni. Minden előkészületet megtesznek erre az eshetőségre is, de csodálatosképpen Kossuth enged. Csak azt köti ki, hogy a költségeit térítsék meg és a főlovászmester terjessze fel kérvényt, melyben a litográfia használatának megengedését kéri s ennek ellenében még arra is hajlandó, hogy egy időre — a feltűnés és országgyűlési viták elkerülése végett — elhagyja Pozsonyt, családi körülményeit adva magyarázatul.¹⁹

Kétségtelen, hogy ellenállás esetén a rendek védelmükbe vették volna, de az erőszak ellen nem tehettek és nem is tettek volna semmit. Kossuth népszerűsége nőtt volna, de a sajtószabadság első úttörő kísérlete alig több, mint félév után nyomtalanul eltűnik. De megsemmisült volna a vállalat akkor is, ha a sajtó elkobzása után a kérdés fölött az országgyűlésen vitára kerül a sor. Kossuth ideiglenes távozása nem a kormány, hanem Kossuth nagy céljának érdekében állt.

Október 8-tól, a 83. számtól kezdve az Országgyűlési Tudósításokat ismét kézzel sokszorosították. Kossuth eltávozott Pozsonyból. Február 1-ig Orosz szerkesztette a Tudósításokat anélkül, hogy ez a lapon meg lett volna említve és hogy bárhol másutt Kossuth távozása szóba került volna. December 8-án azután Orosz meglepetésszerűen közli, hogy 1834 február 1-től kezdve »Diaeta-közlő« cím alatt maga fogja kiadni az országgyűlési újságot. Kézenfekvő, hogy Orosz részéről tudatos kísérlet történt arra, hogy a Tudósításokat Kossuthtól elorozza. Kossuth önkéntes távozását a kormány úgy akarta felhasználni, hogy Orosz a vezíratos újság kizárólagos tulajdonosává tegye és segítségével a vállalkozást veszélytelenné vizenyősitse el. A titkos iratokból kitéűnik, hogy ugyanakkor, amikor Kossuth megvesztegetését meg sem merték kísérelni. Orosz elfogadta a rendszeres havi szubvenciót és Metternichék zsoldjába állt.

Orosz decemberi előfizetési hirdetésére Kossuth azonnal cáfoló körlevelet adott ki, amelyben kijelenti, hogy februártól kezdve ismét maga veszi át a szerkesztést. Február 1-től, a 117. számtól az Országgyűlési Tudósítások címfejében, a dátummal egy sorban már fel van tüntetve, hogy »Kossuth Lajos szerkesztése«. Ugyanettől az időponttól Orosz is megindítja a Diaeta-közlőt. Mindketten havi 8 Ft-ra szállítják le az előfizetési díjat.²⁰

Míg Orosz Diaeta-Közlője kisebb terjedelemben — 8 oldalnál soha sem hosszabban — meglehetősen száraz eseményközlésre szorítkozott, addig az Országgyűlési Tudósítások még sokszor okoztak gondot Wirknernek és fölöttesei-

¹⁹ Viszota, i. h. Conf. A. 1058/1833. (Goriupp Alisz gyűjtése). Viszota nem ismerte, vagy nem közölte az utóbbi iratnak azt a részét, ahol Kossuth bejelenti önkéntes távozását. Pedig Kossuth e látszólagos szolgálatkészsége nem lehet reá nézve kompromittáló. A kormánnyal való alkudozás gyanúja nem merülhet fel, mert nem neki, hanem Orosznak ajánlottak fel havidíjat azért, hogy a kormány szolgálatába álljon.

²⁰ K. L. pályakezdése. Öt kiadatlan levél. Az Ujság. 1906. jún. 10. Lukinich Imre: K. O. T.-ának történetéhez. Magyar Könyvszemle. 1926. 279-289. I. Viszota, i. h.

nek. Különösen a Kölcsey visszahívása alkalmából kiadott gyászkeretes számú terjesztését szerették volna megakadályozni. Szóbakerül Kossuth szigorú megintése is — de ezt a gondolatot el kellett vetni, mert közvetve a kéziratosságot elismerését, tehát legalizálását jelentené.²¹ Legalább a Tudósítások nyomtatott kiadását, melyet Kossuth az országgyűlés befejezésekor külföldön akart megjelentetni, sikerült megakadályozni. Az országgyűlés végén viszont a kerületi ülés egyik elnöke köszönetet mondott »azon érdemes férfiúnak, ki . . . a nyilvánosságot férfias állhatatossággal terjesztvén, az előítéleteken oly részt tört, melyet a haladó kor sietséggel fog tágítani, de egy önkényes hatalom elzárni már nem lesz képes.«²²

Az Országgyűlési Tudósítások jelentősége

Az Országgyűlési Tudósítások megjelentetése és négy éven át következetes fenntartása magában véve is forradalmi cselekedet volt a nyilvánosság, a haladó gondolat terén. Ezt bizonyítja, hogy a kéziratosságot országgyűlési újság a következő országgyűlésnek már elmaradhatatlan tartozéka. Az 1834-i erdélyi országgyűlésről Stuller Ferenc, az 1839-40-i pozsonyi diétáról Stuller és Bodon Ábrahám, az 1843-44-iről Záborszky Alajos készítettek írott tudósításokat.²³ De ekkor már Kossuth kezdeményezése a nyomtatott hírlapok számára is kitágította a korlátokat. 1843/44-ben már minden újság bő tudósításokat hozott az országgyűlésről és végül 1847 november 12-én az országgyűlési szónokok nevének megemlítését is megengedték.²⁴

Az Országgyűlési Tudósítások pusztán megjelenése is döntő hatású volt. Azt az országgyűlést figyelte végig közelről, amelynek évekre nyúló hosszú tárgyalásaiban először csillant meg a reformszellem fénye.²⁵ Kossuth írott újságjaiban híven tükröződött a vitáknak nemcsak tartalma, de szelleme is. Kölcseynek és Deáknak a kor színvonalán álló javaslatai mellett fény derült arra is, hogy az ellenzéki megnyilatkozások nagy része a régi rendi oppozíció, a sérelmi politikát folytatja. Kossuth mintegy tükröt tart a követek elé: tudatossá teszi, hogy szavuknak visszhangjuk támad s ez máris egy ismeretlen, új erőt jelent a tanácskozásokban.

Ennél azonban tovább is megy. A beszédeket adja vissza, de szavain átüt a nyílt állásfoglalás. Különös rokonszenvvel kezeli az ellenzéki szónokokat: Wesselényit, Kölcseyt, Deákot, Balogh János barsi, Beöthy Ödön bihari követeket, Felsőbüki Nagy Pált. Mikor szólásra emelkednek, néhány szóval bemutatja őket: »Gr. Széchenyi beszédjét a szép gondolatok és szív rázó képzetek tömött massájának nevezem«, »azon csend és figyelem következék, melly Kölcsey szavait kísérni szokta.« Beszédeiket részletesen, hosszan közli, különösen Nagy Pálét, kinek szavaiban sokszor már a későbbi, a Pesti Hírlap Kossuthjának hangját érezzük.²⁶

²¹ Vizota, i. h.

²² Kosáry, i. m. 125-26., 127. l.

²³ Orsz. Levéltár. Vörös Antal gyűjt. 577. és 734.

²⁴ Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen. Kiadta és a bevezetést írta Barta István. Bp. 1951. (A továbbiakban : Barta.) 296. l.

²⁵ Kosáry, i. m. 110. l.

²⁶ 1834. nov. 13. OT. 196. sz. I. 693-698. l.

A beszédeket sokszor maguk a szónokok adják át Kossuthnak vagy inkább Farkasnak, az eredeti fogalmazványba idegen írással kerülnek bele.²⁷ A reakciós beszédeket rövidebbre fogja vagy ellenkezőleg: éppen közlésükkal pellengérezi ki. A felsőtábla rendkívül hosszadalmas szónokának, br. Szepesy pécsi püspöknek minden megszólalása mosolyt kelt: maga a nádor szakítja félbe, amikor a só árának leszállításáért buggó hálát rebeg; máskor éppen azután zárják le a vitát, hogy felszólalásra jelentkezett.²⁸ Kossuth nem is tagadja, hogy beszámolóit »lelke soha meg nem változandó meggyőződésének« színét viselik. Ezt vállalja is. Állítsák bár elé »jutalmul a mennyeknek minden örömét s rettentésül a pokolnak minden ijedelmét«, meggyőződését meg nem tagadja.

De Kossuth nemcsak anyagának bemutatásában mutatkozik újságírónak. Nyíltan ki is mondja véleményét; így mindjárt az első szám toldalékában: »Meg hívtuk az Úr lelkét, hogy szálljon meg minket, adja Isten az Úri lélek ne szállott légyen meg igen vastagan, mert úgy mi lesz az Uraság alatt senyvedő népből.«

A beszédek kommentálására, véleményének kimondására különösen egy, már a munka folyamán tapasztalt körülmény ad lehetőséget. Kossuth fogalmazványát rendszerint éjszaka írja, azután másolják az írnokok. A postanapokon, amikor a Tudósításokat elküldik, nem képesek a lapok indulásáig leírni az utolsó nap tárgyalásait. Ezért bevezeti, hogy ezekről rövid összefoglalást ad s a beszédek részletes közlését a következő számra hagyja. Az összefoglaló toldalékok azután bő teret adnak arra, hogy éppen a legfrissebb, tehát legérdekesebb eseményeket kiszínezve, saját gondolataival kiegészítve, agitatórius formában mondja el. Szinte mindjárt 30-40 soros kis cikkek nének ezek az összefoglalások, a későbbi kossuthi vezércikkek sok jellemző formai sajátosságát, de egy-két vezéreszméjét is előre tükrözve. Az 1834 augusztus 30-i országos ülésről készült beszámolójában utal a jamaikai rabszolgák felszabadítására — ezt keserűen humorizáló összehasonlításként a hazai jobbágyok sorsával a Pesti Hírlap többször fogja ismételni. Az 1833 január 31-i kerületi ülés összefoglalójában az úrbéri munka 7. §-áról szólva pedig így ír: »Ha ez most nem menne is keresztül, két három év alatt a köz véleménynek bizonyosan engedend s a Magyar Aristocratia az egész történetben példa nélkül lévő azon nagy szívűségnek adja bizonyosságát, hogy nem mint más nemzeteknél volt, a nép vagy idegen hatalom impulzusának, hanem tsupán az igazság szeretetének engedve önként nyujt felebarátainak engedélyeket.« A nemesség önkéntes lemondásának fikciója talán legelső formájában jelentkezik itt: nem a nép csillapítására, mint negyvennyolcban, hanem az arisztokrácia befolyásolására — igazolva Révai József megítélését Kossuth egyeztető helyzetéről a tömegek követelései s a köznemesség osztályhelyzetéből eredő magatartása között.²⁹

Nem hiányzik ezekből a kezdetleges vezércikkekből sem a maradiság humoros kipellengérezése, mint amikor az esztergomi Andrassy nagyhangú kijelentését idézi: »nekünk a művelt világ törvényt nem szab, a köz vélemény irányt nem parancsol«. Még a szavazás is érzelmi színezetet kap: az országos üléseken a kerületi ülésnek az eredeti operátumnál haladóbb szövegezését egy-egy »hatalmas maradjon« védi meg a reakciók változtatási szándéka ellen.

²⁷ Pl. OT. 79. sz. II. 197-198. I.

²⁸ OT. I. 169-170. III. 100. I.

²⁹ Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság. Bp. 1949. 121. l.

»A követi kar, ha valamit concentrice fel veszen, roppant, rettenetes erő. . .« — írja Kossuth. S magát ezt a rettenetes erőt egyre jobban mozgósítja Kossuth írott újságja, amikor beszámol a haladó párt eredményeiről, a nemesi közvélemény megváltozásáról, például a »tulajdoni jus kiterjesztésének« ügyében, amelyet előbb kinevettek, de 1833 április 28-án már 22 megye mellette szavazott és »míg országos ülésre kerül a dolog: két három megye nagy változást tehet.« A változást pedig éppen a Tudósítások mozdítják elő: hatásuk alatt a megyék sokszor adnak új, haladóbb utasítást követeknek.³⁰ Az írott újság már nem pusztán tájékoztató, hanem a közvélemény szervezője, az országgyűlésre visszaható erkölcsi erő.

A Törvényhatósági Tudósítások

Kossuth új című írott újságja kétségtelenül az Országgyűlési Tudósítások közvetlen folytatása. 1836 május 15-én, amikor országgyűlési beszámolóit lezárta, már szét is küldte a Jelentést új lapjának megindításáról. Új vállalkozását a Jelentésben az elkövetkező új országgyűléshez szánja előkészítésül: »... a törvényhozónak... kettős kötelessége van, egyik: megérteni az időnek jeleit, ismerni a nemzet szükségait, s ezekhez mért czélszeres intézkedésekben követni a közvéleményt, melynek létezését s hatalmát hasztalan igyekezni tagadni, másik: eme közvéleményt a jövő törvényhozásban szolgálndót előkészíteni...«³¹

Az új időszaki kiadvány mégis más és több, mint elődje. Anyagának javarésze már nem egyetlen, összefüggő eseménysorozatról szóló napló: különböző helyekről, az ország megyéiből gyűjti össze Kossuth. És itt jelennek meg először a munkatársak: míg eddig csak a leírással, az expedícióval, meg legfeljebb az anyag egy részének összegyűjtésével foglalkozott pozsonyi kancelláriája, addig most a Pestre áttett kancellária körül levelezők hálózata csoportosul. A Törvényhatósági Tudósítások egy-egy száma már heterogén anyagot tartalmaz. Kossuth védekezésével szemben, hogy csak eddigi levelezését folytatja, joggal állapította meg a nádor, hogy a Törvényhatósági Tudósítások teljesen hírlapjellegűek, mert előzetesen hirdette kiadójuk, meghatározott díjért és meghatározott időközökben jelennek meg.³²

A levelezők Kossuth ellenzéki barátai: Török Gábor Biharból, Balogh János Barsból, Luka Sándor Hontból, Klauzál Gábor Csongrádból, Makay Sándor Krassóból, Novák Antal Békésből, Bohus János Aradról, Olgay Gáspár Pozsonyból, Besze János Esztergomból, Zalából pedig Deák Ferenc. Deák követi jelentését hosszú folytatásokban közölte Kossuth kéziratos újságja. A Törvényhatósági tudósítások fő tartalma az ehhez hasonló követi beszámolók, még gyakrabban és még bővebb részletekkel azonban az ú. n. szólásszabadsági ügy, Lovassynak és társainak elfogatása körüli viták, végül pedig magának a Törvényhatósági Tudósításoknak országos sérelemmé nőtt üldöztetése volt. Kossuth itt már teljes nyíltsággal hangsúlyozza ellenzéki meggyőződését és nem keres külön formát a megszólalásra, hanem szinte várja az alkalmat, hogy a megyei viták egy-egy részletéhez azon melegében fűzze hozzá véleményét.

³⁰ OT. I. 363., 343. 1. és Előszó 7. 1.

³¹ Hentaller Lajos: K. és Kora. Bp. 1894. 37. 1.

³² Kosáry, i. h. Vizsota, i. h. Törvényhatósági Tudósítások. K. L. levelezése 1836. évi július 1-től 1837. évi május 7-ig. K. Földváry Mihály. Bp. 1879. (= TT).

De itt is, mint az Országgyűlési Tudósításokban, nem annyira Kossuth saját szavai, mint inkább a sokszor már forradalmi hangú beszédeknek nyújtott nyilvánosság az, ami a vállalkozásnak jelentőséget ad. Ezeket emeli ki az 1839 március 2-án Kossuth ellen hozott ítélet is: »az alperes oda fordítá egész igyekezetét, hogy minden alkotmány és törvényes rendszer elleni elvek, mint pl. az ország aristocratico-monarchica rendszerébe ütköző személy és vagyombeli jussok egyenlősége és több e felék hírlapjai által terjesztessenek.« Joggal vetítik a Kossuth ellen eljáró felsőbb hatalmak elé a forradalom árnyékát az ilyen szavak: »Sokat szenvedett már a magyar s legtöbbet az Ausztriai ház alatt, mégis mi tisztán áll előtte, mi tisztán áll a világ előtt nemzetünk? Vannak népek, kik fejedelmüket földönfutóvá teszik, kik a ministereket börtönbe vetik, kiknél a fejedelem nem mer másképp, mint vassal bélelt kocsiában kimenni...«³³

Míg Pozsonyban Kossuth csak leveleivel agitált, az ellenzék mozgalmában személyesen nem vett részt, addig most pesti lakásán a »kávéforrás« fölé az éjszakába nyúló megheszélések folynak. Az ellenzéki kipróbált vezéreken, Balogh Jánoson, Bezeredy Istvánon, Klauzál Gáboron kívül megjelennek itt a fiatalabb fegyvertársak is, köztük első helyen a Madarászok, kiknek Fejérmegye közgyűlésén folytatott sikeres hadakozásáról bő terjedelemben adtak hírt Kossuth tudósításai. Madarász József jelenlétében elhatározzák, hogy az 1837-i medárdnapi vásárra összehívassék minden ismertebb elvtárs az ellenzék központi bizottságának megalakítása céljából.³⁴ S a forradalmi hangulatot a Törvényhatósági Tudósítások tovább táplálják: az utolsó szám 1837 május 7-én — Kossuth elfogatásának napján — Pest megye tiltakozását a pozsonyi német újságnak az ifjak ügyében hangoztatott hamis vádjaira, amelyet kinyomattak, de a cenzúra lefoglalt, Kossuth írott lapjához mellékelve küldi szét.

Érthető, hogy a hatalom az új, még veszedelmesebb ellenfélre most már azonnal felfigyel. Metternich számára kerülő úton megrendelik az írott Tudósításokat, melyeket ő gondosan lefordított magának.³⁵ Amint Kossuth jelentése 1836 május 15-én megjelenik a Nemzeti Kaszinó hirdetőtábláján, a nádor azonnal elrendeli a Tudósítások betiltását. Kossuth azonban óvással él: nem folyóiratot ad ki, hanem magánleveleket, és nem tesz mást, mint folytatja, amit Pozsonyban megkezdett, akkor pedig 3½ éven át nem volt ellene kifogás. Hosszas huzavona következik akörül, hogy melyik hatóság vállalja magára a Tudósítások elnyomásának hálátlan feladatát.³⁶ És Kossuth most nem vonul vissza, mint Pozsonyban: érzi évek során át megedződött kéziratossá váló hírlapjának mozgósító erejét s tudja, hogy most érdemes dülőre vinni az ügyet.

A nádor ismételten betegségére való hivatkozással vonja ki magát a Kossuth pártját fogó megyegyűléseken való részvétel alól. Végül a kancellária és az államtanács magáévá teszi Pállffy Fidél, az új, erőszakos magyar (de magyarul nem tudó) kancellár álláspontját, hogy Kossuthot el kell fogni s mint felségsértőt azonnal a királyi tábla elé állítani. Négy havi fogság következik, de Kossuth győzött, a nyilvánosság, a sajtószabadság felé vezető úton az első nagy lépést megtette.

³³ Pompéry Aurél: K. L. 1837/39-iki hűtlenségi perének története. Bp. 1913. Hentaller, i. m. 43-49. l.

³⁴ Kosáry, i. m. 140-142. l. Madarász József: Emlékirataim. Bp. 1883. 36-37., 56-57. l. TT. 200-209. l.

³⁵ Conf. A. 1388/1836. (Goriupp Alisz gyűjtése).

³⁶ Kosáry, i. m. 143-151. l. Vizota, i. h.

A letartóztatás napján : 1837 május 7-én kelt utolsó szám az egyre növekvő anyag és a felcsigázott érdeklődés miatt már a Tudósítások sűrűbb megjelenését jelentette be: 26 helyett 36 szám kiadását ígéri egy év alatt. Kossuth, többször, önérzetesen hangoztatja a tudósításokra fordított nagy munkát, amellyel az anyagi haszon nem áll arányban. Erélyesen utasítja vissza azokat a rágalmakat, amelyek haszonlesést vetnek szemére.³⁷ A valóság az, hogy leveleinek kiadása alig hoz jövedelmet, sokszor ráfizetéssel jár, a Törvényhatósági Tudósítások első hónapjának költségei 851 forintra rúgtak váltócédulában; három levél jelent meg, tehát levelenként 283 Ft. 40 kr. volt a kiadás. 70 előfizetője van s egy félévben 14 számot ad ki, tehát egy félévi költség 3,972 Ft., a bevétel pedig (70 előfizető 25 forintjával) 4,375 Ft. A tiszta jövedelem ezek szerint 403 Ft. 40 kr. az egész félévre, vagyis számonként 22 kr. pengő pénzben, amiből még lakásának bére sem telik ki.³⁸

Az előfizetők számát a nádor eltiltó parancsa növelte meg: 160-ra szaporodtak. Ezek között körülbelül 30 megye volt és 20-30 dignitárius. Előfizetett az udvari kancellária, a helytartótanács, a kir. Tábla és a hétszemélyes tábla több tagja, sőt a királyi fiskus is — az utóbbi nem is egy, hanem több példányra. Az összes előfizetők száma Kossuth letartóztatásáig 243-ra emelkedett, tehát többszörösen meghaladta az Országgyűlési Tudósításokét. Egyedül Ceglédre 6 példány jár, köztük egyre az egyenlőségi egyesület (!), háromra a különböző városi olvasóköri fizettek elő.³⁹

És mindez még nem mutatja a maga teljességében a Törvényhatósági Tudósítások óriási hatását. A megrendelt példányokat az előfizetőkön kívül számtalan barát és elvokon olvasta és terjesztette másolatban. Wesselényi Miklós 3 példányt járattott Kolozsvárra; ezeket a ref. kollégiumban egy nagy teremben összegyűlve 10-15 ifjú tollbamondásra leírta.⁴⁰

A Törvényhatósági Tudósítások tehát a nyilvánosság megteremtésében a parlamenti nyilvánosságon nagy lépéssel túlmutattak már. A haladó közép-nemesség Kossuth visszatérésekor készen állt arra, hogy a Pesti Hírlap nyiltabb és erősebb agitációját befogadja, sőt, hogy azt a maga részéről is táplálja és tovább vigye.

II.

A Pesti Hírlap

A Pesti Hírlap keletkezése

1840-ben a kormány politikájában látszólag gyökeres változás állt be. Az országgyűlésen már a királyi előadások is reformjavaslatokat hoztak; megvalósult az önkéntes örökváltság, a hiteltörvények, a váltó törvényszék. Pállfy Fidél helyét Majláth Antal foglalta el a kancellári székben. És mindennél alapvetőbbnek látszott a fordulat a sajtóügyben: a szólásszabadsági sérelemben a rendek álláspontja győzött, a cenzúrát enyhítették, a művelt irodalmár,

³⁷ TT. 192-193. I.

³⁸ K. I. egy kiadatlan levele 1836-ból. Vasárnapi Ujság. 1902. 546. I. A levél címzettje Zilay Szakács Péter. V. ö. Hentaller, i. m. 29-30. I.

³⁹ Pompéry, i. m. 127. I. Az előfizetők névsorát közli Földváry kiadása függelékében.

⁴⁰ Kossuth a szónok és író. (Irtá:)-H-R-. Hazánk. 1884. II. 83-106., 166-185., 261-283. I.

Mednyánszky Alajos vezetése alatt megalakították a központi könyvvizsgáló bizottságot, a cenzúra fellebbezési hatóságát. A meglévő három hírlap, a Jelenkor, Hírnök és a Hazai és Külföldi Tudósítások — írja egy kortárs — »már annyira meg volt kövesülve«, hogy a kissé szabadabb mozgás nem sokat tudott javítani elavult referáló vagy lomhán értekező módszerükön. De a Pesti Hírlapba Kossuth magával hozza írott lapjainak tapasztalatait, a parlament élet erősebb dinamikáját. Az országgyűlési nyilvánosság megvalósítása után az újságíró már nem pártatlan referáló, hanem aktív intézkedő, cselekvő tényező. Az Országgyűlési Tudósítások összefoglalásaitól egyenes út vezet a Pesti Hírlap vezércikkeihez.

A tőkés gazdasági rend egyre nagyobb erővel döngeti az osztrák birodalom feudális rendszerének kapuit. Semmi meglepő sincs abban, hogy a gyarmati elnyomásban tartott Magyarország társadalmi viszonyainak valamelyes átalakítását s az ebből folyó néhány alapvető reformot a birodalom vezetői is elkerülhetetlennek látják. De annál csodálatosabb, hogy ebben a kiélezett helyzetben Kossuthszámára, aki alig szabadult ki az éppen publicisztikai tevékenységéért szenvedett börtönből, lehetőséget adnak olyan agitációra, amely a bécsi reformelgondolásokon messze túlvezet. Maga Kossuth sem leplezi, csodálkozását, amikor 1840 utolsó napjaiban Landerer Lajos, a nyomdász és kiadó felkéri új lapjának szerkesztésére, hiszen neve »bizonyos helyeken nem a legjobb ajánló«. De Landerer nem mulasztotta el, hogy felsőbb helyen biztosítást nyerjen — és ma már tudjuk, hogy akitől a biztosítékot kapta, aki személyesen intézkedett, hogy az új hírlap szerkesztője Kossuth lehessen, nem volt más, mint az európai reakció vezére, a Habsburg-birodalom kipróbált vezetője, Metternich Kelemen herceg.¹

Metternichnek ezt a váratlan elhatározását csak úgy tudjuk megmagyarázni, ha az európai sajtó történetének szélesebb összefüggéséből indulunk ki. A tőkés termelés feszítőereje a sajtó gyors fejlődését hozza magával. A közlekedési hálózat, posta és vasutak gyors fejlődése a hírszolgálat gyorsulását eredményezi; az újságok gyakrabban jelennek meg, számuk is szaporodik. A hirdetés egyre fontosabb tényező a gazdasági fejlődésben, ugyanakkor a hirdetésből származó jövedelem ismét a lapok számának és elterjedésének használ.² A nagy példányszámú polgári sajtó egyre élesebb bírálat alá veti az arisztokratikus intézményeket és forradalmi erőt képvisel.

Az európai sajtónak ezt a kiszélesedett befolyását Magyarország elől még ideig-óráig el lehetett zárni a cenzúra erejével — de már az osztrák újságokat nem lehetett elszigetelni a németnyelvű sajtó egész területétől.

Ezért Metternich 1810-ben változtat I. Ferenc kérelhetetlen cenzúrapolitikáján. Az új cenzúrautasítás elve: »egy fény sugar se maradjon ezután figyelem és felhasználás nélkül, bárhol is jöjjön az« — tőle származik. Persze ez az elv a cenzúra lényegén nem sokat változtat. Nem is ez a cél. Hanem az, hogy maga a kormány indítson vagy támogasson lapokat, amelyek politikáját alátámasztják. Tehát védekezés helyett támadás. Ezt az eszmét Metternich Napoleontól vette át még párisi követ korában; 1810-ben ő kezdeményezte az

¹ Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. Bp. 1927-1930. I. köt. LXIV-LXV. I. u. a. K. L. és a P. H. Századok. 1929. 5-36. I. Pulszky Ferenc: Életem és korom. Bp. 1880-1882. I. köt. 194-195. I. Kossuth Lajos: Felelet gróf Széchenyi Istvánnak. (Gr. Széchenyi István: A kelet népe. Szerk. és bev. Ferenczy Zoltán. Bp. 1925.) 440-441. I.

² Weill, i. m. 195-217. I.

Österreichischer Beobachter-nek, az első nagy osztrák napilapnak az alapítását, amelyet magántitkára, Josef Anton Pilat szerkesztett. A lapban fiktív »külföldi leveleket« tétetett közzé, amelyek az osztrák politikát dicsőítették. De ezenkívül egy sor német író egyenesen azért fogadott zsoldjába, hogy külföldön szolgálják az osztrák politikát. A Cotta kiadásában megjelenő augsburgi Allgemeine Zeitungot — az egyetlen külföldi lapot, amelyet a cenzúra szabadon engedett bejutni Ausztriába és Magyarországra is — az ő megbízásából Pilaton kívül Friedrich Gentz, Karl Ernst Jarcke, Josef Alexander Hübner, Anton Prokesch-Osten és Josef Christian Zedlitz látták el osztrák és magyar vonatkozású cikkekkel. Az utóbbi volt a legfőbb összekötő Bécs és az Allgemeine Zeitung között; pedig Zedlitz, a tehetséges költő, eredetileg demokrata és ellenzéki szellemben írt, csak 1838-ban egyezett meg Metternichel.³

Zedlitz az Allgemeine Zeitungban »Pia desideria für Ungarn« címmel cikksorozatot közölt, amely 1840-ben könyvalakban is megjelent. »Szia a magyar ellenzéket, sőt gróf Széchenyit is, mint kik inkább középkori arisztokratikus rebellisek, mint európai liberálisok. Szemükre vetette, hogy föl nem tudják fogni az osztrák felsőség európai szükségességét, mint a valódi haladás feltételét, hogy az ősiségi intézményt meg nem döntik, hogy vasutakról álmodoznak, midőn csinált országútjuk sincs, szóval a cikkek szabadelvű magyarfalásból s a tények elferdítéséből ki nem fogytak.«⁴ A cikk Magyarországon nemcsak az ellenzékben keltett felháborodást, de a kormánypárti Dessewffy Aurél is ellene nyilatkozott. És mindenki tudta, hogy a cikket Metternich sugalmazta.⁵

Az Allgemeine Zeitung útján nem sikerült a magyar közvéleménnyel elfogadtatni Metternich politikáját. De csődött mondott Orosz József is, akinek pedig 1833 óta rendszeresen fizették a havi 150 forintos járadékot, sőt lapot is adtak neki. 1833-ban Metternich tanácsolta, hogy Kossuthot is próbálják megnyerni a »jó ügynek« és hogy erről sohasem mondott le, azt igazolja az a több órás megbeszélés, amelyet a kancellár és a Pesti Hirlap lemondott szerkesztője folytatott egymással 1844-ben. Metternich ekkor felajánlotta Kossuthnak, hogy legyen »független«, a napisajtó mindennapi robotjától megkímélt író — a kormány meg fogja találni a módját, hogy ezt megvesztegetés színezete nélkül hálálja meg.⁶ Persze valójában ez a körülírása a dolognak csak formaság volt, hiszen egy félévvel előbb, Landerernek a Pester Zeitung engedélyezése iránt beadott kérvénye tárgyalásakor, Metternich nyersen kimondta: »Kossuth, mint az ő fajtajabeli emberek, az embereknek abba az osztályába tartozik, akik mindenképp pénzt akarnak.«⁷ Csakhogy Kossuth a támogatást visszautasította. Metternich tapasztalatai csődött mondtak: Pilatnál, Gentznel, Zedlitznél, meg a német újságírók egész soránál célt ért, Kossuthot nem bírta megvesztegetni.

A sokszor idézett hosszú megbeszélés 1844-ben tehát — amelyről mindkét ellenfél körülbelül egybehangzóan számolt be: Kossuth Pulszkynek, Metternich Wirknernek — nem kezdete, hanem lezárása volt egy folyamatnak. *Semmi jelentősége sem volt már 1844-ben*, amikor lezajlott, hiszen Kossuth, ha akart

³ Groth, i. m. 103. sk. I. Srbi: Metternich. München é. n. I. köt. 395-396., 516-522. I. Dezsényi Béla: Az időszaki sajtó története a Dunatáj országaiban. Bp. 1947. 19. I. Pulszky, i. m. I. 121-122. I.

⁴ Pulszky, i. m. I. 171. I.

⁵ Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora. Bp. 1897. 471. I.

⁶ Ludwig von Wirkner: Meine Erlebnisse. Pressburg, 1879. 134-138. I. Pulszky, i. m. I. 229-234. I. Horváth Mihály, i. m. II. 301-302. I.

⁷ Conf. A. 1188/1843. Idézi Szemző Piroska: A Pester Zeitung. Bp. 1941. 9. I.

volna, sem mondhatott volna már le a vezető szerepről, amelyhez lapja juttatta. Metternich pedig már elhatározta, hogy Kossuth többé nem fog lapengedélyt kapni. *De ez a beszélgetés magyarázza meg, miért pártolta Metternich Kossuth szerkesztőségét 1840-ben*, a kancelláriának és főleg a nádornak szinte kétségbeesett tiltakozása ellenére. Bizonyosra vette, hogy Kossuth — mint a német polgári írók és szerkesztők — közeledni fog a kormányhoz.⁸

Metternichnek ezt a súlyos politikai tévedését osztályhelyzete magyarázza. Az arisztokrata abszolutista mint mecénás áll az író mögött, megfizeti őt, az pedig hálából dicséri. A demokrata újságíró mögött nem egy ember áll, hanem egész osztálya, azt szolgálja és díját (ami nem ajándék, hanem bér) attól kapja. Az aulikus főnemes a centralizáló abszolutizmus szövetségesét látta a polgárságban, amelyet pedig lenézett — és ellenségét az »arisztokratikus rebellekben«, akiknek Magyarországon az ő szemében Széchenyi volt a vezérük. Ezért utasította el következetesen Széchenyi közeledését, ezért nem bízott benne soha. Innen a példalózás arról, hogy Széchenyi fáklyával járkal a forradalom küszöbén álló Magyarországon. Metternich szavai — amelyeket főrendű barátai, de főleg az arisztokrácia női képviselői, így elsősorban Metternich felesége állandóan ismételtek — nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy Széchenyi magát tartotta a forradalom okozójának.⁹

Amikor a magyar sajtóra nem sikerül befolyást szereznie, Metternich a magyarországi német sajtó felé fordul: Landerernek engedélyt ad a Pester Zeitung megindítására, a lap szerkesztésének módját pedig részletes utasításban szabályozza. »Ez az újság lesz hivatva az új rend, a városi polgárság és a nemzeti-ségek kormányhűségét ébren tartani.«¹⁰ Ime a negyvennyolcas kamarilla programjának megfogalmazása 1845-ben!

Ez a Pesti Hírlap engedélyezésének Metternich sajtópolitikájában rejelő háttere. Ami a lap keletkezésének történetét illeti, erre nézve az összes adatok megerősítik Kossuth sajtó előadásának hitelességét. Mikor a börtönből kiszabadult, sokáig maga sem hitte, hogy majd újra hírlapot szerkeszthet. De néhány nyiltabb szavú hírlapi cikk reményt keltett benne, hogy »rni talán mégis csak lehet«¹¹ és megindult a tervezgetés egy ellenzéki lapról, amelyet Szentkirályi Móric »Értekező« címmel Kossuth közreműködésével szerkesztett volna.¹² Ekkor történt, hogy felkereste Landerer és felszólította január 1-én induló lapjának, a Pesti Hírlapnak szerkesztésére, amelyhez úgy jutott, hogy Munkácsi János újságjának, a *Sürgönynek* kiadói jogát vásárolta meg. Kossuthnak személyével kapcsolatban tett ellenvetésére azzal nyugtatta meg, hogy ezt

⁸ Metternichnek erről a meggyőződéséről l. még Schlitter: *Aus Österreichs Vormärz*. Zürich-Leipzig-Wien 1920. III. köt. 41. l.

⁹ »Es klingt unaufhaltsam in meinen Ohren, was Metternich mir vor zwanzig bis fünf- undzwanzig Jahren sagte . . .« Id. Srbik, i. m. I. 469-470. u. o. Széchenyi és Metternich viszonyáról. A korlátolt Kübeck (Tagebücher. Wien 1909. II. köt. 22. l.) is úgy látta, hogy Széchenyi állt a magyar ellenzék élén és 1847-ben Kossuthal szövetkezett. A metternichi tradíció hatása alatt még a modern osztrák történetíró is Széchenyit tartja forradalmárnak. (Schlitter, i. m. 72. l.) — Az eddigi irodalom többé-kevésbé tisztázta Metternich döntő szerepét a PH. keletkezése körül, de hátterét nem ismerve, Wirkner azon elgondolásával vélte indokolni, hogy a cenzúrával könnyebb lesz majd Kossuthot féken tartani, mintha szabadon agitálna. Ezért a kezdeményezőt Wirknerben és Landererben látták — Metternich csak »protektor« lett volna. A valóság az, hogy a Pesti Hírlap engedélyezése Metternich sajtópolitikájával egyezett; de Magyarországon ez a politika megbukott a haladó köznemességnek és vezérének, Kossuthnak ellenállása folytán.

¹⁰ Szemző, i. h.

¹¹ Kossuth, Fellelet, i. h. 440-441. l.

¹² Vizota Gyula: K. L. és a P. H. Századok. 1929. 5-36. l.

Bécsben elintézte. »A kormány jelenleg azon meggyőződésből indul, hogy Magyarország alkotmányos ország lévén, azt másképp kell kormányozni, mint az ausztriai örökös tartományokat s hogy a magyar nemzet . . . megérett annyira, miszerint minden véleménynek a méltányosság, tövényesség és illendőség határain belül szabad kifejezés engedtessek.«¹³

Az aktaváltások kulisszatitkaiból csak az maradt Kossuth előtt titokban — és ez a Pesti Hirlap sorsára később végzetessé vált — hogy Landerer eleve ígéretet tett Kossuth eltávolítására, ha politikája a kormány számára kellemetlenné válik. Ez utóbbi titok körül sikerült Bécsnek oly sűrűre vonni a fátyolt, hogy a megegyezésre csak célzásokat látunk az iratokban, a megegyezés maga máig sem került elő.¹⁴

A szerkesztőség és a munkatársak

Mindenki, még a történetírók is, úgy veszik kezükbe a Pesti Hirlapot, hogy előző olvasmányaik, a tudományos irodalom, a lap háttérében folyó küzdelem ismerete felcsigázzák várakozásukat. Az első benyomás éppen ezért rendszerint a csalódásé. Egyhangúnak, nehézkesnek találják. »Hetenként csak kétszer jelent meg, alig volt benne »aktualitás« vagy színes hír, »riport«.¹⁵ Csak Kossuth vezércikkeiből érzik ki a forradalmi hangot, bár még azokat is »hosszú rétori mondatok«, idegen szavak, idézetek teszik nehezen olvashatókká.

Az igazság az, hogy Kossuth egész szerkesztői munkáján végig vonul a tudatos újítás, a magyar politikai sajtó teljes átalakításának szándéka. Az elődeitől, az egykorú magyar lapoktól örökölt formát azonban nem törhette szét — már csak azért sem, mert a lapengedélyben ki volt kötve, hogy a Munkácsy-féle Sürgöny számára adott kiváltságban foglalt minden határozat a Pesti Hirlapot is kötelezi. Az engedély pedig mindent részletesen szabályozott, a lap megjelenési időközét alakját, rovatait is.

Az 1841 »télhó« 2-án megjelent első számon tehát csak gyakorlott szem fedezi fel azonnal a különbséget az egykorú többi újsággal, például a Hirnökkel és a Jelenkorral szemben. A szöveg végig egyforma betűtípusokkal van nyomva, feltűnő címek nincsenek, — de már három hasábra van tördelve s nem kettőre, mint más magyar újságokban. A sorok rövidebbek, jobban olvashatók. Mai értelemben vett rovatok nincsenek: a tartalomjegyzék, meg néhány személyi hír (kinevezések, halálozások) után a Pesti Hirlap anyaga is csak két főcsoportra oszlik: »Magyarország és Erdély« meg »Külföldi napló« — de az első csoportot Kossuth már részekre bontja: élén áll a vezércikk, majd a tárcaszerűen írt »Fővárosi újdonságok« következnek, azután a »Megyei dolgok«. Végül: míg eddig minden újságnak melléklapja volt (a Jelenkornak a Társalkodó, a Hirnököknek a Századunk stb.) — az közölte a hosszú elméleti cikkeket, az irodalmi anyagot, a kifogyhatatlan ismeretterjesztő cikkeskéket s egyéb laptölteléket, — addig a Pesti Hirlapnak melléklapja nincs, de bevezeti az eddig ismeretlen tárcarovatot »Értekező« címmel.

¹³ Viszota, i. h. megjegyzi, hogy ezek a szavak »olyan nagyhangú kijelentések, amilyekkel Metternich szokott bölcsekedni«; valóban majdnem szószerint ugyanezt mondja Metternich Kossuthnak 1844-ben.

¹⁴ Viszota, i. h.

¹⁵ Kosáry, i. m. 197-198. l.

Ennyiben új a Pesti Hírlap külsejében is. De persze a valódi változás az újság tartalmában rejlik. Az eddigi újságcsináló »literátorokkal« szemben Kossuth az első igazi szerkesztő. Minden számnak terve van, a vezércikktől kezdve az értekezőig minden összefügg. Véletlennek nincs helye a lapban. A cikkeket nem a beküldő szeszélyéből kapja Kossuth, hanem rendeli. Még önkéntes levelezőinek is pontos utasításokat ad: a megyei közgyűlések tárgyról lehetőleg előre tájékoztassák, a házi adóval kapcsolatban tudni akarja a kivetés összegét, az egyes rovatok nagyságát, magából a rovatos összeírásból is kér egy-egy példányt.¹⁶ A cikkek megírásához is szabályokat állít fel: »az elvont eszméket jövődöben egy kissé gyakorlatibbblag alkalmazottaknak s kissé több kézzelfoghatóságot remélünk« ajánlja csillag alatt a fiatal Gorove figyelmébe.¹⁷ A beérkezett cikkekről pontos naplót vezetett; ha a beküldött anyag már szerepelt a lapban, a napló feljegyzi, hogy mely számban írták meg.¹⁸ A cikkeket, de főleg a vidéki híreket legtöbbször átdolgozza, írásmódjukat pontosan kijavítja.¹⁹ Hogy a cikk mikor jelenik meg, az nem a beérkezési sorrendtől függ. Hosszú, szívós küzdelmet folytat levelezőivel, kik rendszerint így végzik a tudósítást: »minél előbb kérem közölni.« Hivatkozik arra, hogy csak négy ívből áll a lap egy-egy száma s azon még külföldi híreket és hirdetések is kell adnia. 1841 áprilisában már 92 levél és 98 értekezés várja türelmetlenül, hogy megjelenhessék. Sok a baja a tudományos társaságokkal és az egyesületekkel, amelyek az eddigi lapok kényelmes gyakorlata szerint elvárják, hogy beküldött beszámolóikat és értesítéseiket azonnal és egész hosszában közölje. Nem hiszi, hogy a Magyar Tudóstársaság-kisgyűléseiről szóló jelentések a közönségnek »épületes oktatásul« szolgálhatnak. Amikor pedig a hazai juhtenyésztők nevében Török János háromhasábos tájékoztatót ír az Értekezőbe, nyíltan megmondja, hogy az ilyen közleményekkel szemben a megyei híreké az elsőség.²⁰ Ha kell, inkább az Értekező marad el, a főrovatok soha.²¹

A vezércikk az egész szám vezérszólamát adja meg: — de nem áll elszigetelten, mellette kórusként szólalnak fel s lehetőleg ugyanazt a témát mutatják be más-más oldalról a hírek s a lap végén az Értekező is. »Némi journalisták s a czéhek« című vezércikkében felveti a kérdést, mit lehetne a céhek helyébe állítani. A rákövetkező cikk írója, Ludwigh, megadja a feleletet: az ipar- és iparvédegyletekről ír. Máskor az Értekező valamely fontos cikkére hívja fel a figyelmet a vezércikk; így 1842 március 3-án az Értekezőben Lónyay Gábor ír az örök-váltásról, a vezércikkben Kossuth. A botrányos zalai közgyűlésről, amelyen Forintos György bocskoros hada megbuktatta a házi adót, előbb rövid jelentés jön az 1833 április 6-i számban, majd a 13-i szám hozza a részletes, hosszú tudósítást és ugyanakkor a vezércikk »Zala s az adó« címmel általánosítja az eset tanulságait.

Ebben és nem kizárólag a kossuthi vezércikkek új hangjában rejlik a Pesti Hírlap nagy hatásának titka. A lap minden száma s egy-egy számon belül is a legkülönbözőbb cikkek és hírek összefüggnek, egymásra vannak vonatkoztatva, egy-egy célzás, egy-egy véletlennek látszó szó így sokkal többet

¹⁶ Sipos Kamilló: Adalékok K. L. hírlapírói működéséhez. Magyarország. 1917. jan. 6. 6. sz.

¹⁷ PH. 1841. jan. 2. 1. sz.

¹⁸ Orsz. Levéltár. K. L. írásai. I. sor., 92. csomó.

¹⁹ Pulszky, i. m. I. 199. l.

²⁰ 1841. febr. 20. 15. sz., ápr. 10. 29. sz. (Kérelem). 1843 márc. 13.

²¹ Pl. 1843. jan. 20. 216. sz.

jelent, mintha magában állana. Mindent áthat a lap egységes politikája még akkor is, ha Kossuth nem formálja át munkatársa cikkét vagy nem fűz hozzá kommentárt.²² És így válik az újság íróiból meg olvasóiból lassan a magyar átalakulás vezetésére hivatott párt, amelynek szervezése Kossuthnak egyik legfőbb érdeme.²³

Kossuth többet ír a lapba, mint amennyit nevével jelez és ezt nyilatkoztat ki is mondja: »nyilván is kijelentem... hogy minden eredeti czikkelyek, mellynél más név, vagy jegy nem áll, vagy beküldöttnek nem jelettetik, vagy nem puszta hiradás, vagy kútfőkre nem hivatkozik, természet szerint a szerkesztőé.²⁴ Előfordul, hogy az Értekező cikke, amelyre a vezércikkben utal, szintén magától Kossuthtól származik.²⁵ De a lap anyagának javarészét a rendes vagy az önkéntes munkatársak, levelezők szállítják. És itt nem társasági hírekről, béli tudósításokról van szó, vagy legalább is politikai jelentőség nélküli apró helyi eseményekről, mint Kossuth előtt. Itt minden sornak jelentősége van, amelyért helyt kell állni. Az időszaki sajtó hivatása az éber figyelem mindenre »mi a polgári közélet s nyilvános erkölcs körében történik.« S ilyen esetekben Kossuth nem ismer kíméletet, még ha ellenzéki emberekről van is szó, mint a parádi botrányos duhajkodás esetében. Az »aprócska kényurak«, hatalmaskodó, lépten-nyomon botoztató vármegyei zsarnokok leleplezése persze szokatlan s az érdekeltek ellenállásába ütközik. Kossuth a »Névtelenség« c. vezércikkben fejti ki, hogy a sajtónak nem csak joga, de kötelessége is ez az ellenőrzés »kivált miután vannak vétkek, miket másképen büntetni, és vannak emberek, kikhez másképen fénni nem lehet.« Levelezőtől csak azt követeli, hogy vagy adjanak bizonyítékokat közléseiknek nem csak valóságára, »hanem színezésére nézve is« s akkor maga vállalja értük a felelősséget vagy engedjék meg, hogy szükség esetén őket megnevezhesse.²⁶

Az egész lapot Kossuth maga tartja a kezében, de van egy belső vezérkara, szerkesztősége is, minden rovatnak van felelős vezetője, akiket Kossuth meg is nevez, bár aláírásukkal rendszerint nem szerepelnek a cikkeknél. Ez a munkamegosztás is új: a többi egykorú lapnak a szerkesztő mellett legfeljebb 1-2 segédszerkesztője van, kiknek munkássága majdnem kizárólag a korrektúrák átnézésére szorítkozik. A Pesti Hírlap belső munkatársai: Lángh Ignác (megyei levelezés), Stuller Ferenc (külföldi napló), Frankenburg Adolf, később Vahot Imre (fővárosi újdonságok), Molnár Sándor, Vörös Antal, Schultz (Birányi) Ákos — az utóbbiak a technikai teendőket végezték.²⁷ Az állandó munkatársak közé tartozott még Pulszky Ferenc, aki vezércikkeken kívül »polemicus élczeket« írt névtelenül.²⁸

²² Tévesen gondolták (pl. Hegedüs Lóránt: Kossuth Lajos, legendák hőse, Bp. é. n. 63-65. l.), hogy a cikkekhöz csillag alatt fűzött megjegyzés Kossuth eredeti módszere. Ezt éppen a régebbi szerkesztők alkalmazták, hosszasan polemizáltak jegyzetek formájában saját cikkíróikkal. Kossuth csak az elején veszi át mechanikusan ezt az elavult módszert, később a csillagok egyre ritkábbak lesznek.

²³ Révai József, i. m. 132. l.

²⁴ 1841. jan. 20. 6. sz. 45. l. Értesítés.

²⁵ Históriai visszapillantás. 1842. 172., 173., 191. sz. A vezércikk a majorátusokról szól. A névtelen cikk K. által fogalmazott kézírata: Orsz. Levéltár. Vörös Antal gyűjt. 268.

²⁶ 1841. márc. 27. Játékosság. 1841. jún. 30. Névtelenség 1841. máj. 22. Jámbor óhajítás. Kosáry, i. m. 203-204. l.

²⁷ PH. 1841. máj. 22. 41. sz. Nyílt levél. Frankenburg Adolf: Emlékiratok. Pest 1868. II. 121-136. l.

²⁸ Pulszky Ferenc: Journalista élményeim. Magyar Salon. 1888. VIII. köt. 387-394. l.

A vezércikk a szerkesztő rovata, a legtöbb — összesen 216 — magától Kossuthtól származik, az első félévben egyedül ő ír vezércikkeket és bizonyára nem véletlen, hogy csak Széchenyi támadása után kér segítséget elvi harcának támogatására másoktól is. Kossuth nem is gondolt arra, hogy az elnevezéssel a maga »vezéři« szerepét hangsúlyozza, amivel Széchenyi és Dessewffy Aurél vádolták. »A szó semmit sem akart mást mondani, mint hogy a vezércikk olly cikk, melly a hirlap azon számának irányát és speciális célját kimutatja, melly vezére a hirlap azon számábani cikkeknek, de más semmi és senkinek.«²⁹ Kossuth vezércikkei előtt a magyar újságírók, azokban a ritka esetekben, amikor egyáltalán hozzáfogtak elvi kérdések kifejtéséhez, hosszadalmas, értekező, tudományos cikkeket írtak. A rövid, tényekből kiinduló, egy-egy központi kérdést éles világitásba helyező cikk Kossuth újítása. Vezércikkei a Pesti Hirlapban hangjuk és külső alakjuk szempontjából három csoportra oszthatók. Széchenyi támadása előtt rövid, agitatórius, mindig konkrét, napi érdekű kérdést tárgyaló, sohasem folytatásos cikkek. A Kelet népe után — részben bizonyára a »felületesség« az »impresszionizmus« vádjának visszaverése miatt — hosszabb, elmélkedő stílusú, gyakran két, sőt egyízben 3 folytatásból állók — végül az 1843 végén megjelent »Kjábrándulás« címűtől kezdve még mindig elméletileg is alátámasztott, dokumentált, de ismét élesebben agitáló, rövid fejezetekre tagolt, ütemszerűen egy-egy már kikristályosodott vezéreszmét ismétlő vezércikkeket ír.

A Pesti Hirlap más vezércikkíróinak pusztá felsorolása is következtetést enged arra, hogy Kossuth mely osztályból és milyen politikai elv képviselői közül válogatta munkatársait. A nevek (abban a sorrendben, amint a Pesti Hirlapban feltűnnek): Szentkirályi Móric 1., Fáy András 3, Haraszthy Samu 1, Pulszky Ferenc 5, ifj. Bezeredy István 3, Balogh János 2, Trefort Ágoston 1, Lónyai Gábor 1, Csertán Sándor 1, Csányi László 1, Pejacevics János 4, ifj. Pázmándy Dénes 1, Ludvigh János 1, Wesselényi Miklós 1 (7 folytatásból álló!) Andrássy Károly 1, Vállas Antal 1, Perczel Móric 2, Gorove István 1, Fábíán Gábor 1 cikkel. Szerepelnek ezenkívül a következő betűjegyek: Sz. G., A. B., H. I. Az egyik vezércikk (A szláv mozgalmak új stádiuma) három, két más cikk egy csillaggal van jelölve. Az utóbbiak valószínűleg Vahot Imrétől származnak, aki ugyanazt a jelet használta a Fővárosi újdonságokban is. A cikkírók majdnem kivétel nélkül a Nemzeti Kör tagjai, amely híven támogatta Kossuthot.³⁰

Az *Értekező* tulajdonképpen a lap második politikai rovatá, szorosan a vezércikkkel kapcsolatos, főleg gazdasági vonatkozású hosszabb tanulmányokat közöl. Eredetileg az újság első oldalának alján kezdődött, a felette álló vezércikktől vonallal elválasztva, tehát tárca formájában. Kossuth maga »feuilleton« néven említi, amikor rá hivatkozik. A kortársak azonban jól látták, hogy Kossuth »éppen ellenkező reformot csinált a Pesti Hirlapban, mint Girardin Emil a párisi sajtóban«. Míg a párisi sajtó Kossuth fogsága idején kezdte tárcában közölni Sue és mások folytatásos regényeit, addig Kossuth az irodalmat száműzte onnan és ezt az egy hagyományt a Pesti Hirlap Kossuth után is gondosan őrizte: amikor az első magyar tárcaregény (Jósika: Akarat és hajlam)

²⁹ Kossuth: Felelet, i. m. 494-945. I. V. ö. Schridde Éva: A magyar vezércikk első évei. Pécs 1938. 18-19. l. Groth, i. m. I. 775-780. l. A »vezércikk« szót nem Kossuth használta először, hanem Benyák Bernát 1777-ben. L. Dénes Szilárd: Vezércikk. Magyar Nyelvőr. 1951. 458-459. l.

³⁰ V. ö. A Nemzeti Kör a negyvenes évek irodalmi és hírlapi mozgalmában c. sajtó alatt lévő tanulmányommal.

megjelent a Budapesti Hiradóban: Szalay László a Pesti Hirlapban tiltakozott az újítás ellen.³¹ Kossuth, aki a magyar politikai prózát irodalmi színvonalra emelte, az irodalomnak általában kevés helyet adott lapjában, az egyetlen Vörösmarty az, akinek ő maga szentelt vezércikket.³² Kossuth ekkor még úgy látta, hogy az irodalom kérdései nem politikai lapba valók. És ezt a nézetét utána a Pesti Hirlap szerkesztői átvették, sőt meg is erősítették; a Nemzeti Kör balszárnyát a kortársak irdalomellenességgel vádolták.³³ Kossuth maga azonban Budapesti Évtalár címmel tervezett új hírlapjában már irodalmi rovatot is akart adni.

Az Értekező írói részben a vezércikkírókkal azonosak; a többiek közül egynéhány ismertebb név: Henszlmann Imre, Vállas Antal, Török János, Fogarasi János, Szabó Pál, (a Kereskedelmi Társaság igazgatója), Remellay Gusztáv (álszeve Emilffy Olivér).³⁴

A Fővárosi újdonságok fénykora Frankenburg Adolf nevéhez fűződik. Áldott napfény mellett is ernyővel kell járni, mert az ereszek csurognak, néha hólavina szakad le a tetőkről, egy kisleányt a lehulló jégcsap majd agyonvert — írja 1842 január 27-én. Azután azt halljuk, hogy »bizonyos városban a vízipuskákat mindig három nap a tűz előtt szokták megpróbálni, nálunk ezt három nap a tűz után teszik.« De a várost zsörtölődve bejáró újdondász nem riad vissza súlyosabb hibák leleplezésétől sem. Megírja a rókuskórházi felügyelő sikkasztását, a céhek visszaéléseit s végül megrázó képekben tárja fel a fényes város árnyékában a kizsákmányoltak nyomorát.³⁵

A Fővárosi újdonságok leleplező cikkeit Havas József, a cenzor előzéke-nyebben kezeli, mint a Pesti Hirlap egyéb tartalmát. Ennek az a magyarázata, hogy Havas előbb pesti főbíró volt, de lemondatták, hogy a népszerűbb Tretter (később Jary) Györgyöt válasszák meg helyette. A cenzor nem haragudott amiért az újságíró utódjának hibáit és a vezetése alatt elkövetett visszaéléseket szerkesztette ki.³⁶

A rovat vezetését 1843 január 12-én Vahot Imre vette át. Vahot csillaggal jelezte cikkeit. 1843 április 9-én Vahot bejelenti, hogy Pozsonyba megy s ettől kezdve a Fővárosi újdonságokat utódja félholddal jelezve adja majd ki, de nem mondja, ki lesz az. Október 13-tól kezdve a félhold is elmarad. Frankenburg feljegyzése szerint Pákh Albert, azután Pálffy Albert követték Vahotot.

A Fővárosi újdonságok Frankenburg alatt kialakítják a csevegő tárca-stílust; a későbbi magyar polgári sajtó elmélkedő glosszáinak, hírfejeinek előfutárai. A lap második súlypontja, a vezércikk után, nem rájuk, hanem a *Megyei dolgokra* esik. Az első pillantásra beláthatatlan egyhangúsággal hasábok sorain át következő levelezések mögött meghúzódó feszültséget akkor kezdjük érezni, ha szemlét tartunk a hírek közlöi, a levelezők fölött. A nevek egyrészével már találkoztunk a Törvényhatósági Tudósításokban. A többiek szintén a fiatal nemesi ellenzék balszárnyát képviselik. Török István (Ugocsa), Révay Gusztáv (Zólyom), Olgyay Gáspár (Pozsony), Madarász László (Fejér), Meszlényi Rudolf (Székesfehérvár), Besze János (Esztergom), Záborszky Alajos (Somogy),

³¹ Beksics Gusztáv: A magyar doctrinairek. Bp. 1882. 61-62. l.

³² V. ö. Waldapfel József: Vörösmarty és kora. M. Tud. Akadémia Nyelv- és Irodalomtud. Oszt. Közl. 1951. I. köt. 2. sz. 133-163. l.

³³ V. ö. id. sajtó alatt álló tanulmányommal.

³⁴ V. ö. PH. 1841. jan. 16. 39. l.

³⁵ PH. 1842. márc. 10. 1841. okt. 16., 1842. febr. 20.

³⁶ Frankenburg, i. m. II. 121-136. l.

Tolnay Károly (Zala), Lukács György (Bihar), Szabó Antal (Veszprém), Pongrácz Lajos (Hont), Bodon Ábrám (Gömör), Kovács Lajos (Kolozsvár), Frideczky Lajos (Nógrád), Schné László (Heves), Madarasi János (Szatmár), Batthyány Ferdinánd (Nyitra), Zmeskál Elek (Árva), Kosztolányi Péter (Bars), Ujhelyi Gábor (Tura), Winkler Imre (Temesvár), Stettner Lajos (Sopron), Rónay Móricz (Torontál), Tóth Ferenc (Tolna), Beznák Alajos (Nyitra), Horváth István (Bereg), Csiky Sándor (Heves), Dobák Antal (Liptó), Major Pál (Moson), Órhegyi Gábor (Alsó-Fejér), Tóth Ferenc (Tolna), Máriássy József (Bars), Ziska József (Győr). A Pest megyei közgyűlésekről maga Kossuth vagy Szentkirályi Móricz írnak. Természetes, hogy valamennyi levelező a maga megyéjében éppúgy képviseli a Pesti Hírlap pártját, mint megyéjét a Pesti Hírlapban. Az ellenzék vezérékara tehát egy csapásra megszerveződött.

A megyei tudósítások nem állnak elszigetelve, hanem szervesen illeszkednek a lap politikájához. A vezércikkben előtérbe állított kérdésekhez példátárat szolgáltatnak vagy éppen egy-egy fontosabb levelezés adja meg a vezércikk tárgyát, mint például a dunaföldvári botrány az »ütlekvirtuózokat« egyetemlegesen megbélyegző május 5-i cikk esetében. A középpontban itt is a szabad föld és a közteherviselés kérdése áll. Már a pestmegyei 1841 március 17-i közgyűlésről szóló beszámoló részletesen kifejt egy tervet, amely szinte hajszálra hasonlít Széchenyi későbbi kétgarasos javaslatához.³⁷ A Pesti Hírlap éber figyelemmel kíséri már 1842-től kezdve a készülő követi utasításokat, különösen a házi adóért folytatott eredménytelen küzdelmet. A választások idején azután a megyei rovat egy időre minden mást kiszorít, a külföldi hírek megcsappannak, az Értekező egészen elmarad. A megválasztott követek nevét a lap élén, a vezércikk előtt közli Kossuth. Hosszú tudósításokat tesz közzé az erőszakos választásokról, szokása ellenére a rovat élén maga is megszólal és megrója a nemességet, amely »nem csak nem képes nemzetünk sorsát regenerálni, de sőt egyenesen ő látszik mintegy daemóni hatalom által ragadtatni, hogy a megyei szerkezet sírját megássza.«³⁸ »Éz öngyilkolás« írja az április 20-i szám vezércikkében. Ez utóbbi számot választási számnak is nevezhetjük, mert teljes egészében a választások körül a Világgal folytatott vitának, Forintos György és társai ügyének van szentelve.

A megyei rovatot csak az országgyűlés megnyitása szorítja háttérbe 1843 tavaszán. »A fontos időszak, melynek e mai nap kezdetét teszi, az időszaki sajtónak hivatásában is változást okoz, s ha eddig a véleményesűrlődés volt talán főhivatása, most . . . inkább a hú historicusság válnék bizonyos főkkel feladatává, mit ha teljesítne szabad leszen, részünkről legalább a polemikus rész egy időre alkalmiasint háttérbe szorul.«³⁹ Az országgyűlésre külön tudósítóképpen Vahot Imrét küldi Kossuth Pozsonyba, de maga is gyakran tölt ott hosszabb időt.⁴⁰ Az első országgyűlési tudósítás május 25-én jelenik meg; ettől kezdve egészen június 1-ig vezércikk sincs és a lap mindjárt az országgyűléssel kezdődik. Van 15 hasábra (5 oldalra) terjedő országgyűlési rovat is, az ilyen számból a »Megyei dolgok« kimaradnak.

Az országgyűlés tehát a nyomtatott újságban kap nyilvánosságot: az 1832-ben megkísérelt, de a cenzúra által visszavert támadást teljes diadalra

³⁷ PH. 1841 márc. 24.

³⁸ PH. 1843 márc. 19. 231. sz. 185. l.

³⁹ Szemle és értesítés. PH. 1843 máj. 14. 247. sz.

⁴⁰ Ferenczy, i. m. 294-295. l.

vitte Kossuth — közben persze a Pesti Hírlap már a teljes és korlátlan nyilvánosság, a sajtószabadság felé egyengeti a továbbvezető utat. Az országgyűlési hírek egyetlen korlátja még, hogy a szónokok nevét nem szabad kiírni, sőt megjéjüket sem. »P. követe«, »K. követe«, »egy fiatal szónok«, »egy gróf« — ilyen megjelöléseket kénytelen használni a tudósító. Persze, bizonyára könnyebb felismerni a szónokot, ha az »magyar és erdélyországi gróf« — különösen pedig ha így írják körül (1844 jan. 25.): »Egy másik követ, ki tegnap az ég azurjában lebegő sast hozá elő, s kinek Sz. követe azt mondá, hogy légben szeret lebegni, bizonyossá teszi Sz. követét, hogy midőn sasról beszélt, nem volt szemei előtt két fejű sas, mellynek szárnyai alá akarna vonulni.«

A Külföldi napló külsejében teljesen az egykorú többi lap beosztását követi. A híreket országonként sorolja fel; rendszerint a legtávolabbi országgal kezd, Németország és Ausztria következik utoljára. A Pesti Hírlapnak külföldi tudósítói nincsenek, a külföldi híreket újságokból veszi át, a hírek forrását néha idézi, gyakrabban nem. A külföldi rovat is szerves része a lapnak, résztvesz az átgondolt programszerűségben éppúgy, mint a lap más részei. Minden sorát politikája szolgálatába állítja még pedig két módszerrel. Az egyik a hír megválogatása. Kossuth előszeretettel közli a haladóbb nyugati országok híreit, parlamenti vitáikat. Egészen bizonyos, hogy Ledru-Rollinnek, későbbi száműzött fegyvertársának első képviselőházi beszédét nem véletlenül közli részletesen: »Politikai hite népfölség, mellyet az atyák ötven év előtt hirdettek; (nép alatt az egész nemzetet érti s nem azon néhány előjogos által vezetett nyáját, melly képviselve nincs, melly, ha jogait visszakívánja, bezáratik, ágyúgolyókkal zúzatik szét s még hamvaiban is rágalmaztatik).«⁴¹ Spanyolországból a forradalmi hírek érdeklik, Angliában elsősorban az írek szabadságmozgalma.⁴² És, anélkül hogy bármi célzást fűzne hozzá, világosan beszél a cubai négerláadás leírása: »A négerek közt igen erős gyökeret vert az emancipatio eszméje, s előbb utóbb erőszakkal fogják azt maguknak kivívni.«⁴³

Nagy figyelemmel kíséri a Pesti Hírlap külföldön is a sajtó felszabadításáért folyó küzdelmet. 1842 október 13-án közli az új porosz sajtórendeletet és bírálja, 1843 január 19-én sajnálattal írja, hogy Bruno Bauer folyóiratát, a Deutsche Jahrbüchert a szász kormány betiltotta. Marx Károly újságjának, a Rheinische Zeitungnak nyomán két hosszú bírálatot közöl a német sajtóviszonyokról. »... a sajtó, minden erőködés dacára, törvényes alapot magának ekkorig ki nem víhatott, hanem az eseményeknek s önkénynek ki van téve. Ezt látjuk a porosz sajtó történetében leginkább a hírlapokon. Az 1819-iki sajtótörvénynek, az 1841-i miniszterrendeletek általi visszaállítása és törvényerőre emelése a sajtónak új életet adott. De ugyanazon mértékben, a mint az élénkség növekedett, az akadályoztatás is sűrűbb és nyomatékosabb lön... a fél sajtószabadság ellenmondás. Ha fel akarjuk a sajtót szabadítani, egészen kell azt cselekedni, nem félig. Törvényben ki lehet mondani: »a cenzúra ne legyen túlszigorú«; de ezen törvény valóságban nem törvény, mert foganatosítása önkénytől és egyéniségtől függ.« Két út van — mondja a Rajnai Újság — a kormány számára, ha a sajtónak ellen akar állni: egyik a cenzúra, a másik a sajtószabadság, amelyet kormányssajtó egyensúlyoz ki. (Metternich a két utat egy-

⁴¹ 1841 aug. 14. 65. sz. A zárójelbe tett részt a cenzúra példörölte. Megtalálható Vörös Antal által kéziratban pótolva az Orsz. Széchényi Könyvtár példányában.

⁴² 1844. márc. 7.

⁴³ 1844. máj. 26.

szerre akarta jární. D. B.) Németországban általában az utóbbit választják. »Legerősebb védfal, melyet ország kormánya a sajtónak elébe építhet, a sajtó maga. Egy kormánynak, mely igazságból indul ki, egyszersmind a vélemény-szabadság barátjának és őrjének kell lenni, mely nélkül az igazság napfényre soha nem jön.«⁴⁴

A külföldi hírek beállításának másik módja az analógia többé vagy kevésbé nyílt kimutatása a külföldi viszonyok és a hazai ellenzék küzdelmei között. A zürichi kanton lépéseket tett a Bazel-Zürich közti vasút mielőbbi megépítésére — olvassuk 1843 január 15-én — mert ha Baden előbb építené ki a rajna-jobbparti vasutat Konstanzig, Zürich elesnék az átmenő kereskedelemtől. »Bizony uraim! nekünk sem ártana a pest-fiumei vasút kérdését egy kissé jobban szívünkre venni, nehogy fontolva halasztgatásunkban egy más vasúttal megelőztessünk.«

A Pesti Hírlapnak legfőbb tárgya a belpolitika, a magyar reformmozgalom. A külföldi hírek is mintegy ennek példatárát képezik: a hasonlóságot keresik a külföldi forradalmi mozgalmakban. Jellemző, hogy külpolitikai tárgyú vezércikket nem írt Kossuth — legfeljebb a vámkérdésről írott cikkei volnának ilyenek tekinthetők, ezek is azonban elsősorban az Ausztriától való gyarmati függés elleni tiltakozások. Kossuth a magyar reformmozgalmat az európai népek szabadságtörekvéseinek nagy összefüggésébe nem tudja beállítani, bár azokat ismeri — ez a Pesti Hírlapnak súlyos hibája.

A hírszolgálat a Pesti Hírlapban nem öncél, a lap egységébe olvad. Ezért nem helyez súlyt a gyorsaságra, az események azonnali közlésére. Egy-egy kevésbé fontos megyei hír később kerül közlésre, mint egy külföldi tudósítás. Egyetlen külföldi hírt közöl kiemelve, a vezércikk előtt: »Rendkívül fontos tudósítás« címmel 1842 november 27-én. »A pillanatban vesszük rendkívüli alkalommal a következő levelet: Triest, nov. 21-én 1842. A levantei gőzhajó, mely ma reggel érkezett, a következő fontos tudósítást hozta mely úgylátszik Suezbe egy kereskedőhajó által érkezett: A béke Anglia és China közt Nankinban augusztus 29-én megkötött. China 21 millió dollárt fizet, Hong Kongot az angoloknak örökre átengedi...« Ázsia angolszász gyarmatosításának hírei ilyen hosszadalmasan jutnak el a gyarmatosítás alól szabadulni törekvő Magyarország jövőendő vezéréhez.

Még három hír részesül ilyen kiemelt elhelyezésben; kettő közülük a zalai erőszakoskodásokról — a házi adó megbuktatásáról és Deák megválasztásának meghusításáról szól⁴⁵ — a harmadik »Borzasztó hír« címmel Orosz Elek ujmegyei követ meggyilkolásáról értesít, aki rablógyilkosság áldozatául esett.⁴⁶ Ez az utóbbi hír képviseli egyedül a polgári sajtóban később vezető helyre kerülő »szenzációt«.

A kiemelés tipográfiai eszközei — a figyelemkeltésnek a kapitalista nyugati sajtóban ekkor már kedvelt módszere — már csak azért is korlátozottak, mert a

⁴⁴ PH. 1843 jan. 29. és febr. 26.

⁴⁵ PH. 1843 ápr. 6. és szept. 10. Az első tudósítás magától Deáktól származik; ápr. 4.-ről keltezett leveléből (Vörös Antal gyűjt. 80.) a megjelent tudósítás csak egy sort hagyott ki. A megjelent szöveg: »F. György tb., H. Pál tb. két egykor megbukott tisztviselő voltak a pártnak látható fejei, láthatatlanok kik? — az isten tudja, s még tudják némely urak a veszprémi megyéből. A levélben a két név — Forintos és Horvát — ki van írva, a mondat második része pedig így hangzik: ». . . láthatatlanok tudja isten kik, úgy hiszik, némely veszprémi megyei papok, különösen Bezerédy kanonok.«

⁴⁶ PH. 1844 jan. 13. 360. sz.

lap meghatározott oldalterjedelemhez van kötve és az anyag mindig több volt, mint amennyit közölni lehetett. 1848 előtt az összes újságokban szinte szabály, hogy minél érdekesebb a lap tartalma, annál kisebbek a betűk, mert a szerkesztő azon törekszik, hogy a fontos eseményről kis helyen minél többet írasson. A Pesti Hírlap éppen gazdagabb tartalma miatt már 1841-ben sűrűbb sorokat szedett: »Lapjaink érdekét folytonosan növelni törekvendők nagyobb íveket s tömöttebb, de mégis könnyen olvasható betűkkel adandunk« — írja a második félfévre szóló előfizetési felhívásban. Ellenben 1843-tól kezdve a rovatok címeit vastagabb, élesebben elütő betűkből szedik. A figyelemkeltés tipográfiai lehetőségei azért is korlátozottak, mert a nyomtatásnak egyetlen éjszaka kell megtörténnie. Landerer két gyorsajtója ennyi idő alatt alig győzi a hatalmas példányszámot. Amikor egy ízben az országgyűlési tudósítások miatt eggyel több ívet kell nyomtatni, a tudósítást kénytelen két részre szakítva adni, hogy a 3 ív közül legalább egyet előre lehessen nyomtatni »különben 5100 példányt nyomtatván, s így a három ívre 30.000 nyomás kellelt, azt egy éjjel lehetetlen volt volna két gyorsajtóval eszközölnünk.«⁴⁷

A Pesti Hírlap tervszerű, egységes vezetésében így a többi munkatárs mellett — először a magyar sajtó történetében — a nyomdai személyzet is fontos tényező. A Pesti Hírlapot négyen szedték: Herz János, Kiss Ferenc, Malatin Antal, Prohászka Ferenc. Munkájukat lelkesen végezték, aminek bizonyítéka az a vers, amellyel Kossuthot névnapijára köszöntötték:

»Írj ezer ívre valót — mi kiszedjük; látva v ágot
A betű győző fényt messzire hinteni fog.
Nagyszerű küzdelmid folyamát olvasva utókor,
Áldás s hála között zengeni fogja neved.«

A pesti és budai nyomdászok 1848 április 30-án tartott gyűlésének egyik vezetője Prohászka, a Pesti Hírlap szedője volt. Az ő vezetésével adták át Landerernek a nyomdászok követeléseit.⁴⁸

A cenzúra

A szerkesztőségi munka minden szervezettsége ellenére egy óriási akadályba ütközik s ez a cenzúra. »...magyarországi cenzúra mellett nem lehet írni becsületesen: mert nem lehet írni igazat« — mondja Kossuth — a cenzúra »rágalma az országnak, az országos önállásnak; rágalma a szabadságnak, rágalma a nemzetiségnek, rágalma az alkotmánynak s alkotmányosságnak, rágalma a hazafiságnak, rágalma a becsületességnek, rágalma a férfias jellemnek, rágalma az észnek, a szívnek, az értelemnek, rágalma mindennek, ami Isten előtt kedves, embernek jó.«⁴⁹

De Kossuth sikerrel veszi fel a harcot az akadály ellen. A Kossuth által bevezetett új szerkesztési módszerek már a kialakult polgári hírlapírás tartozékai. Ezekkel a cikkekkkel szemben a cenzúra anakronizmus, módszerei csődöt monda-

⁴⁷ PH. 1844. márc. 14.

⁴⁸ Iparegyesület. PH. 1842 febr. 3. Firtinger Károly: Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából. Bp. 1900. 35. l. Nemes Dezső: A munkásság az 1848-49-i forradalomban. (Forradalom és szabadságharc. Bp. 1948. 290. l.).

⁴⁹ Ellenzék és Pecsovics. Közli Viszota Gyula: Gr. Széchenyi István írói és hírlapi vitája K. L.-al. I. m. VI. köt. 237. l.

nak. Havas József, a cenzor már 1841 február 3-án hosszú jelentésben izgatottan kér utasítást, mit tegyen. Nem csak Kossuth vezércikkei, de »... az elmefuttatások, máshonnan vett cikkekből belekevert vagy hozzáfűzött magyarázatok, különösen ahogy a cenzurának bemutattnak, a közvélemény hajhászásának és előkészítésének szándékát és törekvését és a magát liberálisnak nevező s az ily néven ellenzékét képező politikai párt törekvésének a célhoz vezetését, végül a kedélyeknek a végletekig való felizgatását árulják el... Ha mindent, mi ez irányzatot elárulja és amit ebben a szellemben írnak, ki kellene törölni, tiz vezércikkből alig maradna egy; a Feuilleton legtöbb értekezését vissza kellene utasítani; a törvényhatóságok lefolyásáról, tanácskozásairól és határozatairól szóló tudósításokból kevés maradna; végül a külföldi ügyekről közöltek legtöbbjét ki kellene javítani, nem keveset visszautasítani, úgy hogy a lap nem két, de alig fél ívet töltene meg; szóval a lapnak ilyen cenzurálása egyenlő volna az elnyomással.« A nádor tovább terjeszti a panaszt a kancelláriához. A Bécsen átfutó szapora aktaváltások most megint azt a helyzetet lepezik le, mint 1833-ban és 1837-ben: az elavult rendszer az új ideológiai fegyverrel szemben tehetetlen. Metternich sajtópolitikája jónak látszhatott 1810-ben és Ausztriában. Kossuth már egy új társadalom első képviselője. A kancellária és a helytartótanács bürokratái számára pedig még Metternich felfogása is túl modern, nem értik utasításait. Hosszas tanácskozások után egyetlen határozatot tudnak hozni: le kell váltani a cenzort. Havas helyébe Werner József pesti egyetemi tanárt ajánlják. De a határozatot nem hajtják végre.⁵⁰

Így azután 1843-ig Havas marad a cenzor. A Pesti Hírlapnak az a példánya, amelybe Vörös Antal utólag a cenzúra által törölt szövegeket beírta, vagy beragasztotta, mutatja, hogy főleg szavak és kifejezések törlésére, vagy megváltoztatására szorítkozott.⁵¹ Különösen a sajtószabadságról szóló cikkeket üldözte. Persze, szemet szúr neki a társadalmi és gazdasági állapotok bírálata is; mint az Értekező egyik cikkében ez a két sor: »Milliókra süt a nap e honban, kik állatok inkább, mint emberek« és »Nyolc század óta bűnhődik bűn nélkül az elcsigázott nép.«⁵² Egy ízben — a magyar tanítási nyelvnek a pécsi iskolákba való bevezetését hírlúd adó cikkben — törlés helyett hozzáír a hírhez egy mondatot, hogy a tényeket enyhítse.⁵³ A megyei tudósításokban a neveket nem engedti kiírni, csak kezdőbetűiket. És 1841 január 30-án elrendeli, hogy »ezután a lapnak címjét és foglalatát is mindannyiszor vizsgálat alá kell küldeni.«⁵⁴

Valóban igaz azonban, hogy a Fővárosi újdonságokkal szemben elnéző volt. És a vezércikkekhez csak ritkán nyúlt hozzá. Ugyanígy utóda, Czech János is, kinek Kossuth szerint »legalábbis van annyi esze, mint némely miniszteriumnak in corpore.«⁵⁵ Czech személye, mint a Pesti Hírlap esetleges cenzoráé, már az 1841 elején folyt kancelláriai tárgyalások folyamán szobakerült, de akkor Havast megfelelőbbnek tartották, mert ő pesti lakos, míg Czech budai.⁵⁶ Valószínűleg csak alkalmilag helyettesítette Havast. De meglehetősen pontosan meg tudjuk állapítani az eddig ismeretlen harmadik cenzor működési idejét. Karácsony Mihály, a központi könyvvizsgáló hivatal ülnöke mindjárt első

⁵⁰ Vizsota: K. L. és a P. H. Századok. 1929. 5-36. l.

⁵¹ Az Orsz. Széchényi Könyvtár Hirlaptárában.

⁵² PH. 1841. jún. 2.

⁵³ PH. 1841. ápr. 3.

⁵⁴ Orsz. Levéltár. Vörös Antal gyűjt. 135. sz.

⁵⁵ Ellenzék és Pecsovics. I. h.

⁵⁶ Vizsota id. cikke. (Századok 1929.).

intézkedéseivel panaszos levél írására készíti Kossuthot. Többek között Wesselényi nevét nem engedi kiírni vezércikke alá. Kossuth ezért a cikket csak 1843 június 15-én kezdi közölni, nyilván a június 11-i levelével megindított vita ránézve kedvező lezárása után. Több cikkét javításaival nemcsak eltorzítja, de teljesen érthetlenné teszi az új cenzor. Pedig csak olyanokat ír, amiket mind Havas, mind Czech meg szoktak engedni.⁵⁷ Két másik levélben még különösen azt veti Karácsony szemére Kossuth, hogy az országgyűlési tudósításokat — amelyeket pedig nem is kell elolvasnia, csak összehasonlíttatnia — nem adja vissza idejében, meg hogy esténként nem lehet otthon találni s így a korrek-túrákat nem lehet idejében visszakapni tőle.

Havas és Czech leváltása és az új cenzor erőszakoskodása mögött azonban Bécsből jött utasítást kell sejtenuünk. 1843 június 5-én jelenti ugyanis az állam-tanácsban Sedlnitzky,⁵⁸ hogy a Pesti Hírlap június 1-i számában megjelent egy cikk, amely a sajtótörvényről folyó országgyűlési tárgyalásokat ismerteti. A cikket Kossuth szokás szerint átadta a pozsonyi cenzornak, majd hivatalos pecséttel a pesti cenzor címére hajóval elküldte. A hajó május 31-én este érkezett Pestre, a cikk mégis már június 1-én közölve volt a Pesti Hírlapban, ami csak szabálytalanul történhetett, úgy, hogy Kossuth külön másolatot is küldött (t. i. egyenesen a nyomdába, ahol a jóváhagyás előtt kiszedték a cikket). Az ügyben eljárás indult és minden bizonnyal hozzájárult a Pesti Hírlap szerkesztő-változásáról ebben az időben már megkezdett tárgyalások siettetéséhez.

Kossuth 1844 július 13-án, írta utolsó levelét Karácsonyhoz, két héttel azelőtt, hogy a Pesti Hírlaptól megvált — bizonyos tehát, hogy rajta kívül a lapnak több cenzora Kossuth idejében nem volt.

A cenzúra miatt nem csak az maradt ki a lapból, amit a cenzor törölt, hanem az is, amit az író, kényszerűségből, már eleve kihagyott, vagy nyíltan nem fogalmazhatott meg. »... a körülmények néha egy kis mesterséges obscuritást igényelnek, ami hiszen nem nagy mesterség, midőn az ember maga sem érti, mit ír: de ha történetesen néha mégis egy átgondolt eszmére tesz szert, már akkor valóban kegyetlen kínokba kerül.«⁵⁹ A Pesti Hírlap következetlenségéért, elhallgatásaiért nem mindig a szerkesztő felelős.

A közönség

A szerkesztőnek ezeket a küzdelmeit nem csak az utókor érti nehezen — az egykorúak, a lap közönsége sem vette figyelembe. Egyre igényesebb lett. A kaszinók, amelyek egy példányra előfizettek »olly igényeket tesznek, hogy difficile est satyram non scribere.«⁶⁰ Levélben követelik, hogy érdekes, változatos legyen a lap — amellet azonban egység és rendszer is legyen benne. De mikor Kossuth panaszkodik, hogy a szerkesztő ilyen »kínokban bővelkedik«,⁶¹

⁵⁷ Kossuth s a cenzúra. (Kossuth három eredeti levelével). Közli: Cs. Gy. Pesti Napló 1869. dec. 15., dec. 17. esti kiadás. A levelek közlője nem mondja, kihez szoltak a levelek s nyilván ezért nem használta azokat az eddigi irodalom. A legelső, június 11-ről keltezett levél eredeti kézírata azonban megvan az Orsz. Széchenyi Könyvtár levelestárában borítékkal együtt, amely »Karácsony Mihály úrnak, a középp. könyvvizsgáló Colleg ülnökének Budán« van címezve.

⁵⁸ Bécsi Áll. Levéltár. Conf. A. 517/1843. (Goriupp Alisz gyűjtése).

⁵⁹ Törvényszerűség. PH. 1841. júl. 24.

⁶⁰ PH. 1843. márc. 13. Értekező.

⁶¹ 1841. júl. 24.

ki lehet érezni szavaiból a megelégedést, amelyet a nagy érdeklődés felett érez. A besúgók azzal biztatják magukat és gazdáikat, hogy a jobbjelzelmű ellenzékiek is megütköznek a Pesti Hírlap »modora« fölé, de nem tagadhatják, hogy az »a nép politikai kiképzését« akarja és hogy »törekvése nem marad hatás nélkül az ifjúságra és a néphangulatra.«⁶²

Széchenyi megkéri Eötvöst, hogy érdeklődjék vidéken a Pesti Hírlap hatása iránt s ez Borsodból és Szabolcsból jelenti, hogy amerre járt, a Hírlap köztetszést nyert. Ugyanezt közli vele Andrassy Károly magából a császárvárosból: »Itt mindenki Kossuth lapjáról beszél, amely Ausztriában el van tiltva.«⁶³ A Hírlap befolyása a megyékre, a birtokos osztályra s az ifjúságra minden nap növekedett, a polgárság pedig, az iparosok, azon osztály, mely eddig távol állt minden politikai kérdéstől, szintén ragaszkodott hozzá,⁶⁴ míg a német Pesther Tageblatt, amely pedig éppen ennek a polgárságnak íródott, alig tudta fenntartani magát.⁶⁵ Nagyabonyban az Ágai Adolf apjának példánya kézről-kézre jár, a magyarul nem tudó Glückswerk Mihálynak Falk Miksa fordítja le minden számát.⁶⁶ És egy megyei levelezésből megtudjuk, hogy Kossuth vezércikkei a nőknek is kedvenc olvasmányuk, csak a deák kifejezéseket nem szeretik benne.⁶⁷

Pulszky szerint 1841 nyarán 500 helybeli és 3670 vidéki előfizetője volt a Pesti Hírlapnak.⁶⁸ 1842 november 6-án magában a Pesti Hírlapban olvassuk, hogy összesen 4112 példányban adták el, ebből 442 Budapestre esett. Ugyanakkor a Nemzeti Ujságból 450, a Jelenkorból 894, a Világból 1244 példányt küldtek el postán. 1844-ig 5100-ra emelkedett a Pesti Hírlap példányszáma. S hogy mennyire Kossuthnak volt köszönhető a siker, azt igazolja, hogy Szalay szerkesztése alatt az előfizetők száma 500-ra esett vissza.⁶⁹

1841 március 3-án közzétett felhívásában már azt közli Landerer, hogy az addig megjelent számok mind elfogytak. Ha legalább 300-an megrendelik ezeket a számokat, akkor utánanyomatja őket. Számítása be is vált és így az első 17 szám második kiadásban is megjelent. Az új kiadás annyiban tér el az eredetitől, hogy az Értekező az első lap aljáról a lap végére, a hirdetések elé került. Ez volt a sajtó történetében az egyetlen eset, amikor magyar politikai lapból második kiadást kellett nyomtatni.

A Pesti Hírlap gondos tanulmányozására mutat, hogy az első évfolyamról Kossuth betűrendes mutatót is készített, mint valami könyvhöz, vagy folyóirathoz.

»A nemzet eszmél és gondolkodik — állapítja meg az első év végén Kossuth — szélesebb körben, terjedtebb mértékben, mint valaha . . . Vének volna tőlünk, a hozzánk csatlakozott intelligentiák erejét nem méltányolni; s ezért balgaság volna, túlszerűségéből ki nem mondani, hogy ez állapot előidézésére az időszaki sajtó többi organumai közt a Pesti Hírlap is tőn valamit.«⁷⁰

⁶² Polizei-Hofstelle 6370. és 7735/1841. Idézi Ferenczi : Kelet népe. I. m. 663-664. l.

⁶³ Ferenczi, i. m. 20., 24. l.

⁶⁴ Pulszky, i. m. I. 201. l.

⁶⁵ Ferenczy József, i. m. 272-273. l.

⁶⁶ Kosáry Domokos : A Pesti Hírlap nacionalizmusa. Bp. 1943. 43. l.

⁶⁷ PH. 1842. 131. sz. 232. l.

⁶⁸ Schridde, i. m. 23. l.

⁶⁹ Firtinger, i. m. 115. l.

⁷⁰ Visszapillantás. 1841. dec. 29. 104. sz.

A vezércikkek

A korszak nagy reformköveteléseit nem Kossuth dolgozta ki, de az ő érdeme — állapítja meg Révai József — hogy határozottabban a népre vesz irányt, a rendiségen kívül álló erőket is bevonta, azokat az erőket, amelyek a döntő pillanatban készek voltak a néptömegek mozgalmával összefogni. Végül Kossuth volt az, aki a reformkorszak követeléseit egységes programmá fogta össze és megszervezte a polgári átalakulás vezetésére hivatott pártot.⁷¹

Az egységes program a Pesti Hírlap vezércikkeiben alakul ki. Fejlődés van Kossuth politikai gondolkodásában — különösen a Széchenyi-vita folyamán érlelődik ki a népképviselőt határozott követelése és gyakorlati gazdasági tevékenysége közben változtatja meg álláspontját a védvám-kérdésben — de hogy a vezércikkek egy összefüggő programon fokozatos kifejtését hozzák, ezt nem lehet kétségbevonni.⁷² Nincs helyünk arra, hogy a Pesti Hírlap legelső számában⁷³ alapvető célkitűzésként megjelölt »szabad föld« elvéből kiindulva bemutassuk Kossuth mindenre kiterjedő programjának teljes kibontakozását. Pedig a vezércikkek tartalmának részletes feltárása — ami eddig nem történt meg — bebizonyítaná, hogy nem mindig az események vezetik Kossuth reform-elveinek felmerülését, hanem ellenkezőleg: sokszor már ezek a gondolatok befolyásolják az eseményeket, legfőképpen az országgyűlés munkáját, amelyhez Kossuth cikkeket tervszerű előkészítésül szánta.

De még csak vázlatos áttekintést sem adhatnánk a Pesti Hírlap történetéről, ha nem mutatnánk rá arra, hogy mennyiben irányult egész reformterve a közelgő és általa előrelátott forradalom felé, és hogy ebben a távlatban hogyan látta Kossuth az újságíró feladatát.

A publicista tevékenységének elvi szempontjait Kossuth a Széchenyi-vita keretében fejti ki, bár nem egyedül Széchenyivel szemben.⁷⁴ Széchenyi első vita-iratát, a Kelet népét nemcsak Kossuth személye és nem is általában Kossuth politikája, hanem nagyobb mértékben a Pesti Hírlap ellen intézte. Szerinte a politikai irodalomnak egyetlen megfelelő kerete a könyv és nem a hírlap. »Az egyik egyszerre, bizonyos összefüggésben, és csak az érettebb közönségnek nyújtatik, úgy szólván, mint pezsgő nagyobb alkalmaknál; midőn a hetenkénti két újságlap meg nem szűnő izgatásban tartja a közönségnek nemcsak érettebb, de illy eledelhez el nem készült nagyobb részét is.«⁷⁵ »Nagy különbség van — mondja máshol — könyv és ostorozó hírlap között, mert (Kossuth) vezércikkei nem hagynak időt az észmélésre és csak felfogatásra vezetnek.

A könyvet »érettebb közönségnek« írják — azaz olyanak, amely a rendi társadalom magasabb osztályaihoz tartozik s így az agitációra kevésbé fogé-

⁷¹ Révai, i. m. 132. l.

⁷² Míg Székfű Gyula (Magyar történet V. k. II. kiad. Bp. 1941. 317. l.) még a pozitív célkitűzések hiányát látja K. cikkeiben, ismételve Széchenyi hagyománnyá vált kritikáját, addig Kosáry (i. m. 206. stb. és ugyancsak Kosáry: A Pesti Hírlap nacionalizmusa. Bp. 1941.) már leszögezi, hogy »nem gondolatok pusztá villózása ez« és elsőnek ad összefüggő elemzést a Pesti Hírlap programjáról.

⁷³ PH. 1841. jan. 2. 10. sz. Budapesti lánchíd. (Ez tulajdonképpen az első vezércikk, bár még nincs annak jelezve.)

⁷⁴ A Kossuth-Széchenyi vita teljes okmánytárát kiadta Viszota, Gr. Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal c. idézett kétkötetes munkájában. A vita minden részletét l. u. a. mű terjedelmes bevezetésében. Rövidebb összefoglalását l. Kosáry, i. m. 253-296. l.

⁷⁵ Kelet népe id. kiadás, 346. l. Kiemelés főlem. D. B. V. ö. Balás P. Elemér: A Széchenyi-Kossuth ellentét hírlapi vitájuk tükrében. Kolozsvar, 1943. 8-9. l.

kony. Széchenyi közvetlen tapasztalásból most kerül először szembe a polgári hírlapírásnak új, a régi intézményeket veszélyeztető erejével s ezért torpan meg tőle. Érezhető ez Fáy András »Kelet népe nyugoton« c. könyvében is, a Kelet népe által elindított vitairódalom egyik jellemző termékében. Kossuth Fáynak még őszintebben megmondja véleményét, mint Széchenyinek.⁷⁶ Fáy »oda nyilatkozik, hogy a hírlapok körébe tartoznék azok közhasznú tárgyak előkészítése, mik már létező törvényeink köreiből szabadelvű haladás kívánatához képest egyesek, testületek, sőt törvényhatóságok által is kivihetők ; ellenben mindazon tárgyak előkészítését, mik a lefelé adandó jogokra és engedményekre nézve új törvényalkotást, a mellett s ellen minden oldalról megvitatót, hányásvetést kívánnak, nem a hírlapi körbe, hanem a könyvirodalom mezejére tartozónak véli.«

Kossuth ezzel szemben azt tartja, hogy éppen a törvényhozási kérdések előzetes fejtegetése tartozik a hírlapok körébe, inkább, mint bármi más. Kossuth felfogását azzal indokolja, hogy könyvíró kevés van s a könyvek közönsége is kicsi, nem képviselik igazán a közvéleményt. Az országgyűlések éppen azért merülnek ki hosszadalmas vitákban, mert nincsenek kellőképpen előkészítve, »itt közvetlenebbül s terjedelmesebben ható közvetítőre van szükség, s ez semmi más nem lehet, mint a törvényhozási tárgyak fejtegetéseivel országgyűlés előtt s országgyűlés alatt foglalkozó hírlapok.«

Akörül folyik tehát a küzdelem, hogy a közvélemény kifejezésére ki vagy mi legyen illetékes : a könyv, mondja a liberális reformer Széchenyi és a régi köznemesi felfogás szócsöveként Fáy András, a hírlap, mondja Kossuth, s vele a széles nyilvánosság — a nép. És — amint ez világosan kiderül Fáy András további fejtegetéseiből — ez a kérdés sarkpontja : a legfontosabb, hogy idő előtt ne kerüljön a nép nyilvánossága elé; amit terveznek, mert esetleg mégsem valósul meg a reform és ez »a kiváltságtalanok kebleiben könnyen elégületlenséget s kesert támaszthat!« Itt mondja ki azután Kossuth az ő alapvető felfogását a sajtó szerepéről — de egyszersmind újságjának épúgy, mint egész politikájának irányát a magyar közélet akkori keretei között. »Már mi kénytelenek vagyunk megvallani, hogy ha ezen szerepnek s a gondolkodás néposztály szerinti elkülönítésének lehetőségét pusztá elméletnek nem tartanók is : ahhoz véleményünkkel nem járulhatnánk. A kiváltságtalanoknak van egy része, mely ép azon fokán áll az értelmességnek, melyen a kiváltságosok többsége . . . a néptömeg pedig, adná Isten, hogy a kiváltságos osztályoknak az ő javára intézett tenni akarását tisztábban láthatná.« Könyv és hírlap tehát mint ellenfelek állnak egymással szemben és mind Széchenyi mind Kossuth tisztán látják, hogy a hírlap hivatása szélesebb társadalmi körök bevonása a közélet irányításába. Széchenyi éppen ettől tart, Fáy András már engedményre hajlandó — Kossuth a »kiváltságtalanokat«, köztük elsősorban az értelmiséget, de mintegy annak támogatására, megsürgetésére magát a népet akarja az agitációba bevonni.

És Kossuth felfogása az elmélet terén is diadalt vívott ki Széchenyivel szemben ; a vita résztvevőinek többsége ömellé állt ; közöttük Eötvös fogalmazta meg legtisztábban a közvélemény szerepét a kialakuló új társadalomban : »Korunk a discussio kora ; az idő, hol egyes hatalmasnak szava, vagy régi szokások minden ellenzést elnémítanak, megszűnt, nevek helyébe vélemények léptek, szokások helyett meggyőződést keres a nép.«⁷⁷

⁷⁶ PH. 1841. aug. 18. 66. sz. Hirlapkör.

⁷⁷ Eötvös József : Kelet népe és PH. Pest 1841. 11. 1.

Mindebből nem következik, hogy Széchenyi a hírlap jogosultságát teljesen tagadta volna. Ő abban Ariadne-fonalat akart látni, amely nagyot és kicsit, dúst és szegényt egyformán vezessen »honi téboldónkban« a cél felé. De a Pesti Hírlap messze túlment ezen: minden érdeket egymással szembeállít, a kicsinyeket a nagyok ellen, szegényeket a gazdagok ellen ingerli, minden rendszeresség és »javítási recipe« nélkül; egyenesen francia modor szerint működik, »a mely után indultak Mirabeautól kezdve Camille Desmoulins, Danton, St. Just, Marat, Robespierre egész a mai francia propaganda hőseiig szívandalgó Lamennais-val, Père Enfantin-nel sat.«⁷⁸

Széchenyi tehát »javítási recipéket«, terveket, értekezéseket várna a laptól — a Jelenkorban megjelent hosszadalmas, néha félélévekig folytatódó vezércikkeivel megmutatta milyeneket — az agitációt, a napi politikában való azonnali állásfoglalást hibáztatta. Kossuth szerint viszont »az ember míg él, gondolkodik: a ki gondolkodik s társaságban él, gondolatait másokkal kicseréli, szóval, írásban, vagy képletekben; s ez nem egyéb mint agitatio. Minden szó, minden hang, minden betű, a gondolatnak minden nyilatkozata agitatio. Az emberélet e természetes attribútuma nélkül még ma is makkot ennénk őserdők vadonaiban. Az agitatio tehát, magában véve, nem csak nem rossz, sőt nemzeteknél mint egyedeknél az életnek föltétele.«⁷⁹

Kossuth felfogásában ezek szerint a sajtónak joga, sőt kötelessége a reformokat előkészíteni, azokat megvitathatja és meg is kell vitatnia — éppen azért, mert nagyobb a nyilvánossága, mint a könyvé és közelebb jár a szélesebb rétegekhez, a néphez is. Az agitáció — Kossuth szavával »izgatás«, Széchenyiével »lázítás« — a haladás szükséges előfeltétele, Széchenyit csak azért döbentette meg, mert »a sajtónak élénkebb mozgását még mi magyarok meg nem szoktuk.«⁸⁰ Kossuthon túlmenően hozzátehetjük, hogy azért is, mert Széchenyi éppen a nép élénkebb bekapcsolását a haladás ügyébe nem óhajtotta, felülről, arisztokratikus módon lassú javítgatásokkal akarta azt szolgálni. Innen adódik a további ellentét abban a kérdésben, hogy ki hivatott a vezetésre. Széchenyinél magától értetődő s ezt többször nyíltan kimondja, hogy vannak akik erre állásuknál, születésüknel fogva hivatottak. Kossuthnál ebben a kérdésben is a közvélemény s a közvéleménynek hangot adó sajtó a döntő: »vezér csak az lehet, kit a közvélemény annak elfogadott, a közvélemény pedig pusztán szép szeméért senkit nem fogad, hanem fogad azon tények és elvek szerint, mikkel a közbizodalmat megnyerte.«⁸¹

A régi magyar nemesi felfogás, amely a sajtószabadság *elvét* abból vezeti le, hogy a cenzúra törvénytelen és az új, polgári álláspont között, amely a sajtónak semilyen, még törvényes korlátozását sem fogadja el, csak represszív sajtótörvényeket hajlandó megengedni — a dialektikus ellentét kiélezése törvényszerű szükségesség volt. És Széchenyi véleménye jellemző módon itt is a konzervatív oldalra billent át: a Pesti Hírlap működése arra a vallomásra készíti, »hogy a kormány féltékenysége« a sajtószabadság iránt »nem volt bár olly igen ok nélkül«. Széchenyi végső, kétségbeesett érvelését már teljesen a reakciós, elavult érvkészletből meríti s erre Kossuth határozottan rá is mutat: »Ezek a »nem-

⁷⁸ Kelet népe, id. kiad. 58-60., 98-99., 169-170. l.

⁷⁹ Felelet, id. kiad. 479. l.

⁸⁰ U. o. 469. l.

⁸¹ U. o., 453., 469. l.

érettségi, »visszaélési« s. a. t. kifogások a sajtószabadság leghatározottabb ellenségeinek már ezerszer meg ezerszer hallott s ezerszer meg ezerszer megczáfolt mindennapias ellenvetései, melyek ha helyt fognának, szabad sajtóra soha, de soha egyetlenegy nemzet sem találatnék megérettnek; mert a nemzeti érettség s értelmesség gombaként nem nő, eszköz nélkül a cél el nem érhető; a szabad, vagy — hogy körülményeinkhez mérve, határozottabban szóljak — szabadabb sajtóra csak szabadabb sajtó által lehet megérni; itt az eszköz cél is egyszersmind.⁸²

Hírlap és könyv szembeállítás, a sajtó jogainak, közvéleményt képviselő hivatásának elismerése, az agitációnak a haladás útján betöltött nélkülözhetetlen szerepe tekintetében Kossuth érvelése kétségtelenül döntő győzelmet aratott. A győzelmet alátámasztotta a Pesti Hírlap növekvő népszerűsége, de igazolták a Kelet népe körüli vitában szót emelő egykorú magyar írók is szinte kivétel nélkül.⁸³

A haladó politika, a reform kérdéseibe tehát a nyilvánosság is beleszólása van, a közvéleményt, mégpedig a kiváltságnélküliek, sőt az egész nép véleményét mozgósítani nemcsak szabad, de kell is és az ehhez szükséges agitáció a napisajtónak igazi feladata — ezt az álláspontját Kossuthnak sikerült érvényre juttatnia.

Kossuth részéről a nyilvánosság további kiterjesztése a sajtó útján, Magyarországon eddig nem tapasztalt széleskörű mozgalom előidézése kétségtelenül forradalmi cselekedet volt. A francia népvezérekkel, ha nem is Marat-val, de Mirabeauval való példálózás Széchenyinnél nem volt teljesen alaptalan.

Fel kell tennünk a kérdést: Kossuth publicisztikája forradalmi volt-e már a Pesti Hírlapban? Széchenyi ezt határozottan állította. »A Pesti Hírlap azon revolutionarius syllogismus antecedense, mellynek majorja a nagy birtokosok gyűlöletessé tétele, a mennyire lehet, vagyonaik elkobzása; minorja a kisebb vagy minden birtokosnak e sorsra juttatása.«⁸⁴ Kossuth feleletében tiltakozott a vád ellen s ezt a tiltakozást a század második felének politikusai szorgalmasan ismételték, nem utolsósorban Kossuth Ferenc, aki apja vezércikkeinek kiadásából éppen azokat a részleteket hagyta ki, amelyekben a forradalmi hang élesebben szólalt meg.⁸⁵ De a kortársak, különösen a »fontolva haladás« képviselői másképp látták Kossuth vezércikkeit. Dessewffy Aurél szerint a hírlapnál kétféle irány van: az egyik a lap homlokára van írva, a másik az a szellem, amely az alkalmazásban nyilvánul. A Pesti Hírlap tiszteli a tulajdont, de szabad föld mellett izgat; ajánlja a kormány iránti bizalmat, de a megyéket ellenállásra biztatja, a kiváltságnélkülieket ért sérelmeket a szociális rendszerrel magyarázza.⁸⁶ Kemény Zsigmond szerint Kossuth nem az ellenzék főnökei között hódított, hanem a karzatot ragadta el, »az utcai vélemény... csak az ő lángeszének sugárai és melege által nyert hangokat.«⁸⁷

⁸² U. o. 516..1. A Széchenyi-idézet: Kelet népe, id. kiad. 113. l.

⁸³ V. ö. Balás P. Elemér, i. m. kül. 12. l.

⁸⁴ Kelet népe 120. l.

⁸⁵ V. ö. Halász Imre: Egy letűnt nemzedék. Bp. 1911. 218-300. l. A Kossuth Ferenc-féle kiadás kritikáját l. Vas György, i. h. és Hegedüs, i. m. 63. l.

⁸⁶ Id. Vizsota, i. m. I. köt. LXXIX—LXXXI. l.

⁸⁷ Forradalom után. Pest, 1850. 108-109. l. Jellemző, hogy a Századunk — Orosz József lapjának, a Hírnöknek melléklapja — Kossuthot megrója ezért a mondatért: »jelenkorunk emberének a forradalom dicsősége jutott«, holott az eredeti cikkben nem forradalom, hanem fáradalom állt. PH. 1841. dec. 1. 96. sz. 806. l. jegyz.

Kossuth nem akarta a forradalmat, de »nemesi származása és bázisa ellenére igazi forradalmi jellem volt, aki mert a népre támaszkodni.«⁸⁸ Lapját használta fel arra, hogy a nemességet a népi közvélemény nyomása alá helyezze és ezt nyíltan meg is mondja a nemesség, főleg a főrendek felé: »Nem éljük többé a bitorlott tekintélyek korát.«⁸⁹ Nemcsak a Pesti Hirlap hangja volt a korhoz képest forradalmi. Igaz, hogy Széchenyi már ebből is »kiérezte a forradalmi lelket«⁹⁰ de Kossuth — amennyire a cenzúra miatt teheti — szavakban is kimondja, hogy a fejlődés hova vezet. Széchenyi is az elkerülhetetlen fejlődést ragadta meg egy adott pillanatban, vagyis inkább őt ragadta meg alkalmas percben »a kor szükségeinek hatalma«. Ugyanezt mondja a Pesti Hirlapról is: »A Pesti Hirlap ezen kort, melynek kegyelemi nem kell, melly jogot és igazságot követel, nem teremtette, hanem ellenkezőleg ezen kor teremtette a Pesti Hirlapot; az hát e részben is a kornak idézete, nem idézője. S ha vannak, kikét e kor sért, azoknak visszahökkenése, midőn síkra kerül a dolog, el bizonyosan nem maradt volna: itt hát a Pesti Hirlapnak vétké csak annyi lehet, hogy alkalmat nyújtott megtudni ma, ami holnap megtörténendik.«⁹¹ Hogy mi az, ami »holnap megtörténendik« azt természetesen a cenzúra hétfejú sárkányával viaskodó szerkesztő még nem mondhatja ki, sőt Széchenyi támadása után cikkeiben még óvatosabb lesz. De a cenzúra nyomásától mentesen megjelent Ellenzék és pecsovics c. cikkében már nyíltabban készít elő az előrelátott forradalomra: »Vigyázzatok! hazámfiak! Ne féljetek annyira az anarchiától, hogy túlfélelemből a szabadságtól is irtózzatok. Fontoljátok meg, hogy ha olly boldogtalanok volnánk, miszerint csak anarchia és absolutismus közt lehetne választanunk (mit én nem hiszek), az anarchia minden esetre csak mulékony állapot lehet, de az önkény uralma lehet örökös. Ha másként nem lehetne, gázoljunk inkább a szabadság mulékony csapongásain keresztül a szabadság rendéhez, mint a szabadságtalan rend sír csendes ösvényén az önkényuralom torkába jussunk. Rend csak mi velünk lehet, kik a szabadság hívei vagyunk«⁹²

Ebben az előrelátásban van Kossuth publicisztikájának forradalmisága negyvennyolc előtt. Nem a forradalmat akarja, de felkészül és felkészít rá, mert sejti, sőt a történelmi folyamatot szükségszerűnek látva tudja, hogy be fog következni. Ennek a szükségszerűségnek a felismerése biztosítja fölényét Széchenyivel szemben. Ha Széchenyit követte volna a nemzet a lassú reformok útján, az átalakulás készületlenül érte volna, a reformok megvalósultak volna az ő hozzájárulása nélkül. »Tartsuk meg magunknak az akarat szabadságát« mondja majd Kossuth, »menjünk, különben menettetünk.«⁹³ Széchenyi ezt a szükségszerűséget nem ismeri fel, a forradalmat fenyegető veszélynek látja s a Pesti Hirlap cikkeiben nem a forradalom felé vezető társadalmi viszonyok következményét, hanem okát véli felfedezni. De, hogy a Pesti Hirlap és főleg a vezércikkek már a forradalom felé vezető utat pásztázzák a sajtó fényszórójával, abban nem tévedett.

⁸⁸ Révai, i. m. 143. l.

⁸⁹ PH. 1841. márc. 27. 32. sz.

⁹⁰ Barabás Tibor: Az európai szellem magyar úttörői. Bp. 1942. 27. l.

⁹¹ Felelet, id. kiad. 421., 450. l. Kiemelés főlem. D. B.

⁹² Vizota, i. m. II. köc. 862. l.

⁹³ Hetilap 1846. dec. 25. Adózzunk.

III.

Publicisztikai tervek és alkotások a forradalomig

Küzdelem új lapért

Még 1841-ben, a vezércikkek okozta első ijedelem nyomán felmerült kormánykörökben, hogy a Pesti Hirlapot meg kell szüntetni s ugyanakkor elterjedt Pesten a hír, hogy Kossuth a Nemzeti Ujság szerkesztését fogja átvenni.¹ Akkor nem lett a dologból semmi: a feltűnéstől mindennél jobban óvakodtak Bécsben; Kossuth eltávolításának csöndben kellett megtörténnie; a kiadóra bízták, aki erre még a lap indulásakor ígéretet tett. Landerer az első nagy magyarországi újságkiadóvá nőtte ki magát, éspedig főleg a Pesti Hirlap jóvoltából; adósságokkal kezdte és néhány fasajtóval — 1844-ben meg már két gyorsajtója van, »cifra lovak állanak istállójában s pazar maitressek zsoldjában.«² A lap óriási példányszámán kívül a sokszor kétoldalmi hirdetés is az ő jövedelmét növelte s ez nem volt csekély; a lap címfejtében közölt tarifa szerint egy-egy négyszer hasábozott sorért 5 pengő krajcárt számított. Kossuth három szerződést kötött Landererrel, a harmadikban — amelyet 1843 júniusában kötöttek — a szerkesztő számára minden példány után 3 Ft. 50 kr. volt biztosítva évenként. Ennek az utolsó szerződésnek az aláírását azonban Landerer halogatta, noha az elszámolások már a szerződés szerint történtek. Az évvégi elszámolás idején végül azzal állt Kossuth elé, hogy a szerkesztői díjat leszállítja. Kossuth hivatkozott a szerződésre — Landerer pedig arra, hogy az nincs aláírva. Kossuth — mint Landerer előre látta — felháborodott az eljárás fölött és rögtön felmondott.

Mindezt előre megbeszélték Bécsben. Tudjuk, hogy 1843 végén Landerer már új lapengedélyért folyamodik s azzal sürgeti az elintézését, hogy most van itt az alkalom Kossuth eltávolítására. A Pester Zeitungot valóban engedélyezik, tekintettel arra az érdemre, hogy Landerer úgy vetett véget Kossuth szerkesztőségének, hogy a kormányra a gyanú halvány árnyéka sem hárul, sőt mindenki azt hiszi, hogy Kossuth merő kapzsiságból szakított kiadójával.³

Kossuth hamar átlátott a Landerer-féle kelepccén és részletesen fel akarta tární távozásának hátterét a Pesti Hirlapban. Ezt a cenzúra megakadályozta; csak rövid közlés jelent meg április 11-én a »szerkesztői változásról«, melyben kijelenti: »a hírlapírói pályáról lelépni teljességgel nem szándékozom.« Ezt a nyilatkozatát megismétli: »A szerkesztő búcsúszava« c. utolsó vezércikkben is. Nemcsak olvasóit, de levelezőit is kéri, hogy tartsák fenn közreműködésüket új lapja számára, amelyet — reméli — hamarosan megindíthat. »Miként a pálma teher alatt nő, úgy erősödött az én állásom s a párt, melynek a Pesti Hirlap mai napig organuma volt.«⁴

Kossuth tudja, hogy párttá nőtt közönségének is tartozik azzal, hogy szerkesztői működését folytassa. Azonnal megindítja a küzdelmet új lapért,

¹ V. ö. Viszota, i. m. I. köt. LXX., 792. I. Nemzeti Ujság. 1841. dec. 4. PH. 1841. dec. 4. 97. sz.

² K. levele Wesselényihez 1844. ápr. 18. Id. Kosáry, i. m. 288. I. K. eltávolítása és küzdelme új lapért u. o. 287—296. I.

³ Szemző Piroska: A Pester Zeitung, i. h. L. még Viszota, i. m. LXXII-LXXXIII. I. U. attól K. L. és a PH. i. h. U. attól K. küzdelme a Budapesti Évlapokért. Irodalomtörténeti Közlemények. 1931. 129-144. I. Takáts Sándor: K. L. újságalapítási kísérlete 1844-ben. A Bécsi M. Tört. Intézet Évkönyve. 1931. 288-302. I.

⁴ PH. 1844. jún. 28.

amelyet Budapesti Évtalpak címmel akar kiadni. A kortársak s az utókor is úgy látták, hogy Kossuth, miután a hírlapírás teréről leszorították, társadalmi tevékenységre, egyesületek alapítására és vezetésére veti magát és 48-ig ebben a keretben folytatja agitációját. Ez igaz, de, hogy valódi területe a publicisztika, hogy hatásának legfőbb eszköze a sajtó, azt egy percre sem felejtette el; nem mondott le arról, hogy új lapot szerez. Egyesületi tevékenységét nem lapjának elvesztése indította meg: ellenkezőleg, az új társadalmi tevékenység csak még sürgősebbé tette, hogy az elvesztett lapot újjal pótolja.

A lapkérelem elutasítása nem volt egyszerű dolog. Kossuth támogatói felhozták, hogy 1843 végén már nem támadta élesen a kormányt és hogy »Kiábrándulás« című cikke miatt az ellenzék is megneheztelt. A döntő szót nyilván ezúttal is Metternich mondta ki: ő észrevette (hiszen rendszerint lefordították neki Kossuth cikkeit), hogy éppen az enyhébbnek ítélt cikkek hangja még forradalmibb, mint az előbbieké.⁵ Májusban, a Metternichhel folytatott emlékezetes megbeszélés után Kossuth tisztában volt vele, hogy új lapja nem fog engedélyt kapni. Kossuthot nem tévesztette meg az előzőkeny fogadtatás — Metternich három óráig beszélgetett vele, közben »követeket küldött el s nejét és reggelijét« — látta, hogy a megrögzött herceggel hiába küzd, az »diplomata a szó legszorosabb értelmében, kinek nincs hite az emberek becsületes karakterében, mert tán tíz becsületes emberrel nem találkozott életében. Remélem annyit tanult tőlem, hogy nem minden magyar eladó.«⁶

De Kossuth más úttal is megpróbálkozott. Új lap engedélyezését aránylag könnyű volt megtagadni: kimondták, hogy a lapok száma nem szaporítható, Széchenyi meg Dessewffy sem kapott lapengedélyt. De meglévő lapot megvásárolni lehetett — Landerer is így jutott a Pesti Hirlaphoz, Munkácsi Sürgönyét vette meg. Kossuth előbb Helmecczyvel tárgyal a *Jelenkor* bérbevételéről, majd a *Nemzeti Ujságot* vette volna át. De Helmecczyt birtokadománnyal kenyezte le az udvar, a *Nemzeti Ujság* tulajdonosát pedig a klérus szubvenciója nyugtatta meg. Hosszabban tárgyalták az államtanácsban azt a tervet, hogy Kossuth az Orosz-féle *Hírnököt* vehesse át. Tekintélyes ellenzéki vezetők gyűjtést indítottak, hogy Kossuth a kormánypárti lapot megvehesse. Ha teljesítik a kérést, megtakarítják a *Hírnök* havi 150 Ft-os szubvencióját és megakadályozzák, hogy Kossuth aggályos röpiratokkal még többet árthasson, mint a cenzúra ellenőrzése alatt tartott újsággal.⁷ Végül azonban Oroszt is leintik és megakadályozzák Beimel nyomdász *Mercur* c. kereskedelmi lapjának megvásárlását is.

De a legérdekesebben mutatja Kossuth szívós ragaszkodását publicisztikai küzdelmének folytatásához egy mindeddig homályban maradt lapalapítási kísérlet, amelyet Kossuth hú munkatársának, Gyurmán Adolfnak és — jellemző módon — Landerer tőkés versenytársának, Emich Gusztávnak segítségével akart megvalósítani. 1844 november 15-én Gyurmán Adolf szerződést kötött Emich Gusztávvval egy »füzetekben megjelenendő havi irat« kiadására, »mellynek tartalma Magyarország, s a külföld politikai, társadalmi, keres-

⁵ Hogy az 1843. decemberi cikkek állítólag a kormánynak kedveztek, arról az id. forrásokon kívül l. Hans Schlitter: *Aus Österreichs Vormärz*. Zürich-Wien-Leipzig, 1922. III. köt. 40-41. l. Az ellenzék elégedetlenségéről Kossuthtal szemben Sedlnitzky is jelentett dec. 19-én. Conf. A. 1327/1843. Goriupp A. közlése.

⁶ K. levele Wesselényihez 1844. jún. 27. Közli Bártfai Szabó László: *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez*. Bp. 1943. II. köt. 465. l.

⁷ Conf. A. 891/844. »hiedurch jede fernere Subvention des Hírnök angeblich in Ersparung gebracht würde und ... Kossuth ... nicht in die Lage setzen will, bedenklliche Flug-schriften, wie er sich vornahm, zu verfassen«. L. még Conf. A. 900/844.

kedelmi, s a tb⁹ viszonyait, irodalmát, ennek erkölcs, vallás, polgári társaság socialislét, s az összes szellemi és anyagi érdekbeli kölcsönhatását tárgyzandja.« A havi irat címlapján a szerkesztő neve nem fog szerepelni, helyette a munkatársak nevét írják ki. »Emich úr kikéri magának, hogy Kossuth Lajos úr állandó dolgozó társul csatlakozzék a vállalathoz s ez tudomására adassék a közönségnek is; továbbá, hogy minden füzet legalább 2—3 ívre terjedő dolgozatot foglaljon magában Kossuth Lajos úr tollából.« Az első szám 1844 decemberében a második 1845 márciusában jelent volna meg. Amíg a folyóirat megjelenik, Kossuth más lapban nem ír, ha időközben folyóiratot vagy röpiratot adna ki, Emich kiadási kötelezettsége megszűnik. A szerződést Gyurmán és Emich írták alá, Kossuth pedig sajátkezű záradékkal látta el, melyben kiköti, hogy a szerződést nem lehet úgy értelmezni, mintha nem állna szabadságában más időszaki lapot kiadnia; csak ebben az esetben Emich nem köteles cikkeit átvenni és díjazni.⁸

Kossuth tehát, számítva arra, hogy politikai lapalapítása meghiúsul, politikai folyóirat kiadására készült. Ez lett volna ebben a nembben Magyarországon az első, legfeljebb a Szalay László-féle Budapesti Szemle c. vállalkozás tekinthető hasonló kísérletnek, amelyből azonban 1841-ben mindössze két szám jelent meg. Kossuth tervét egyrészt Emich Gusztáv kiadói érdekére alapította, másrészt nyilvánvalóan így akarta kivédeni azt az ellenállást, amely lapengedélyével szemben megnyilvánult. A »havi irat« számonként ment volna cenzúrára — erről a szerződés pontosan intézkedik. Egy-egy szám így önálló könyvként szerepelhet, amelynek kiadásához elég a cenzúrai jóváhagyás, lapengedély nem kell. Frankenburg Adolfnak, Kossuth egykori munkatársának egy évvel előbb ugyanígy sikerült megindítani a Magyar Életképeket. A helytartótanács csak egy év múlva vette észre, hogy Frankenburg tulajdonképpen folyóiratot ad ki; ekkor azután — a feltűnés elkerülése végett — megkapta a végleges lapengedélyt.⁹

Nem tudjuk, miért nem valósult meg Kossuth folyóirat-terve. De még több adatot sorolhatnánk fel, amelyek mutatják, hogy lankadatlanul törekedett ismét sajtóhoz jutni. 1846-ban Sedlnitzky emberei úgy tudják, hogy az ellenzéki vezérférfiak tanácskozásán sajtóorgánum megszerzéséről esett szó, majd hogy Kossuth Teleki, ismét máshol, hogy Szentkirályi és Batthyány társaságában újra kezébe veszi a Pesti Hírlapot.¹⁰ 1847-ben, amikor Frankenburgot erőszakkal akarják kényszeríteni, hogy az Életképeket Petrichevich Horváth Lázárnak adja át, Kossuth vezetésével társaság alakul, amely szerződésben kötelezi magát az Életképek támogatására.¹¹ Kossuthtól egyébként távozása után is közöl cikket a Pesti Hírlap; egy ízben a Budapesti Híradó is közzéteszi egy nyílt levelét, sőt Desseffy Emil, a kormánypárti lap szerkesztője közli Kossuthal, hogy hasonlót máskor is hajlandó lapjába felvenni.¹²

⁸ A »Szerződvény« megvan az Orsz. Széchényi Könyvtár kéziratárának analecta-gyűjteményében.

⁹ Frankenburg, i. m. II. köt. 231. l. Lesi Viktor: A Frankenburg-féle Életképek. Debrecen. 1941. 14. l. A kormányhatóságok irataiban bizonyára azért nem maradt nyoma K. tervezett folyóiratának, mert arra engedélyt nem kért.

¹⁰ Barta, i. m. 249., 253. l. Conf. A. 105/1846., 450/1846.

¹¹ Frankenburg, i. m. III. 188-203. l. A szerződés megvan az Orsz. Levéltárban, Vörös Antal gyűjt. 121. sz.

¹² PH. 1845. dec. 30. Desseffy levele K.-hoz 1844. nov. 1. O. Ltár, Vörös Antal gyűjt. 91. sz.

A Hetilap

Kossuth nemcsak azért kívánt magának mindenáron sajtóorgánumot, mert tudta, hogy az az agitáció legfőbb eszköze és az ellenzéknek, mint pártnak az adott körülmények közt egyetlen szervező, összefogó kapcsa, — hanem azért is, mert a programnak, amelyért agitációját folytatta, a közvélemény, a sajtó felszabadítása szerves része volt, éppúgy, mint a március előtti európai forradalmi mozgalmakban mindenütt. És mikor a napilap és a politikai folyóirat tervéről le kellett mondania, kezébe vette az általa alapított Iparegyesület folyóiratának, a *Hetilap*nak vezetését.

A *Hetilap* 1845. április 1-én indult, de nem Kossuthtól függetlenül, mint hitték és a gazdasági folyóirat terve is évekkel messzebbre nyúlik vissza, még arra az időre, amikor a Pesti Hirlap virágkorát élte és szó sem volt arról, hogy Kossuthnak új lapra lesz szüksége. 1842. decemberéről van keltező a »Jelentés a Magyar Iparegyesület által kiadandó *Hetilap* iránt«, amelynek alapján 1843. május 4-én az államtanácsban már foglalkoztak az ügygel és 1844. július 10-én határozatot hoztak, amely a lap kiadását megengedhetőnek tartja, feltéve, hogy az szorosan tárgyköréhez tartja magát, politikával nem foglalkozik és szerkesztője megbízható egyén lesz.¹³ A Kossuth által fogalmazott befejezetlen Jelentés, (amelyből maga a program hiányzik) kifejti, hogy az Iparegyesület nem nélkülözheti munkájában az önálló szaksajtót, mert könyvet csak az »időben s pénzben bővelkedők« olvasnak, míg az ipar haladása megkívánja, hogy a kézműves folytonos figyelemmel kíséresse a műszaki haladást, hogy azzal lépést tarthasson, de azért is, mert így olyan önálló találmányokra is jut, amelyek mind neki, mind a hazának hírt és jólétet szereznek.

A *Hetilap* Vállas Antal szerkesztésében, Kossuth Lajos bevezetésével indult meg. Enciklopédikus folyóirat, a politika ki van zárva hasábjairól. Kossuth maga — bár bejelenti közreműködését — eleinte keveset ír bele: 1845-ben csak hat cikket ad ki, igaz, hogy ezek közül az egyik négy, a másik három folytatásban jelenik meg. Legtöbbet 1846-ban ír a lapba, cikkeinek száma ebben az évben 36; 1847-ben már csak egy aláírt cikket ír, aláírása nélkül jelent meg »Adjunk a szavaknak valódi értelmet« c. cikke, melyet eredeti szövegében (Programm címmel) a cenzor nem engedett közölni és Szentimrey Izidor álneven első, rövid válasza Széchenyi Politikai Programmtörvényeire.¹⁴

De Kossuth keze kezdettől fogva rajta hagyja bélyegét a lap szerkesztésén s munkatársait is ismerjük már a Pesti Hirlapból: Pulszky, Gorove, ifj. Szabó Pál, Gyurmán Adolf. A haladást az tenné érzékelhetővé, ha itt is összevetnénk Kossuth gazdasági lapjának módszereit az egykorú Magyar Gazdával, Török János folyóiratával. De a forradalmi szikra egyelőre hamu alatt lappang, Kossuth

¹³ A jelentés megvan az Orsz. Széchenyi Könyvtár analecta-gyűjteményében. A bécsi tárgyalásokra; Bécsi Áll. Levéltár. St. R. $\frac{5706}{5437}$ ex 1843. és $\frac{903}{440}$ ex 1844. (Goriupp Alisz közlése).

¹⁴ K. L. eredeti dolgozatai a *Hetilap* 1846-i folyamában. Vörös Antal Gyűjt. 1761. sz. 81—82. I. Orsz. Levéltár. Ez az összeállítás nem teljes: 4 névvel aláírt cikk hiányzik belőle: Mégis lesz valami a czéhekből (máj. 12. 30. sz.), Vámügy (máj. 22. 41. sz.), továbbá egy-egy rövid felszólítás a fiumei vasút ügyében dec. 1-ről és dec. 29-ről; az utóbbit K. Batthyány Kázmérral közösen írta alá. Vörös Antal összeállításából ismeretes K. álneve: Romway. De a cikkek legnagyobb része nevével van szignálva. V. ö. még Ferenczy, i. m. 451., 454. és Kosáry, i. m. 316-318. l.

maga vigyáz a cikkek szigorú szakszerűségére. Ekkor aratja országra szóló sike-reit a Védegylet élén, ezekre az évekre esik gyakorlati gazdasági tevékenységének legjava. De a magyar gazdaság, az ipar, a kereskedelem újjászületése — mint ezt már a Pesti Hírlap első számában megmondta — szorosabban összefügg a földnek és népének felszabadításával. Hogy ennek ügyét előbbre vigye, hogy felkészüljön a forradalomra, melynek közeledését érzi — Kossuthnak politikai orgánusra van szüksége. A Hetilapot ilyenné kell átalakítani.

A célt Kossuth a nála megszokott következetes kitartással közelíti meg. Az Iparegyesület augusztusi közgyűlésén elhatározzák, hogy a Hetilapot, amely eddig »bizottmányi felügyelés« alatt volt szerkesztve, a jövőben egyetlen személy felügyeletére bízzák: Kossuthéra.¹⁵ A határozat alapján 1846-ra a Hetilap teljes átalakítását tervezik, a lemondott Vállas Antal helyén új szerkesztővel, Wargha Istvánnal, de voltaképpen teljesen Kossuth irányítása alatt. Kossuth meg is fogalmazza az erről szóló közleményt, amelyet a 73. számban akar közzétenni, 1845. decemberében. Most már itt az ideje, mondja, hogy a Hetilap ne mozogjon az »elvont tudományosság körében«, hanem »házánk viszonyát s jólétünk kellékét« úgy tárgyalja, hogy azzal hatni tudjon — s elsősorban az országgyűlést előkészítse. »Ekként járnak el hivatásukban a politikai lapok s amely nem ekként jár el, az nem egyéb, mint ütő nélküli üres harang.« Tehát nyíltan megmondja, hogy a Hetilapot politikai orgánummá fogja átalakítani, melyben ő a »közgazdasági vezércikkek« rovatát látja el, de egyben, mint felügyelő bizottsági elnök, a lap vezetője lesz. A terv keresztülvitelét a cenzúra akadályozta meg: Kossuth közleményét még változott formában is kizárta a lapból.¹⁶

És Kossuth terve mégis győzött. Az 1846-i 1. számban az új szerkesztő szintelen bevezetője után már az ő vezércikke következik; benne két év óta először süvít végig újra a forradalom szele a magyar időszaki lapban. »Csak azon haladást valljuk jótékonynak az ipar mezején is, mely a nép életéből, nép szükségéből fejlett ki önkényt és szabadon.« A történelem kényszerű fejlődése elől nem lehet elzárkózni, harmadik út nincs: »Az emberi nem soha nem vesztegel. Vagy életet szór az, vagy halált. Vagy terem, vagy ront, itt középut nincs.« »Menni kell, menni előre! a ki nem megyen, eltiportatik.«

Innen kezdve kíméletlen a harc az új kormánypárti lap, a birodalmi érdekeket védő Budapesti Híradó ellen is.¹⁷ A vita központjában a védvámrendszer és a fiumei vasút szorosan összefüggő két kérdése állt. Itt bontakozott ki végleges formában Kossuth állásfoglalása a védvámrendszer mellett, az a felismerés, hogy a magyar gazdaság — és benne a kisbirtokos nemesség — érdekei is mások már, mint tíz évvel régebben. De sorra veszi Kossuth a lapban a földművelés érdekeit is, beszél a Tiszaszabályozásról s a dunai hajózásról — mindezek a kérdések összefüggnek s végső fokon a föld fölzsabadítását követelik: »a teendők legfőbbike« az úrbéri viszony rendezése.¹⁷ Az úrbéri kérdéstről szóló cikk már a cenzúrával folytatott éles küzdelem után jelenhetik csak meg. Itt mutat rá először élesen az úrbéri kérdés és a köztelherviselés elválaszthatatlan kapcsolatára, hogy a továbbiakban az adó- és vámkérdés bekapcsolásával a

¹⁵ Hetilap. 1845. szept. 9. 47. sz.

¹⁶ Vizota; i. m. CLXIII-CLXVIII. 1. és u. a. K. L. és a »Hetilap« Kat. Szemle. 1928. 269-279. 1. Vizota és a többi eddigi feldolgozás a Hetilap 1842.-ig visszamenő előtörténetét nem ismeri.

¹⁷ A teendők legfőbbike. Hetilap. 1846. júl. 28. 60. sz.

gyarmati kizsákmányolás és a nemzeti függetlenség kérdéseit is az egyre jobban alakuló nagy, nemzeti reformprogram részévé tegye.¹⁸

Decemberben azután *Adó* és *Adózzunk* c. vezércikkeiben nagy erővel tér vissza a két központi kérdésre; annyira, hogy a második cikk már csak a cenzúra véletlen elnézése folytán láthat napvilágot. Hangja itt már valóságos hadüzenet az adózni nem kívánó nemesi reakció ellen: »Ne cseréljük fel a szerepeket. A veszély részükön van, ők lássák, ha alkusznak, ők lássák, ha nem alkusznak. Gondoljunk a hazával és nem velük.«¹⁹ Most már igazán a rendiséget minde-
neztől elsöpörni készülő forradalom hangján — szegezi velük szembe: »Nem kellett a háziadó? Íme itt vagyunk az igazság nevében minden adóközösség igényeivel. Ez sem kellend talán? — meglehet, sőt valószínű . . . de árkot ástok, mellynek pártjai fejetek fölibe omlanak . . .«²⁰

És a kossuthi publicisztika most már messzebb hat el, mint a Pesti Hirlapban. »Egy néphi és többen« aláírással írják neki, hogy éber figyelemmel kísérik pályáját s mikor a Hetilapot olvasták, látták, hogy nem csalatkoztak benne: kiváltságos létére ki merete mondani, hogy a kiváltságok további fenntartása az igazsággal szemben áll, hogy a milliók érdekeivel szemben a nemzetet fenntartani nem lehet. »Önbűnünk-e, ha nem szerethetjük lelkünk egész hevével a hont, mellynek csak terheit hordozzuk? a földet, mellyen nincs hely, hova lehajtsuk fejünket? Mellynek gyümölcsseit mások tizedelik, míg mi csak töviseit szedjük?«

Lehetséges, hogy a levelet maga Kossuth írta, vagy formálta át, a Hetilapban is közzétette volna, ha a cenzor engedi.²¹ De feltétlenül a nép hangját szólatatja meg három törökszentmiklósi jobbágy — Szűcs István, Kenyeres István és Sánta István — levele, akik az örökváltságnak már országgyűlés elé vitt tervében kérnek változtatást Kossuthtól. Itt már közvetlenül szólal meg a nép panasza: mióta a jobbágytelkek »újra elreguláztatván, elcommassáztatván, a határ legsilányabb részén finom labdacskaként kiosztattak: nincs azokon jövedelem. A jószág tartásának vége. Mi ad tehát hasznot? Az elvetett mag? Sok mag kell a földbe, mégis keveset terem, és a kevésnek is minden ötödike papok és földes Úr részére ki megy. A mi csekélység fenmarad; még ahhoz is mi sokan tartják jogukat, — földes úri robot váltság, füstpénz, az adó erőszakos fajai s többek.« De kicsendül belőle a nép bizalma is »nagy hazánkfia« iránt, ki ezt a bizalmat »meg nem vetendi.«²²

A Hetilap tehát még a Pesti Hirlapnál is szélesebb rétegeket mozdított meg — bár előfizetője kevesebb volt, 1846-ban is csak 579. 1846 december 5-én a szerkesztő litografált felszólítást küldött az ellenzék vezéreinek, melyben a lap terjesztését és ajánlását kéri, hivatkozva arra, hogy az ellenzéknek ez az egyetlen orgánuma és kénytelen előfizetőiből élni, míg a kormánypárti lapok a Budapesti Híradó, a Nemzeti Ujság és a Pester Zeitung jelentékeny támogatásban részesülnek.²³

A Hetilap utolsó két évfolyamából Kossuth neve már hiányzik, névtelenül és álneven is csak egyszer-egyszer írt. Ez azonban nem visszavonulást jelent

¹⁸ V. ö. Barta, i. m. Vizsota, i. m. II. 100-41010., CLXVIII. l.

¹⁹ Adózzunk. Hetilap. 1846. dec. 25.

²⁰ Adó. Hetilap. 1846. dec. 15.

²¹ A levelet I. Orsz. Ltár. Vörös Antal gyűjt. 133. sz. 88-90. l. Közölte Barta, i. m. 102-106. l. Barta lehetségesnek tartja, hogy Kossuthtól származik.

²² Orsz. Ltár, Kossuth-Archiv. 164. sz.

²³ Conf. A. a 1423/846. Goriupp Alisz közlése.

csak azt, hogy Kossuth most már az egész ellenzéki mozgalom legfőbb irányítását vette kezébe; a sajtó most is a mozgalom központi szervezője, de Kossuth a részletmunkákat már munkatársaira bízta, ő maga hosszabb tanulmányokban fejté ki publicisztikai munkásságát. A Hetilap továbbra is fontos szerepet tölt be; irányítását 1847 július 27-én Fényes Elek, a Nemzeti Kör alelnöke veszi kezébe; folytatja a harcot főleg a gyarmati kizsákmányolás ellen. Még 1848 február 8-án is gondot okoz a rendőrségnek: az osztrák pénzügyi viszonyokat gyűlölködő hangon tárgyalja — mondja Sedlnitzky. A panasz nyomán megindult vizsgálatot csak március 20-án zárták le, öt nappal a pesti, egy héttel a bécsi forradalom után²⁴. A Hetilap betöltötte hivatását s amikor 1848 április 28-án megszűnt, az előfizetőknek az előfizetés hátralévő tartamára a forradalom legkövetkezetesebb orgánumát, a *Március Tizenötödikét* küldték helyette.

A Hetilappal párhuzamosan kiszélesedik Kossuth újságönkívüli publicisztikai munkássága. Még a Pesti Hirlap idején kezdte meg külföldön is közzétenni vezércikkében kifejtett gondolatai legjavát.²⁵ Lényeges szerepe volt a Hamburgban kiadott Magyar Szózatok c. röpiratban (1847.); az ő műve az ellenzék márciusi nyilatkozata, majd annak június 7-i végleges szövege, valamint az ellenzék körlevelei, amelyeket Batthyány írt alá. Ezek, továbbá a Védegyelet sokszorosított körlevelei mutatják, hogy Kossuth tevékenysége egyre több-rétű, már nem szentelheti egyetlen lapnak minden percét, mint a Pesti Hirlapnál — de a közönséggel, a közvéleménnyel való kapcsolatot biztosító sajtó még mindig a leghatalmasabb fegyver a reformokért folyó agitációban.²⁶

Kossuth újságönkívüli publicisztikai alkotásai közül a Bajza szerkesztésében 1848 elején külföldön megjelent Ellenőrnek, az ellenzék könyvének egyik cikkét, az *Adó* címűt emeljük csak ki: ez foglalja össze 48 előtti egész publicisztikájának eredményeit és ebben jut el legmesszebb a forradalom felé vezető úton.

Az »Adó« — Kossuthnak mindaddig leghosszabb tanulmánya. Válasz Széchenyi Politikai Programtörvényeire — de ugyanakkor az adózás kérdésének történeti összefoglalása a harmincas évektől kezdve, majd részletes ismertetése azoknak a módoknak, amelyek útján az keresztülvihető. Példán bemutatott cáfolatként rideg számsorokkal is bizonyítja, hogy nem felületesen nyúl a kérdéshöz, mint Széchenyi annyiszor állította. És egyben határozott állásfoglalás a forradalom kérdésében, amelyet Széchenyi rémként vetít olvasói elé. Inkább rövid ideig tartó anarchia, mint végleges szolgaság! kiáltja oda a gyáváknak és habozóknak. Széchenyi a Horia-felkeléssel rémitgeti olvasóit — Kossuth viszont a néptől cserbenhagyott lengyel nemesség sorsát idézi intő például. Még egy út áll a nemesség előtt: beoltani a nemességet »ez örökké ifjú ezredéves csemetét« a »néptörzsökbe«. De itt a végső perc; az önkéntes lemondás »még lehet érdem, melly magasztos resignatio fényben jelenhetik meg; ámbár tulajdonképpen nem egyéb józan és okszerű számításnak — még mind a kilenc silyllai könyvet megveheti a nemesség egyszerre az adózás árán. De — itt először — Kossuth nyíltan kimondja, hogy ha figyelmeztetése nem segít, ő a nép mellé áll; »minél inkább tapasztalom, hogy a szerény kérelem, esdeklő figyelmeztetés bizonyos oldalon minő phreneticus

²⁴ Conf. A. a. 181/1848. és 392/1848.

²⁵ Ungarns Anschluss an den deutschen Zollverband. Leipzig 1842. Ungarns Wünsche. Leipzig 1843. V. ö. Kosáry Domokos: Kossuth és a Védegyelet. Bp. 1942. 25. l. és jegyz.

²⁶ Az ellenzéki nyilatkozat két szövege közölve Bartha, I. m. 120-122. és 152-157. l. v. ö. u. o. 21-27., 46. l. Az Ellenőr történetét I. id. sajtó alatt álló tanulmányomban.

görcsöket okoz, annál nagyobb ösztönt érzek a figyelmeztetést felebb hangolni; fel az igazságos követelésig; és szétnézni a törvényes eszközök sorában nyomatékosabbak után, mint amellyek eddig használtattak. Pedig vannak illy eszközök.»

Széchenyi jól látta, hogy ez a hang a forradalomé. De ő — s ez a hibája — győztes, eredményes forradalmat nem tud elképzelni s nem is akar elfogadni. Horia és Kłoska idejében még fejlődőben volt a Metternich-féle építmény — Kossuth korában minden eresztékében megingott már. Igaza volt abban, hogy Kossuth tabula rasa-t lát maga előtt — mert ő a felbomló feudális abszolutizmust gyakorlatban már megszüntnek érzi. Széchenyi hazafiságához kétség nem férhet — de a rendi gondolkodás korlátait túllépni nem tudta, ezért a vitában alul kellett maradnia. Győzött az, aki a fejlődést megértette — és győzött a publicista: a nyilvánosság, a széles rétegek szavainak első megszólaltatója is.

IV.

Kossuth szava a forradalomban

A március 3-i beszéd és hatása

Kossuth a publicista és Kossuth a szónok, nem mindig választható el szorosan egymástól — már csak azért sem, mert egyre több beszéde válik a sajtó útján ismertté és népszerűvé. A kortársak úgy látták, hogy szónoklatának közvetlen hatása nagyobb volt, mint cikkeinek. Ő maga viszont az irodalmi alkotás terén írásait tartja fontosabbnak — beszédek tartására, mondja maga Irataiban, a kényszerűség vitte. Az utolsó rendi országgyűlésen mondott emlékezetes március 3-i beszéde azonban mindenképpen figyelmet követel: ez a beszéd döntő befolyást gyakorolt előbb a bécsi, majd a pesti forradalomra és ez volt az első beszédei sorában, amelynek sajtóvisszhangja messze, a haza határain túlra is elterjedt. Hatása mutatja mit érhetett volna el Kossuth agitációja, ha nem feudális nemességhez, hanem erőteljesen fejlődő polgári osztályhoz szólhatott volna.

Kemény Zsigmond és nyomában régebbi történetíróink hosszú sora úgy látta, hogy 1848 januárjában és februárjában az országgyűlésen Kossuth befolyása mélypontra süllyedt; úgy látszott, hogy a reformok nélküle is megvalósulnak s ezzel vezetőszerepét az ellenzék élén elveszti. Az olaszországi mozgalmak, az európai forradalom állították Kossuthot ismét az események középpontjába.¹

Ez azonban csak részben igaz. Az új adatok világánál kitűnik, hogy a beszéd egyik legfontosabb követelése, az örökös tartományoknak adandó alkotmány, február közepétől fogva foglalkoztatja az ellenzék vezetőit. Nem a párizsi forradalom híre jött Kossuth segítségére, hanem a pénzügyi válság, amely Balogh Kornélt, Győr megye *konzervatív* követét a március 1-i kerületi ülésen felszólalásra készítette. De ez is csak alkalomul szolgált arra, hogy a királyhoz intézendő felirat tervét — amelyről már előzőleg Bohus aradi követ lakásán tanácskozásokat tartottak (Bécsben tudták,

¹ Kemény, i. m. 125. I. V. ö. Szekfü, i. m. V. köt. 388. I:

hogya a tanácskozások alatt Batthyányék a cseh ellenzék vezetőivel is érintkezésben állottak) — az országgyűlés elé terjessze. Itt, a március 1-i kerületi ülésben intézte először híressé vált intő szavait a rendező: reméli, »hogy az országgyűlés a mindennapiság parányi politikájáról... a kornak s azon igényeknek érzetére emelkedni fog, mellyekkel az országgyűlés iránt a nemzet viseltetik.« Részletkérdések helyett a kormány egész politikáját bírálat alá kell venni, azt a politikát, mely egyébként a hirtelen beállt gazdasági válságnak is okozója.²

A március 3-i országgyűlésen Balogh Kornél pénzügyi interpellációja³ után Kossuth hosszú beszéd keretében terjesztette elő felirati javaslatát. A bécsi bank helyzete — állapítja meg — rosszabb is volt már, különös aggodalomra nincs ok, de lesz, ha az eddigi politikát folytatják. Nem elég arról gondoskodni, hogy a bankcédulákat be tudják váltani, teljes rendszerváltozás kell. »Mirajunk egy fojtó gőznek neléz átka ül, a bécsi rendszer csont kaurájából egy sorvasztó szél fúj reánk, melly idegeinket megmervíti s lelkünk röptére zsibbasztólag hat.«

A beszéd nyomán Pesten megmozdul az Ellenzéki Kör: már kevesli Kossuth követeléseit, elsősorban a sajtószabadság követelését hiányolja a feliratban. Kossuth az Ellenzéki Körön keresztül kérte néhány nappal előbb, hogy Pest szervezett tüntetésekkel adjon nagyobb lendületet az országgyűlés munkájának.⁴ Ezek a tüntetések még Kossuthnál is messzebb mentek előre: az itjúság és a pesti nép keresztülvitték a tizenkét pontot.

És Pestet két nappal megelőzve a bécsi forradalom Kossuth beszédének, röpiratban megjelent változatából merítette a lelkesülést. A beszédet Pulszky még március 4-én lefordította s elküldte a Juridisch-Politischer Lesevereinbe, a bécsi Ellenzéki Körbe. Ugyanekkor Malvieux pesti nagykereskedő is megküldte a beszéd fordítását bécsi barátainak.⁵ Március 13-án reggel az alsóausztriai rendi palotát előzőnlő tömegnek a palota udvarán álló kútból rögtönzött szószeiken előbb egy magyar orvos⁶, dr. Fischof tartott beszédet, majd tomboló lelkesedés között olvasták fel Kossuth szavait, amelyekben a birodalom minden részének alkotmányt követel.⁷ Kossuth beszéde után olvasták fel a nép kívánságait.

Két nap múlva magát Kossuthot óriási lelkesedéssel fogadta a bécsi nép, amely érintetlen maradt a reakciós kormányzat magyarelles szellemétől. Metternichet elsősorban az ő szavai buktatták meg, jól látta meg benne az öreg diplomata a jövő emberét. Csak azt nem vette észre, hogy az igazán haladószellemű publicista az elkerülhetetlen átalakulás hírnöke volt — lekenyerezni nem lehetett, mint egyes osztrák és német kortársait. Joggal mondták a kor-

² Barta, i. m. 52-54., 614-616. 1. A márc. 3-i beszéd szövegét Barta az eredeti kéziratból közli (619-628. 1.), amely teljesebb, mint az újságokban és Papp Dénes (Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. Bp. 1868.) könyvében (1-9. l.) megjelent szöveg.

³ Balogh kormánypárti, beszédét tényekre alapítja, téves tehát a beállítás, hogy a bankválságot az ellenzék élezte ki a Hetilap már tárgyalt cikkeivel. Téves tehát Schlitter megállapítása, i. m. 138-139. l.

⁴ Barta, i. m. 61. l. Fekete Sándor: A márciusi fiatalok. Bp. 1951. 30. l.

⁵ Barta, i. m. 57., 59. l.

⁶ Wiener Sonntagsblätter. 1848. 149-154. l.

⁷ Pulszky, i. m. II. 48-49. l. szerint a beszédet egy Spitzer nevű orvostanhallgató olvasta fel, aki néhány órával később a katonaság első sortüze alatt elesett. Két egykorú bécsi forrás (Wiener Sonntagsblätter, i. h. és Jos. Alois Ditscheiner: Der Wiener Freiheitskampf, Wien 1848.) előadásában a beszédet egy fiatalember (Maximilian Goldner) kezdte olvasni, de az izgatottságtól reszketett s ezért a tömeg kívánságára egy Putz nevű tiroli jogász folytatta. Közlik a beszéd szövegét, az azt meg-megszakító lelkes felkiáltásokkal együtt.

társak, hogy Kossuth a Bécsben töltött két nap alatt az osztrák események fejlődésébe döntőleg befolyhatott volna.⁸

A sajtótörvény

Kossuth nagy beszédével teljesen magához vonta a közvélemény fölötti befolyást. Annál meglepőbb, hogy a sajtótörvény létrejöttében nem volt döntő szerepe s e téren magatartása — a Pesti Hirlap agitációjához, saját régi nézeteihez képest is — megtorpanást mutat.

Az utolsó rendi országgyűlésnek — mint 1832 óta valamennyinek — már az első tárgyalási napján szőnyegre kerül az országgyűlési újság kérdése. Kossuth nem pártolja az országgyűlési hírlapot; most már szabad sajtót követel, amelynek az országgyűlés csak rovata s magától értetődően az is marad. A sajtó sehol sincs olyan elmaradott állapotban, mint nálunk: a cári Oroszországban legalább tudja az író, mi a határ, amit túllépni nem szabad. Nálunk még ezt sem lehet tudni, »titkos hatalom intézi az egész cenzúra ügyet.« De nem is lehet a gondolatra nézve szabályokat felállítani — teszi hozzá néhány nap múlva — »itt nem lehet más bíró, mint a nép szabad véleménye.« Csatlakozik Turócz javaslatához, hogy bizottságot küldjenek ki a sajtótörvényjavaslat elkészítésére, ez határozattá is válik, a bizottság elnöke Széchenyi lesz.⁹

Az ügy ettől kezdve nem halad tovább egészen március 14-ig. Ekkor egyesek rámutatnak, hogy a március 3-án elhatározott feliratból, (amelyet mindaddig a főrendek miatt nem küldhettek el) több kérdés kimaradt, így a sajtóé is. Kossuth nem engedi, hogy új feliratról kezdjenek vitázni: a feliratnak ezekben a szavaiban »szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek« benne van a szabad sajtó követelése is. A törvényjavaslatot gyorsan kell elkészíteni mintául lehet venni a badeni, a württembergi és a francia sajtótörvényt. Szinte ideges rövidséggel mindjárt elkezd fogalmazni a törvényt: a sajtószabadság helyreállítatik, a sajtóvétségek esküdtszék elé tartoznak, a büntetési tételeket egyszerűen át kell venni a már 1843/44-ben elkészült »criminalis codexből.«¹⁰

A törvényjavaslatot végül Szemere Bertalan készítette el »a Deserre-féle és a júliusi monarchia, továbbá a belga sajtótörvény mintájára.« Beksics Gusztáv, a kortárs éles bírálókat mondott róla visszaemlékezéseiben: »Ha a mi forradalmunk hasonlított volna a francia forradalomhoz, a sajtótörvényjavaslatban a forradalmi reactio első jelenségét lehetett volna megállapítani.«¹¹ Különösen élesen bírálták a rendelet visszamenő hatályát, a büntetések súlyosságát, az időszaki lapoktól követelt kauciót, meg azt, hogy ha a büntetés végre nem hajtható, azt a nyomdatulajdonosra hárítják s ezzel az írókat közvetve a tőkés cenzúrája alá vetik. A javaslatot Pesten a városháza előtt elégetik.¹²

És csodálatosképpen az országgyűlésen éppen Kossuth veszi védelmébe — Paczolay és Stur kifogásaival szemben — a leginkább hibáztatott kauciót, azzal, hogy az nem csak az esetleges bírságok, hanem az előfizetők által befi-

⁸ Vukovich Sebő Emlékiratai. Bp. 1849. 70. l.

⁹ Barta, i. m. 306-307. l. Viszota, i. m. II. kötet 1131. l. Sándorfy Kámiil: Törvényalkotásunk hőskora. Bp. 1936. 214-215. l.

¹⁰ Barta, i. m. 650-657.

¹¹ I. M. 151-155. l.

¹² Pesti Hirlap. 1848. márc. 23. Március Tizenötödike. 1848. márc. 22. Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom 1848-49-ben. Irodalomtörténet. 1949. 105-116. l.

zetett összegek biztosítéka is, már pedig az előfizetők száma a sajtószabadság következtében emelkedni fog. Végül — a pesti Közcsendi Bizottmánnyal Pulszky Ferenc útján folytatott egyezkedő tárgyalások után — a kauciót leszállították s a javaslat törvénnyé vált. A márciusi fiatalokazonban — és szervezetük az Egyenlőségi Társulat — nem szűntek meg tiltakozni ellene. Itt került Kossuth, először ellentétbe a forradalom haladó erőivel, bár a javaslat nem tőle származott s végrehajtási utasítását is Szalay László meg Tóth Lőrinc készítették.¹³

Kossuth magatartásának mentségére egy tekintélyes kortárs azt hozza fel, hogy még a szabadelvűek szerint is »a sajtóban úgy a féktelenség, mint az álarcos reactio eles tegyvert emelhet a szabadság fiatal törvénye ellen«, továbbá hogy a cenzúra megszűnése óta nemcsak magyar és német, hanem illir és más szláv írók is »mind többen kezdtek fellépni a napi sajtó terére« s ha minden korlát leomlik a reakció általuk felszítaná a nemzetiségi ellentéteket. Ezért »a törvényhozás inkább csak a cenzúrát akarta eltörölni, mint tényleg szabaddá tenni a sajtót.«¹⁴

Az aggodalom nem volt egészen alaptalan, de a következtetés — amelyet a fenti idézet egészen nyersen kimond — Kossuth és a sajtószabadság éppen általa meggyőzött ellenzéki bajnokai részéről súlyos ellentmondást jelentett, igaz, nem az egyetlen a márciusi törvényhozás eredményeiben. És az is igaz, hogy a polgári forradalmak valóban mindenhol csak a cenzúra eltörlését vitték teljesen keresztül — a sajtó egyéb függőségeit nem tudták megszüntetni, sőt a tőkés gazdálkodás haladásával újak is keletkeztek.

Kossuth Hirlapja

A sajtószabadságot Pest újonnan összeforrt, haladó közvéleménye a leg-sajátabb ügyének érezte és a sajtótörvény retrográd intézkedései eleve éberré tették. A cenzúrától megszabadult sajtó új orgánumai a következetes forradalmiságnak adtak hangot: a *Március Tizenötödike*, a mögötte álló Radical-körrel, majd a *Radical-Lap* és a *Népelem*, az Egyenlőségi Társulat lapjai, hamarosan nyílt ellenzékét képeztek a kormány ellen, a *Március Tizenötödike* már májusban a köztársaság mellett foglalt állást. Ez volt az a csoport, amelyet Kossuth »Törpe minoritásnak« bélyegzett, de amely előtt személye mégis az egyetlen népszerű nevet jelentette a kormányban.

A sajtótörvény tárgyalása körül megnyilvánult közömbösség a Batthyány-kormány sajtópolitikáját eleve védekező helyzetbe kényszerítette. Batthyány és a baloldal felfogása a sajtóról éppoly élesen ellentétes volt, mint a Pesti Hirlap idején Széchenyié és Kossuthé. Míg a *Március Tizenötödike*, meg a Madarászok baloldali sajtójával szemben a reakció régi orgánumai — a Budapesti Híradóból lett *Figyelmező* és a Nenzeti Ujságból lett *Nemzeti* — hamarosan nyíltan léptek fel, addig Batthyányék csak elkésve kezdtek a közvélemény felvilágosítására gondolni. Csak egy hivatalos lapot láttak valóban szükségesnek s előbb a Pesti Hirlapban hozták nyilvánosságra közleményeiket, majd megalapították a *Közlönyt*, Gyurmán Adolf szerkesztésében (jún. 8.). A *Közlöny* ugyan nem volt száraz hivatalos lap a szó későbbi értelmében, félhivatalos rovata

¹³ Sándorfy, i. m. 221. l.

¹⁴ Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből. Genf. 1864. II. köt. 618-619. l.

is volt, politikai cikkeket is közölt. De a kormányban egyesült sokféle széthúzó érdeket állandóan szem előtt kellett tartania, ezért hatásos agitációt nem folytathatott, szintelensége miatt mindvégig népszerűtlen maradt.

Kossuth hamar felismerte a kormány magatartásának fonákságát a sajtó terén. A kormányban ő képviselte a radikális szellemet, amely a márciusi törvényeket nem célnak tekintette, hanem kiindulópontnak. Kézenfekvő volt számára a gondolat, hogy — mint egykor a nemességet, most magát az új felelős kormányt saját sajtóorgánum segítségével helyezze a haladó közvélemény nyomása alá. Annál inkább, mert az ellenzéki lapok, amikor a minisztérium erélytelenségét ostromozták, nem mulasztották el »fennen kürtölni, hogy Kossuth nélkül bármely minisztérium nem állhat fenn.«¹⁵ Kossuthot mindkét irányzat magáénak számította és ellenfelét nem úgy akarta legyőzni, hogy ön-maga kerüljön uralomra, hanem inkább úgy, hogy Kossuthot a maga oldalára vonja.¹⁶ Míg a pozsonyi országgyűlés tartott, Kossuth ismerve annak összetételét, óvatos volt a pesti mozgalmakkal szemben.¹⁷ A minisztérium Pestre költözése után azonban kitűnt, hogy a Batthyány-kormány elsősorban a függetlenség biztosítását veszélyezteti lanyhaságával s hogy ezekben a kérdésekben — katonaság, olaszországi intervenció, államfödösségek — a »törpe minoritásra« kell támaszkodni.

Igy jött létre *Kossuth Hírlapja* — »a miniszter ellenzéki újságja«, mint a kortársak fejcsóválva emlegették későbbi feljegyzéseikben. Negyvennyolcban azonban nem lepett meg senkit, hogy »a Közlönyön kívül van egy félhivatalos lap, de nem a minisztériumé, hanem csak az egyik miniszteré«, mert tudták, hogy »nincs egység a kormányban és hogy abban legalább is két különböző áramlat létezik.«¹⁸ A két áramlat közti ellentét tudatosítása, a kamarilla aknamunkájának megghiúsítása, meg talán a külföldi közvélemény jobb tájékoztatásának szándéka — ez a három feladat szabta meg Kossuth Hírlapjának tartalmát és igazolta létrejöttét. Csak másodsorban játszhatott szerepet Kossuthnál az a gondolat, »hogy legyen organuma, ha majd egyszer elhagyja ministeri székét«¹⁹, bár úgy szól lapjáról, mint »mellyet, ha isten segít, tovább tartandok meg, mint a ministeri tárczát.« A publicista Kossuth előtt az első hetek megtorpanása után, (amikor a közvetlen törvényhozási és kormányzati ügyek időt sem hagytak más tevékenységre) tisztán állott, hogy lapot kell indítania. Inkább az a meglepő, hogy Kossuth Hírlapjának első száma mégis csak július 1-én jelent meg. Ennek okát talán abban kell keresnünk, hogy a lap technikai előkészítése hosszabb időt vett igénybe és abban, hogy maga Kossuth, mint szerkesztő nem szerepelhetett s az egyetlen, akit erre irodalmi és folyóiratszerkesztői múltjánál, meg ismertén radikális felfogásánál fogva alkalmasnak

¹⁵ Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története. Pest, 1871. I. köt. 291. l. Itt kell még megemlítenünk, hogy Kazinczy Gábor tanácsára Batthyány is foglalkozott egy ideig lapalapítási tervvel: A Március Tizenötödikével szemben egy »Ánti Márciust« akart kiadni, amelynek szerkesztésére a Berlinben időző Pákh Albertet hívták volna haza. V. ö. Kovács Lajos: Az 1849-iki Debreczeni pártok és az Esti Lapok. Hazánk 1884. I. köt. 196—199. l.

¹⁶ Révai, i. m. 104. l.

¹⁷ Pesti Hírlap 1848. 10. sz. V. ö. Szabó Ervin: Társadalmi és pártharcok a 48-49-es magyar forradalomban. Bp. 1949. 139-140. l.

¹⁸ Pulszky, i. m. II. 91-92. l.

¹⁹ U. o. Kossuth Hírlapja 1. számában, a Fővárosi Ujdonságok rovatában is írja, hogy az a hír, mintha a pénzügyminiszter »már most lemondott volna« téves, de »mindinkább roskadozó egészsége aligha nem kényszerítendi a ministeriumbóli kilépésre«.

tarthatott, Bajza József, eredetileg a Közlöny szerkesztőjéül volt kiszemelve. A lapalapítást már közvetlenül a kormány Pestre költözése után elhatározta. Ez kétségtelenül kitűnik abból, hogy az előfizetési felszólítást május 16-án kibocsátotta s hirdette más újságokban is — sőt, egy bécsi újság már május 10-én tudja, hogy Kossuth lapot fog indítani.²⁰

Kossuth Hírlapja a forradalom és a szabadságharc egész sajtójában egyedül áll gazdag és sokoldalú tartalmával. Alakja is, terjedelme is nagyobb, mint a többieké. A Március Tizenötödike meg a Munkások Ujsága — a forradalmi sajtó két következetes képviselője — elsősorban belpolitikai hírekkel, nyílt szókimondásukkal hoztak újat, de a hírszolgálatban nem törekedtek teljességre, rovataik nem terjeszkedtek ki minden térre, amit az egykorú napisajtó már rendszeresen felőlelt. Kossuth és Bajza a régi Pesti Hírlap bevált beosztását vették át, de felrészítették azzal az élénkséggel, amit a cenzúra eltemetése tett lehetővé s amit először a Március Tizenötödike honosított meg. Újra megjelent a vezércikk — bár nem ezzel a szóval nevezve és sokszor nem is címmel, csak dátummal jelezve, az első hasáb élén. Az egykori »Értekező« most már a »Tárca« nevet veszi fel és vonallal elválasztva a lap aljára kerül. Megvannak a Fővárosi újdonságok ; a megyei hírek s végül a külföldi napló is. S mint a Pesti Hírlapnál, egy-egy szám tartalma itt is szorosan összefügg s a lap politikai vonalába illeszkedik.

Ezt a politikai irányvonalat a lap élén álló cikk adja meg — néha kettő is következik egymásután — és ezeknek nagyrészt maga Kossuth írta. Összesen 49 cikke jelent meg Kossuth Hírlapjában ; ezek közül három rövid, félhivatalos közlemény, egy negyedik pedig (négy folytatásban) »A pénzügyminister országos pénzügy iránti jelentésének kivonata.« A cikkeknek mintegy a fele Kossuth neve alatt jelent meg, (illetve úgy, hogy szerzősége kétségtelenül kiderül a cikkből), 14 cikkét névtelenül, ötöt Sz. F. és egyet Sz. L. betűjelek alatt adott ki, végül egy cikk »A szerkesztő« aláírással jelent meg (Doblihoff beszéde az osztrák országgyűlésen, 8. sz.), de ez is Kossuthé.²¹

Kossuth tehát gyakorlati politikai tevékenysége mellett lapjában is teljesértékű munkásságot fejtett ki, majdnem olyan arányút, mint annakidején a Pesti Hírlapban. Nem ok nélkül mondotta Előfizetési hirdetésében, hogy »a lappali folytonos érintkezésem a tulajdonosi viszonyra nem szorítkozandik« ; a szerkesztésben állandó és tevékeny részt vett, a levelezők kéziratait többnyire maga olvasta és javította.²² Bajza szerepe majdnem csak névlegessé vált, bár a július 17-i számban az Előfizetési hirdetés szövegével ellentétben — azt írja, hogy »Kossuth Lajos minister tulajdonosa ugyan e lapnak, de nem egyszersmind szerkesztője is, következőleg annak sem egész tartalmáért, sem egyes cikkeiért, mellyek felől neki előleges tudomása nincs is, semmi tekintetben nem felelős . . . csupán a nevével aláírt cikkek neki tulajdonítandók.«

²⁰ Wanderer, 1848. máj. 10. Pesti Hírlap. máj. 13.

²¹ Kossuth cikkeinek jegyzéke megvan Vörös Antal gyűjteményében (Orsz. Levéltár), 1761. sz. 92-98. l. »K. L. dolgozatai a »Kossuth Hírlapjában« 1848-ban.« Vörös Antal 46 cikket sorol fel, de ezek közül a 19. azonos a 6.-al. (A pénzügyministernél tartott képviselői konferencia 1848. júl. 2-án. K. Hírlapja 3. sz.). Viszont nem veszi be Vörös Antal a szept. 14-i 65. sz-ban megjelent »Értesítés e lapok olvasóihoz« c. K. nevével aláírt cikket és a K. és Szemere által a szept. 14-i számban kiadott »Polgárok« c. felszólítást. Kihagyta az 50-53. sz-ban megjelent pénzügyminiszteri jelentést is s végül az aug. 12-i 37. sz-ban megjelent »Pénzügyminiszteri rendelet az ezüstpénz kivitele ügyében« c. közleményt. Nincs kizárva — bár nem valószínű, — hogy még további Kossuth cikkek is azonosíthatók lesznek.

²² A Kossuth Hírlapjával kapcsolatos levelezés (túlnyomóan cikkek és közlemények kéziratai) megvan Orsz. Levéltár. K. L. iratai. I. sor. 94. csomó.

A közlemény közzétételére valószínűleg azok a támadások adtak okot, amelyek Kossuthot minisztertanácsai részéről érték. Az aug. 6-i minisztertanácsban a nádor erősen hibáztatta, hogy saját neve alatt olyan vezércikkeket ír, amelyek a minisztérium álláspontját nem fedik, s azt kívánta, hogy Kossuth hagyjon fel a vezércikkek írásával. Kossuth azonban kijelentette, hogy újságja az ő magánügye és felajánlotta lemondását, amelyet Batthyány hajlandó is lett volna elfogadni, de a nádor pénzügyi válságtól tartva, (ekkor készítette el Kossuth a költségvetést!) nem tartotta a lemondást elfogadhatónak. A nádor heves kifakadására az adott okot, hogy Nyáry Pál javaslatára a képviselőház augusztus 3-án határozatot hozott, amely szerint Ausztria ne számítsen Magyarország segítségére, ha a német egység kérdése miatt a frankfurti birodalmi kormánnyal háborúba keveredik. A javaslat elfogadására Batthyány és Deák szerint Kossuth Hírlapja készítette elő a talajt.²³

Kossuth július 30-i vezércikkében valóban foglalkozott a frankfurti birodalmi gyűléssel és kijelentette, hogy nem alkuszik meg az ország önállóságát megnyírbálni akaró reakcióval. »Én mint minister esküt tettem le. Ezen eskű szerint — lelkem ismerete mondja — így kell, csak így szabad gondolkoznom. Ha ott, hol tárczám felett rendelkeznek másképp gondolkoznának (mit egyáltalában nem hiszek) jó — akkor én természetesen nem leszek minister. De magyar polgár — az maradok.«

»Ott« azonban mégis másképp gondolkodtak s erről Kossuthnak is meg kellett győződnie. A Kossuth Hírlapja vezércikkeinek éppen ez az igazi tartalma: felkészülni az Ausztria felől fenyegető reakció ellen — szemben a Batthyány-kormánnyal, amely mindent az egyezkedéstől vár. Kossuth Hírlapja már legalább annyira a függetlenségi harc orgánuma kezdettől fogva, mint a forradalomé. Mint 1848 előtt előre látta a forradalmat, bár nem akarta, — úgy már előre látta a nagy fordulatot, ami szeptemberben valóban be is következett. Lapjában erre akarta előkészíteni a nemzetet. »A hazát védendem, oktalan fogalmak s a valóság béklyóit feledő légvár-ábrándok ellen« — kiáltja oda már az első számban azoknak, akik azt hitték, hogy a felelős minisztérium s a márciusi törvények mindent megoldottak. »A nemzet készen áll a harcra«, mondja s fegyverért szívesen odaadja a kincstár utolsó filléreit is.

»Az illyr pártütés«, »Viszonyunk Ausztriához«, »A titokról röppenni kezd a fátyol« — ezek a következő cikkek címei.²⁴ »A magyar szabadság két ellenséggel találja szembe magát: a reactio és az illyr pártütés«. De az utóbbit is a reakció szítja: az osztrák minisztérium azt követeli, hogy béküljünk ki a pártütőkkel s ugyanakkor a pénz- és hadügyben el akarja venni önállóságunkat. Ők tévesztették meg az illyreket, Magyarország nem törekedett hódításra.²⁵ A pénzügyminiszter lakásán konferenciát tart, amelyen elhatározzák a hadsereg fejlesztését, a haza mindenáron való megvédését — de azt is, hogy mégegyszer békejobbot nyújtanak a horvátok felé.²⁶ A szabadság alapján kell békülni a nemzetiségekkel: ha a románok nem Ausztria emberrnyúzó törvényein át ismertek volna meg bennünket »ma együtt ihatná a két nemzet az áldomást« felszabadulása fölött.²⁷

²³ Károlyi Árpád: Gr. Batthyány Lajos főbenjáró pöre. I. köt. 241-242, 364-368. I.

²⁴ K. Hírlapja. júl. 2., júl. 4.

²⁵ U. o. júl. 7. Szeretet és egyenlőség.

²⁶ U. o. júl. 4.

²⁷ U. o. júl. 9.

De nem tudunk közeledni a baráti országokhoz, mert a törvény bénává tesz bennünket. Követeljük az önálló külügyminisztériumot, mert Eszterházy Pál a jelen helyzetben cselekvő külpolitikát nem folytathat. »Ez ügy, ha külügy : szégyen és veszedelem« Ausztria ismerje el követének a magyar minisztérium jelöltjét Konstantinápolyban és Bukarestben.²⁸ Nagy erővel száll szembe a hazug híresztelésekkel : nem igaz, hogy a kormány leszállította a felvidéki bányászok bérért, »a pénzügyminiszter tömérdek gondjai közt is mindent elkövet a bányász nép sorsa javítására s erre már viharos hivataloskodása pár hónapjában többet is tett, mint az előtt egy századon át történt.«²⁹ Az említett augusztusi minisztertanács után néhány napig nem ír új cikket, majd Sz. F. betűk alatt ismét az osztrák lapok rágalmával száll szembe.³⁰

S mintegy felszabadulásként érkezik meg az előre sejtett fordulat : az új veszély nem bénítja meg a forradalmi publicistát, ellenkezőleg : megszásszorozza erejét. »Mai naptól kezdve többé nem vagyok miniszter. Mai naptól kezdve nem szorítják kezeimet a ministeri collegialitás béklyói. Kiszabadultam az udvari cselszövények fojtó gőz köréből s ismét journalistának, hírlapírónak vallom magamat« — írja szeptember 14-én.

Az összes többi európai forradalmaktól eltérően a reakció nyílt föllépése, a szeptemberi államcsíny a magyar forradalomnak lökést ad nem jobbra, hanem balra. »Elrendeli az országgyűlés, hogy királyi szentesítés nélkül hajtsák végre a még júliusban megszavazott törvényt önálló magyar hadsereg toborzásáról. Elrendeli a magyar bankjegyek nyomtatását. Kossuth és Szemere, bár a kormány lemondott, nem adják ki a hatalmat kezükből.³¹ És mindezt Kossuth Hírlapja megmagyarázza a közvéleménynek : a Batthyány-kormány titkolózása helyett az egész országot hívja fel tanúnak eddigi s ezután következő tetteire. A szeptember 19-i számban »Lemondásom s ami utána következett« címmel elmondja vergődését a kormányban, amelyben csak rábeszélésre vállalt tárcát. Lemondani nem engedték, azzal fenyegetve, hogy akkor felbomlik az egész minisztérium. A királyt hiába hívták Budára, Bécsből is megszökött. Napvilágra kerültek a reakció ármánykodásai: Jellachichnak fegyvert küldtek »tévedésből«, a hűtlen tábornokok szántsándékkal adták fel a városokat. Végre belátták, hogy a diplomatazálásból elég s két miniszter felment Bécsbe, de 10 napig nem fogadta a király. Közben Bécsből emlékiratot küldtek le, melynek lényege, hogy Magyarország szűnjék meg önálló ország lenni. Erre az országgyűlés menesztett küldöttséget Bécsbe, de az is hiába járt — Jellachichot pedig kitüntették. Ezután a minisztérium lemondott. Az új minisztérium alakulásáig ő és Szemere helyükön maradtak. Ezzel megmentették Magyarország önállóságát. És Kossuth bírta rá Batthyányt, alakítson új kormányt, nélküle — másképp az ország kormány nélkül marad, az országgyűlés veszi át a hatalmat — ezzel pedig ürügyet szolgáltatnak az árulásra.

A kormány és az országgyűlés nem tudta volna kivédeni a kamarilla által állított kelepécét : de megtehetette Kossuth, az újságíró, azzal, hogy nyilvánosságra hozta s ezzel leszerelte a közvélemény megtévesztésére irányuló tervet.

²⁸ U. o. júl. 6. Magyar-, orosz-, oláh ügy. júl. 15. Lehetőségek. júl. 20. Külügyeinkről.

²⁹ U. o. aug. 23. De mondunk egy botrányos eseményt is.

³⁰ U. o. aug. 10., 13., 19., 20., 22. szept. 2.

³¹ Révai József, i. m. 80. l.

És Kossuth Hirlapja most már minden számát ennek az egy célnak szenteli, a haza megmentésének. Kossuth »megkezdí lapjában azon, részint a nemzethez, részint a katonasághoz intézett cikkek sorát, melyek, miként lángszavakkal írják, úgy tűz nyomokat hagytak maguk után, felfokozott lelkesedést ébresztettek a kedélyekben.«³² Minden Kossuth-életrajz, minden történelemkönyv hosszasan idézi ezeket a forradalom lángoló jelszavaivá vált mondatokat. »Fegyverre aki férfi, az asszonyok pedig Veszprém és Fejérvár között ássanak egy irtózatost sírt, hogy oda vagy a magyar becsületet, vagy az ellenséget temessük.«³³ A nép királyhűsége most csak az ellenségnek kedvezne, »a királyság iránti hit és pietás, ez utolsó két hónap irtózatost tapasztalásai által, a leghívőbb ember keblében is annyira megingattatott, mint azt megingatni nem volt képes éveken keresztül a királynak legnagyobb ellensége is.«³⁴ S Kossuth lapja nem csak jelszóban adja ki: »fegyverre« — megkezdí a fegyveres ellenállás szervezését a felhívások soraival: alakuljanak »honvédelmi egyesületek«, a Bécsből indult izgatókat »agyon kell verni, mint a veszett ebeket«, a népet fel kell világosítani, proklamációkat s minden felvilágosítást a lap szerkesztősége ad.³⁵ S a felszólítások most már közvetlenül a néphez szólnak a nép ellensége a király: »idegen gonosz tanácsosai ellenállottak törekvéseinknek, ellenállottak szabadságtoknak, sőt sokakat közülünk üldöztek, hangyargattak, tömlöccel kínoztak, azért, mert a szegény nép mellett bátran és hangosan mertünk szólni.« »Fel hát fegyverre, szegény elárvult de bátor magyar nép! Kaszára, kapára, kinek mije van.«³⁶

Ez az utolsó Kossuth-cikk a szeptemberi fordulat után. A cikkek hangját Kossuth most már saját hangjával is erősíteni a nép közé megy: toborzó körútjának, cikkeinek nyomán 12.000 önkéntes vonul Fehérvár felé Kőrös, Kecskemét, Cegléd vidékéről. És ott, tudjuk megnyerik az első ütközetet. Kossuth csak novemberben ragad újra tollat, először a »Bécs-olmützi bűnműhely« leleplezésére³⁷, majd még egyszer december 6-án, hogy kihirdesse, »Nincs király.«

Kossuth cikkei mellett a lap többi tartalma is a nemzeti ellenállás nagy ügyét szolgálta. Hírei főleg harctéri tudósítások; különös bőséggel tárgyalja a horvát mozgalmakat. Bőséges külföldi rovata is van; decemberben a többi lap panaszkodik is, hogy ezek csak Kossuth Hirlapjához jutnak el, abból kénytelenek átvenni.³⁸ Párizsból hosszú tudósításokat hoz a májusi és júniusi »néplázadás« vizsgálatával megbízott bizottság üléseiről. Megállapítja, hogy ez a bizottság azokat gyanúsítja, rágalmazza, »kiknek tagadhatatlan érdemeik vannak a februári forradalom körül.« »De azért nem lesz oka örülni az európai reakció ördögarczának. A köztársaság szentség, mellyet ő kigúnyolhat, de hozzányúlani nem szabad, s megdönteni nem képes.«³⁹

³² Horváth, i. m. I. köt. 478. l.

³³ K. Hirlapja, szept. 19.

³⁴ U. o. szept. 20.

³⁵ U. o. Felszólítás minden becsületos magyarhoz... Még egy fontos felszólítás, Harmadik felszólítás.

³⁶ U. o. szept. 24. A néphez.

³⁷ U. o. nov. 15.

³⁸ Pesti Hirlap dec. 13.

³⁹ K. Hirlapja aug. 13.

⁴⁰ Pulszky, i. m. 101-102. l.

A bécsi tudósításokat Kossuth régi munkatársa, Pulszky Ferenc írja, ki az Eszterházy-féle külügyminisztérium államtitkára s Bécsben aktív sajtótevékenységet folytat a nép felvilágosítására a magyar ügyekről.⁴⁰

Kossuth többi munkatársai : Ábrányi Emil, Fabriczky Sámuel, Hunfalvi Pál, Nehéz Károly, Wesselényi Miklós, Jerney Antal, Szokolay István, Szarvady Frigyes, Szeles Lajos, Teleki László, Dobos János, Kővári László, Szeberényi László, Kolmár József, Egressi Gábor, Theodorovics Anasztáz, Barsi József, Szathmáry Károly, Szabad Imre, Pálffy János, Beöthy Zsigmond, Borbély Dani, Balogh P., Birányi Ákos, Zsarnay Imre, Szöllösi Balázs, Krizbai Miklós, Dezső Béla, Szabó Károly, Hunfalvi János, Vas Gereben. Egy részüket a Pesti Hirlapból ismerjük. Az újak között van Barsi József, a forradalom mellett következetesen kitartó plébános. A főpapok közömbössége ellen ő emeli fel szavát Kossuth Hirlapjában : »Hol van Hám, a kegyes, az ország fő püspöke, hol van Lonovics, a híres, kinek ékesszólása országszerte ismeretes? Hol van Scitovszky . . . ?«⁴¹ A levelezők között megtaláljuk a Pesti Hirlaptól kezdve Kossuth mellett híven kitartó Besze Jánost és Újhelyi Gábort. De köztük vannak egy páran a jövőendő békepárt tagjai közül is (Hunfalvi, Pálffy) és hiányznak a »szélsőbái« hírlapírói : Madarászék, Rosti, Mérei. Két vers is jelent meg Kossuth Hirlapjában : Czuczor Riadója és Garaytól az »Unió«.

Kossuth Hirlapja elsősorban az ellenállás, a függetlenségi harc orgánuma, de tudatában van annak, hogy ez a harc csak nép által győzhet. Cikket közöl arról, hogy »Mit csinál, mit gondol a nép«, melyben Dobos János felhívja a figyelmet a be nem fejezett jobbágyfelszabadítás veszélyére akkor, amikor a néptől fegyveres ellenállást várunk. »Hálát, elismerést ki kívánna tőle, kit századokon át hálátlanságra tanítottak.« A reakció az elégedetlenséget ki is használja s ezzel a toborzást nehezíti.⁴² Szokolay János »Hűbériség maradványai« címmel hirdeti, hogy a márciusi törvények nem számolták fel teljesen a hűbériséget. »Illy fenhagyott hűbéri tények : a választói jog kiváltsága a nemeseknél ; a vallásfelekezetek közti jogkülönbségek ; a regálék, dézsmák, zsellérek viszonyai, kir. városok szerkezete stb.«⁴³

A nép meghallotta Kossuth szavát, amikor a haza védelmére hívta. »Roppant volt a benyomás, melyet e felszólítás a nemzetre tett, az ifjúság az örültségig fel volt izgatva.«⁴⁴ A hatás, amelyet Kossuth Hirlapja a népre tett, abból is látható, hogy decemberben az osztrákok hamisított Kossuth Hirlapjával akarták az erdélyi népet megtéveszteni : hamis lírékkel azt hirdették benne, hogy »már egész Magyarország oda van és pisszenni sem mer.« De a háromszéki székelyek nem adtak hitelt a gyalázatos hadicselnek : januárban 12 követet küldtek Debrecenbe, hogy megtudják, mi az igazság.⁴⁵ A Közlöny után, — amelyet a hivatalok és hatóságok kötelezően járattak — Kossuth Hirlapjának volt legnagyobb a példányszáma az összes negyvennyolcas lapok közül : 4214-et küldött belőle vidékre decemberben a pesti főpostahivatal, helyben Pesten és Budán 763 példányt adtak el. Ugyanakkor a Pesti Hirlapból csak 2554, a Nép Barátjából 2710, a Nemzetiből 795 járt vidékre.⁴⁶

⁴¹ Idézi Andics Erzsébet : Az egyházi reakció. Forradalom és szabadságharc 1848-1849. Bp. 1948. 372. l.

⁴² K. Hirlapja aug. 25.

⁴³ U. o. aug. 2.

⁴⁴ Pulszky, i. m. II. 144-149. l.

⁴⁵ A Nép Barátja. 1849. jan. 23., 30. l.

⁴⁶ Firtinger, i. m. 140-141. l.

Forradalmi sajtópolitika

Az ellenállás, a függetlenségi harc szervezését Kossuth lapjának hasábjain kezdte meg, majd mint a Honvédelmi Bizottmány elnöke folytatta. Szeptember után a kormányzati feladatok, a személyes agitáció veszik igénybe minden erejét, vezércikkeinek sora elakad; Kossuth Hirlapja feladatát teljesítette; december 31-ig, addig míg a kormány elhagyta Pestet, folytatta megjelenését, de Kossuth nevével már nem találkozunk benne.

A sajtó feladatait azonban a szabadságharc nem csökkenti, inkább újakat ró rá. Egy sor röpirat, plakát, proklamáció jelöli mindjárt az első küzdelmes hetek folyamát és ezek nagyrésze Kossuth kezeitől származik, vagy legalább az ő irányítása alatt jött létre. A kormányelnök nem hivatalból irányítja a harcot — a néptribun állandóan benne él és egyedül az ő tolla alkalmas arra, hogy a döntő pillanatban a tömegeket csatasorba állítsa. A forradalom röpiratainak felsorolására, vagy épen egyenkénti méltatására lehetetlen volna kitérni. Már szeptember 20-án felhívja Kossuth lapja az olvasóit, hogy segítsenek a nép felvilágosításában. Aki részt akar venni ebben a munkában, »legyen szíves nevét és lakását e lapok szerkesztőjének beküldeni, mi elfogjuk őt látni az itt megjelenő proklamációkkal, rendelvényekkel és mindennemű felvilágosításokkal. Terjesszék és magyarazzák azt a nép között.«

A decemberben megjelent proklamációk közül kiemelkedik a »Magyarország népeihez« címzett megrendítő hangú kiáltvány december 22-ről kelteztve, amely mégegyszer összefoglalja a szabadságharc előzményeit a márciusi törvényektől kezdve, feltárja Windischgrätz hadainak erőszakosságát és partizánharcra hívja fel a népet: »Igyekeztek az ellenség előtt az utakat, hidakat elrontani, a hegyszorosakat elzárni éjnek idején; ti, kik minden bokrot ismertek vidékeiteken, rohanjatok meg oldalt, hátul, gyujtsatok reá házakat, szedjétek el podgyászát, hol rabolni mennek csapatjai, álljátok el útjukat, szóval csináljatok az ellenségnek annyi kárt, amennyit csak tehettek.« Leleplezi Windischgrätznek azt az ígérését, hogy nem állítja vissza a robotot; figyelmezteti a népet, hogy ne higgyen a hitegetésnek, hanem semmisítse meg a zsarnokot.⁴⁷ Az ideiglenes főváros népét január 6-án »Debrecen város közönségéhez« intézett kiáltványban üdvözlí. Ugyanazon napon érkezett Bem jelentése is Erdély nagy részének visszafoglalásáról; a jelentést Kossuth megjegyzéseivel 1.000 példányban sokszorosítja a város nyomdája.⁴⁸ A tavaszi hadjárat kezdetén, meg az első győztes csaták után ismét az ő szava adja hírül elsőnek az eseményeket.⁴⁹ A nép annyira csak őt kívánja hallani, hogy apokrif nyomtatványok jelennek meg neve alatt, mint például a hamisított ima a kápolnai csatatéren.⁵⁰

A közvélemény, a nép felvilágosítására írókból, képviselőkből és más alkalmas személyekből egész kis hadsereget szervezett a nép felvilágosítására: a márciusi törvényeknek, az ország helyzetének ismertetésére s a férfinépség

⁴⁷ Pap Dénes, i. m. 243-267. l. U. o. közölve a Honvédelmi Bizottmány fontosabb rendeletei, amelyeket szintén Kossuth irt alá. V. ö. Mód Aladár: Pártharcok és a kormány politikája 1848-49-ben. Forradalom és szabadságharc 1848-49. Bp. 1948. 9-187. l.

⁴⁸ Firtinger, i. m. 185. l. Csobán Endre: A közvélemény problémái. (A szabadságharc fővárosa Debrecen. Debrecen 1948. 205-260. l.).

⁴⁹ Az országos honvédelmi bizottmány elnöke a magyar hadsereghez. 1849. márc. 8. Pap Dénes, i. m. 356-395. A kormányzó elnök szózata a gödöllői táborból a visszaszerzett országrészek lakosaihoz. 1849. ápr. 8. U. o. 388-394. l.

⁵⁰ Egy példánya Orsz. Levéltár Kossuth Archiv 231.

harcra buzdítására. Már Jellachich betörése idején kiküldte Vasváry Pált, Vas Gerebent, Emödy Dánielt, Dobsa Lajost, Kléh Istvánt, Kocsányi Józsefet, Funták Sándort és másokat ilyen felvilágosító munkára. Küldött felvilágosítókat olyan vidékekre is nagyobb számmal, amelyeket ellenséges betörés fenyegetett, vagy ahol erős reakciós izgatás folyt.⁵¹ Görgey, Damjanich és Bem táborába egy-egy hivatalos tudósítót küld, hogy a nép számára újságok útján vagy másképp hiteles híreket adjanak a csatákról.⁵² Június 27-én »A haza veszélyben van« jelszóval felszólítást ad ki az általános népfelkelésre: »Mivel bizonyosak vagyunk, hogy a nemzet képes magát s hazáját megvédeni, azért tudtára adjuk tartózkodás nélkül a veszélyt egész nagyságában . . . s fegyverre kiáltunk minden honpolgárt!⁵³

Az utolsó saját fogalmazású haditudósítás kéziratát augusztus 8-án adta át Frics Józsefnek, a Közlöny szerzőjének — ez a tudósítás már nem jelent meg.⁵⁴

Kossuth tehát a publicisztika jól bevált eszközét nem adta ki kezéből. És mégis az egyezkedésre törekvő, békepárt működését elsősorban az tette lehetővé, hogy Kossuth lapját Debrecenben nem folytatta, vagy újat nem alapított. Vele szemben rendkívüli népszerűsége miatt a jobboldal sohasem mert felvenni a harcot, ezért a szeptemberi napok óta hú szövetségesének, Madarásznak megsemmisítésére törekedtek⁵⁵ és első támadásaikat sikerült a kormány hivatalos lapjának, a Közlönynek tekintélyével alátámasztani.

Az előzmények még Budapestre vezetnek vissza és a Pesti Hírlapnak decemberben tervezett szerkesztőváltásával álltak kapcsolatban. Az volt a terv, hogy a lap szerkesztését Csengerytől és Kemény Zsigmondtól Jókai Mór veszi át, Nyáry Pál közreműködésével.⁵⁶ Jókai megírta első cikkeit, de a Pesti Hírlapban való megjelenésükre már nem került sor. Ellenben Debrecenben Nyárynak, aki ekkor a Közlönyt szerkesztette, kapóra jöttek ezek a cikkek s a Közlönyben közölte is őket. A 14 cikk közül különösen kettő váltott ki a következőket radikális táborban heves ellentmondást, amelyben Jókai a császárt és a dinasztiaát úgy állította be, mint aki nem felelős Magyarország megtámadásáért.⁵⁷ Madarász László már február 3-án a nemzetgyűlés elé terjeszti, hogy a Közlöny »nem úgy kezeltek, mint kell« s kívánja, hogy a ház küldjön ki lehetőleg két tagot, aki a Közlönyre felügyeljen. Az indítványt elvetik, mert abban a cenzúra visszatérését látják s a Honvédelmi Bizottmányra bízzák az ügyet. Február 10-én azután Madarász József intézett interpellációt a Honvédelmi Bizottmányhoz, amelyben Jókainak az előző napon megjelent cikkét bírálja s kérdezi, vajjon azt a Bizottmány magáévá teszi-e. A kérdésre Nyáry válaszol s közli, hogy a Közlöny minden számát a Bizottmány megbízásából Jósika Miklós nézi át. Ez történt a Jókai-féle cikkekkel is. A választ nem fogadják el a képviselők, hanem az összkormány nyilatkozatát kívánják az ügyben. Erre február 12-én maga Kossuth szólal fel és kijelenti, hogy általánosságban nem fog soha magának elismerni hírlapi cikket, mert lehetnek dolgok benne, amelyeket elfogad,

⁵¹ Csobán, i. h.

⁵² Március Tizenötödike. 1849. márc. 12.

⁵³ Pap Dénes, i. m. 480-485. l.

⁵⁴ Kézirata állítólag a debreceni főiskola könyvtárába került. Firtinger, i. m. 185. l. (Csobán, i. m. nem említi).

⁵⁵ Mód Aladár, i. h.

⁵⁶ Pesti Hírlap. 1848. nov. 30.

⁵⁷ Jókai Mór: Forradalom alatt írt művek. (Hátrahagyott művei. VI. köt. Bp. 1912) 59-66. l. és jegyz. Varga Zoltán: A trónfosztás. (A forradalom fővárosa. I. m. 385-473. l.) Madarász József: Emlékiratai. I. m. 203-209. l.

másokat viszont nem. Tehát nem az a kérdés, egyetért-e a kormány valamely cikkel vagy nem, hanem, hogy mi a kormány politikája. Erre nézve azt mondja : »védeni kívánja a hazát igazságtalan támadás ellen s a védelem közben semmi utat elzárni, hogy Magyarország ügyei a nemzet jogai, becsülete és szabasága alapján úgy egyenlítettessenek ki, mint a körülmények szerint kiegyenlíteni legtanácsosabban lehet.«⁵³

Kossuth nyilatkozatát a békepárt győzelemnek könyvelte el, mert nem foglalt nyíltan állást a megegyezés ellen. Madarász közölte Kossuthal a radikális tábor elégedetlenségét, mire Kossuth eltávolította Jókait a Közlönytől. Madarásék február 14-én megindították újra a *Márczius Tizenötödikét*. A lapot Pálffy Albert és Csernátoni Lajos szerkesztették, az első Madarász rendőri tanácsosa, a másik Kossuth titkára volt, tehát mindketten a kormányhoz tartoztak s mégis a lap 2. számában hadat üzentek azoknak, kik »a kormányelnök ifjú lelkének s soha nem vénülő szellemének erejét tompítani és bénítani törekszenek.«

Megisméltődött tehát a pesti helyzet : a baloldal Kossuthot magához akarta vonni, kiszabadítani a megalkuvó politika feléje nyúló csápjai közül. De Kossuthnak saját lapja nem volt, a Márczius Tizenötödike ellen pedig a békepárt új hírlapot indított *Esti Lapok* címmel, Jókai szerkesztésében. Az *Esti Lapok* a békepárt bevált taktikája szerint személy ellen támadtak : míg a képviselőházban Madarász megsemmisítésére törekedtek, a hírlapi harcban a támadás első céltáblájául Csernátonit szemelték ki.

Kossuth még mindig nem tud dönteni. Csernátonit megvédi a személyes támadások ellen, de 1849 február 24-én hosszú levelet intéz hozzá, amelyben kifejti, hogy a közönség azt hiszi, hogy lapja Kossuth véleményét fejezi ki — hiszen a szerkesztő az ő titkára. Már figyelmeztette Csernátonit s remélte hogy változtatni fog cikkeinek irányán, de az előző napon Mészáros, a hadügy-minisztert támadta meg cikkében és ezzel őt kompromittálta. Felszólítja Csernátonit, hogy vagy a szerkesztőségről, vagy a titkárságról mondjon le.

Csernátoni válaszát nem ismerjük, de Kossuth következő leveléből az derül ki, hogy Csernátoni mindkét állásáról lemondott : felhagy a »titoknoksággal«, de a szerkesztéssel is. Csak abban kéri Kossuth tanácsát, hogy ezt hogyan hozzák a közönség tudomására — nem szabad, hogy a lemondás feltűnő legyen, másképp azt hinnék, azért teszi, mert Mészáros rovására Görgeit dicsérte cikkében. Kossuth azt tanácsolja, írja meg a lapban, hogy a hazára nézve fontosabb »rendeltetés« miatt hagyja ott az újságírást. El is határozza, hogy Párizsba küldi utasításokkal Teleki Lászlóhoz.⁵⁹

A február 28-i számban Csernátoni valóban bejelenti, hogy a szerkesztőségből kiválik s más megbízást fog kapni. De hosszan válaszol Jókai támadására is.

A békepártot a siker felbátorította s tovább folytatták a támadást most már Madarász ellen, azzal a hátsó gondolattal, hogy végül Kossuthot összes hátvédjeitől megfosszák. Kossuth március 25-i nagy beszédében erőteljes szavakkal bélyegezte meg a békepárti sajtó működését : »Borzasztó, irtózatos. Kinek kebelében ez a szó »haza«, magasabb, mint a személyes elégtétel az önértelmek iránt, annak el kell borzadni attól, a mint a sajtó most működik.«

⁵⁸ Pap Dénes: A parlament Debrecenben. Lipcse 1870. I. köt. 54, 106-107, 118-122. l.

⁵⁹ Kossuth két levele az Orsz. Széchényi Könyvtár Kézirattárában. Csernátoni cikke : *Márczius Tizenötödike*. 1849. febr. 23. Csernátoni márc. 21-től kezdve ismét munkatársa a *Márczius Tizenötödikének*.

Kijelenti, hogy a kormány minden okmányt ki fog nyomtatni, amely a Madarász elleni vádakkal szemben az igazságot tisztázza.⁶⁰

Csakhogy Kossuth újabb távollétében a támadások tovább folynak és a sajtóvita is kiújul. Gorove és Pálffy János eljárást sürgetnek a Március Tizenötödike és Madarász újságja, a Debreczeni Lapok ellen, mert a képviselőház feloszlátását követelték, de Irányi Dániel védelmébe veszi a baloldali sajtót s így határozatot nem hoznak.⁶¹ A függetlenségi nyilatkozat csak látszólag kovácsolta újra össze az egységet; Madarász kimaradt a kormányból és Szemere sűrűn hangoztatott republikánizmusa, forradalmisága nem akadályozta a békepárt érvényesülését.

Kossuth Debrecenben nem tudta megtalálni politikája széles, népi bázisát, nem tudta mozgósítani a forradalom haladó erőit. A néphez most is elért a hangja s az meg is értette őt, de az országgyűlésben nem tudta maga mellé tömöríteni azt a pártot, amely a nép jogos érdekét kifejezésre juttathatta volna. És ebben része volt sajtópolitikája bizonytalanságának is. Kossuth publicistai hatása a Kossuth Hírlapjában érte el tetőpontját, Debrecenben — főleg azért, mert ő maga nem tartott sajtóorgánumot a kezében — nem tudott a sajtóviszonyok felett úrrá lenni, sőt több esetben saját pártjának orgánumait gyöngítette s a békepártot segítette győzelemre.

Ennek a következetlen politikának méltó befejezése volt a Március Tizenötödike betiltása a szabadságharc utolsó napjaiban, mégpedig azzal a megokolással, hogy a szerkesztő »kiadás előtt illető helyen bemutatni ismételtlen is elmulasztotta.« A valódi ok az volt, hogy a lap következetes támadást indított Szemere Bertalan ellen: a betiltás előtti utolsó számban Szemere 1848-i sajtótörvényét vette bírálat alá, amelyet annakidején a márciusi ifjúság elégetett.

A betiltó rendeletet július 1-én Kossuth Vukovics Sebóval és Szemere Bertalannal együtt írta alá.⁶² A miniszter ragaszkodott hozzá, hogy a felelősséget az államfő velük ossza meg. Kossuth és a baloldali sajtó között véglegessé vált a szakadás.

*

Kossuth első, kéziratos újságjaiban mások beszédeit terjesztette, azoknak keltett visszhangot a közvéleményben, majd a Pesti Hírlapban saját reformprogramját dolgozta ki és vitte bele a kormány és a kiváltságaikhoz ragaszkodó nagybirtokosok ellenállását tolla erejével és szavai igazságával leküzdvé a köztudatba, úgy, hogy most már a tömegek tulajdonává vált gondolatból cselekvő erő lett. A forradalom kitört s azt ismét ő vitte tovább a mögéje sorakozó, őt magát is siettető radikális erők segítségével, — ezeket az erőket végül Kossuth Hírlapja sorakoztatta fel a szabadság védelmére. A függetlenségi harc közepette a sajtó Kossuth kezében mindig hatásos fegyver volt, csak a debreceni párt-harcok tompították az élet. A szabadságharc elvesztése Kossuth számára pillanatnyi szünetet sem jelent a publicisztikai küzdelemben: szeptemberben már újra íróasztal mellett találjuk.

Kossuth és a sajtó az emigrációban — ezt az óriási témát itt részletesen bemutatni már nem tudjuk. Révai József állapítja meg, hogy az emigrációban

⁶⁰ Pap Dénes, i. m. I. 259-263. l.

⁶¹ U. o. II. 26-49. l.

⁶² Vukovics Sebó emlékiratai. Bp. 1894. 523-524. l. Márczius Tizenötödike. jún. 26, jún. 27. A betiltó rendelet: Orsz. Levéltár. Kossuth Miscellanen. 269. sz. Respublica. 1849. júl. 8.

Kossuth, ha napirenden akarta tartani a magyar függetlenségi kérdést, kénytelen volt minden Ausztria ellenes erő szövetségét keresni, tekintet nélkül arra, hogy demokratikus vagy reakciós erőkről volt-e szó.⁶³ Ez a helyzet Kossuth általános emigrációs sajtópolitikájában is. Saját lapot külföldön nem alapít — az európai forradalmi mozgalmak többi vezetőinek orgánumaiban sem vállal vezető részt; politikai kapcsolatainak »exigenciái« szerint dönti el, hogy hová ír, vagy irat munkatársaival. Csalódása az olasz felszabadító háborúban és Napoleonban felismerteti vele, hogy a Nyugat nem érti küzdelmét Ausztria ellen — de azt is, hogy elszigetelődik a hazai talajtól s a függetlenség zászlaját a felső osztályok cserben hagyják⁶⁴: Magyarország felé fordul és megindítja harcát a kiegyezés ellen.

Az emigrációs publicisztika második korszaka nem a Deákhhoz intézett Nyílt levéllel kezdődik, hanem még 1866 októberében indított illegális folyóiratával, a »Negyvenkilenc-cel, amelyet Olaszországban nyomtat, de »Debrecen« fiktív megjelenési hellyel van jelölve és amelyből összesen öt szám jelent meg. 1867 május 26-án azután már Böszörményi László lapjában, a Magyar Újságban veszi fel a harcot a kiegyezés ellen, a híres Cassandra-levéllal, amelyet többszáz hasonló nyílt levél követ — jórésztük még feltárára vár az újságok régi kötetekben. Valahányszor a képviselőház tárgyalásai, vagy a nemzetközi események szükségessé tették az elvi állásfoglalást, Kossuth nyílt levelei irányt mutattak híveinek. 1871-ben Kossuth szavára száll síkra az ellenzék a cseh autonómia mellett. Megszólal Deák halálakor, az orosz-török konfliktus idején; nagy határozottsággal támogatja az ellenzéket a megyei autonómia védelmében és tiltakozik az 1879-i honossági törvény ellen, melynek értelmében tíz év múlva ő is hontalanná válik.⁶⁵

Végül a harmadik korszakot az Iratok első hat kötetje jellemzi, amelyeket még maga Kossuth rendez sajtó alá. Nem memoárnak, nem is önéletrajznak szánja, hanem polémikus műnek, amely szerves része a kiegyezés ellen indított és Kossuth által élete végéig fel nem adott harcnak. Ezért kezdi művét az események derekán: nem a reformkorral és még csak nem is a szabadságharccal, hanem 1859-cel, mert ez az ő felfogása szerint a magyar függetlenségért induló második küzdelem közvetlen előzménye. Az Iratok egyenes folytatása Kossuth 1832-ben megkezdett publicisztikai küzdelmének. Az írott újság, a politikai hírlap és végül a Deák elleni polémáinál használt nyílt levél után egy utolsó publicisztikai forma, amely teljes egészében beilleszkedik Kossuth állampárti és írói életművébe egyaránt.

V.

Az író és az újságíró

A magyar publicisztikai irodalom — talán Zrínyire visszamutatva a messze múltból — 1790 táján kezdődik, felvilágosult francia hatás alatt született röpiratokkal. Hordozója a legelső forradalmi magyar mozgalom: Martinovicsnak és társainak reformszövetsége. A századfordulón — a szabadságmozgalom véres

⁶³ I. m. 147. l.

⁶⁴ U. o. 149-150. l.

⁶⁵ A „Negyvenkilenc”-ről I. Iratok, VII. 145-160, 157-160, 180-181. l. A Deák-vitáról: Dányi Károly: Kossuth és a Deák-párt hírlapi vitája 1867-ben. Kolozsvár 1943.

elfojtása után — az elnyomás a röpiratok és az újságok szavára már hangfogót szorít, a politikai irodalom csak 1830-ban támad fel újra Széchenyi Hitelével. Itt találkozunk a Kazinczyék óta nagyra fejlődött szépirodalommal — de még mindig nem a napisajtóval. Kossuth ülteti át a mondanivalóba és formába egyként megújult politikai publicisztikát az újságba. És ő biztosít helyet ennek a megérdemelt figyelemre még nem méltatott műfajnak az irodalomban is. A cikkformát nálunk ő teremtette meg.

Kossuth írói pályája heves küzdelmek keresztüzében, nem békés elvonultságban alakul. A kortársak, majd az utókor is átvitték értékelésébe azt a rokon- vagy ellenszenvet, amelyet agitációjának politikai tartalma iránt éreztek. »A szabadságharc historikusai kimondták rá az ítéletet: Kossuth nem államférfi, csak agitátor«¹. Sem eredetiség, sem mélyebb műveltség nincs benne — mondja Csengery Antal — »a XIX. század általános eszméit képviselte az eszméket, melyek mozgásban tartották a népeket, az újkor jelszavait. De az általános eszmékhez nem csatlakozott a részletek ismerete. Inkább olvasta és tanulta a napi sajtót, mint a codexeket, a népek intézményeit.«²

Kossuth olvasottságát, tárgyi tudását ma már, ismerve a börtönben olvasott könyveknek és folyóiratoknak pontos jegyzékét,³ senki sem vonja kétségbe. Fogságból írt leveleiben részletesen beszámol olvasmányairól; türelmetlenül sürgeti a nehézkes ellenőrző-gépezeten át érkező új könyvszállítmányokat. Az egykorú jogi, gazdasági, politikai irodalom mellett írók és költők művei is érdeklik; angolul tanul s elkezd Shakespeare-t versben fordítani. A Pesti Hírlap hosszú programcikkeiben, a Széchenyi telekdíj-tervével kapcsolatos számításaiban; végül az Ellenőr nagy cikkében, az Adóban bőségesen megmutatja, hogy használni is tudja ismereteit. Angliai és amerikai hallgatóságát mély történelmi tudásával kápráztatja el; öregkorában botanikáról és geológiáról komoly tudósokkal bocsátkozik vitába.

De, mint Széchenyinek írott Feleletében mondja, »más hírlapot s más könyvet írni«⁴. A hírlap gyorsan olvasható, könnyen érthető fogalmazást kíván. A rendi hagyományok hosszadalmas, barokk fogalmazását nem bírja a modern olvasó. Gyors, frappáns kifejezéseinek újságát csak akkor érezzük, ha az egykorú hírlapok lassan hömpölygő cikkstílusával hasonlítjuk össze. Nem hiába történt, hogy a Pesti Hírlap legelmaradottabb kortársa, a klerikális Nemzeti Újság 1845-ben pályázatot írt ki 30 vezércikk átstilizálására.⁵

Helyesen vették észre cikkeinek stílusa mögött is a társadalmi átalakulást: Kossuth cikkeinek olvasásához már nem feltétlenül szükséges a rendi, klasszikus műveltség, úgy írt, mintha egyik rendhez sem tartoznék.⁶ Számára a rendi korlátok már ebben a tekintetben is leomlottak. Széchenyi maga jól vette észre, hogy röviden, egyszerűen írni nehezebb, mint hosszán és elvontan: »de mit tehetek én róla, ha annyi a mondani-való s rövidebben írni nincs időm, vagy tán nem is tudok.«⁷

¹ Hentaller, i. m. VI. 1.

² Adalék K. jellemzéséhez. Budapesti Szemle 1883. 36. köt. 321-336. 1. A felületesség vádját l. még különösen Kemény, i. m. 111-112. 1.

³ Viszota, i. m. I. 680-681. 1. Kosáry Domokos: K. fogsága. Magyarisztudomány. 1943. 217-286., 400-630. 1.

⁴ Id. kiad. 443. 1.

⁵ Aug. 31.

⁶ Szekfü, i. m. 312. 1.

⁷ Wesselényi és Kossuth. Közli Viszota, I. 346. 1.

Határozottság és közvetlenség Kossuth stílusának fő jellemzői. A közlés a fontos, az, hogy olvasóival egyszerű tényeket értesen meg és a tények erejével bírja rá, hogy a tőle kívánt következtetéseket levonja, anélkül, hogy azokat hosszadalmasan kellene fejtegetnie. Mindenre példákat ad. Cikkeinek rendszerint már a címe felkelti a hangulatot s ezt fokozza az első mondatok színes indítása. Olvassuk el az »Utak« c. vezércikk⁸ bevezető sorait: »Nekivágtattunk a rákosi úttöltés portengerének. Oly gyönyörűsége szép, finom por feküdt útunkban, hogy ha gyermek vagyunk, elszöknénk hazulról, csak hogy ily szép porban játszassunk; s miért nem? . . . És a mint haladánk, kocsink kerekei mögött szépen összecsapott a kétfelé szelt porözön, mint Byron nagyszerűen a tengerről mondja, hogy rajta százezer hajóhad nyomot nem hagyva hömpölyög. Csak néha, ha egy-egy vak német ló magasat lépett, vagy egy ármányos veréb száraz fürdőt vón, csattan kétfelé a portenger. . . .« Majd rövid drámai szóváltás következik a portengerben hiábavaló munkát végző megyei útkaparóval — és már benne is vagyunk a tárgyban: utaink rosszszak, közlekedésünkön javítani kell. Más helyen persze — és többnyire — nem ily játékos, tréfálkozó a cikk bevezetése sem, de mindig élénk, konkrét és szemléletes. Amikor az angol-magyar kereskedésről ír, leírja szülőföldjét, a Hegyalját, viruló szőlőivel — csak azután tér rá, hogy a Hegyalja borát értékesíteni hogyan kellene.⁹

És a példákat még szaporíthatnánk, anélkül, hogy a pécsi exekució már első szavaival is felháborodást keltő közismert bekezdését említettük volna.

Azonban éppen az ilyen cikkek »modorát« hibáztatta Széchenyi: ezek azok, amelyek inkább a »szívhez« mint az »észhez« szólnak. Csak hogy Kossuthnak van egy tiszta értekező hangja is a tárcái hang mellett. Itt a mondatok arányossága, ritmusa az, ami a figyelmet ébrentartja. A kiemelt eszmék, szinte mint a rímek, vissza-visszacsengenek. »E jóslat ellen *felzúdíthatjátok* a tömeg nemeség szenvedelmét, míg bűnös intéstöket követve, bős orkánként rohanand e korszak legjobbaira; és tehetetlenségre kárhoytatandja a legszentebb hazafiságot, mely más óhajtást nem ismert mint azt: hogy *megkérlelhessük* nemzetünk istenének ítéletét, *megkérlelhessük* az által, hogy megadjuk a népnek az igazságot, a soká megtagadott szent igazságot. Igen, *felzúdíthatjátok* a szenvedelmeket, és a közös teherviselés szent ügye ismét és újra megbukik, és az igazság papjai azon keserűséggel vonulandanak vissza a bánat magányába, hogy látták a véget és el nem háríthaták; mindez megtörténhetik, meg fog történni valószínűleg, de azért ne gondoljátok, hogy jóslatom nem teljesülend . . . osztolni fogtok a népnek minden terheiben.«¹⁰

A figyelemkeltés szükségességét senki sem érzi jobban, mint az újságíró, aki elsősorban közölni és meggyőzni akar, nem önmagát kifejezni, mint a költő. De Kossuth annak ellenére tudatosan tartózkodik minden olyan eszköztől, amely a tények meggyőző erejét henye szóvirágokkal akarná pótolni. »A részletes fejtegetés egy komor mező, hol az érzécsiklandós éleletnek virág nem virul. De itt edződik meg az akarat, melynek gyümölcse cselekvés leend . . .«¹¹ Joggatlanul vetettek a szemére érzelmességet annak a Kossuthnak, aki a börtönből azt írja lúga leveleire, »hogy gondolkozását egy kissé prózaibbnak.

⁸ 1841. jún. 9. 46. sz.

⁹ 1841. máj. 8. Angol-magyar kereskedés. Hasonló még: Börzejáték és jószáglojtéria 1841. dec. 22.

¹⁰ Adózzunk. Hetilap. 1846. dec. 25. Kiemelések tőlem. DB. L. még Ellenzék és pecso-vics. Viszota, i. m. II. 859. I. Névtelenség. PH. 1841. 52. sz. stb.

¹¹ Adó. PH. 1841. 76. sz.

s kifejezésein az érzelgest (sentimentalismust) szárazabb színűnek szeretném.¹² A komolyságot mindig egyik legfőbb erénynek tartja, a humor vagy a gúny hangját ritkán használja.¹³

Nem idegen azonban Kossuthtól a pátosz. »Hosszú körmondatainak ünnepélyes folyamatában volt bizonyos keleties lassúság, méltóság« — írja Csengery Antal.¹⁴ Ez igaz, — de éppen nem keleti, hanem nyugati hatás. Korának költészete is ilyen természetű: a kor egyik legolvasottabb írója Victor Hugo.¹⁵ Igaz az is, hogy ez a szenvedély a szónoklatban természetesebb, mint az értekező prózában.¹⁶ De mégsem ismerhetjük el, hogy Kossuth stílusa szónoklataiban magasabb színvonalat érne el, mint cikkeiben. A publicisztika az ő igazi területe: a ceglédi küldöttségnek adott válaszában elégtétellel állapítja meg, hogy húsz éve nem tartott nyilvános beszédet. »... én, aki annyi beszédet tartottam életemben, hogy köteteket lehetne velük betölteni, nemcsak soha legkisebb hajlamot nem éreztem a szónoki professió iránt, de sőt mondhatom: írózatos lelki megerőltetésembe került, magamat e szakmányra elhatározni. Magányt kedvelő, hallgatag hajlamú ember voltam egész életemben. Hát mi vitt reá, hogy mégis belekontárkodjam a szónoklat mesterségébe? — A polgári kötelesség érzete az, a mi a dadogó Demosthenesből szónokot csinált.«¹⁷ A pátosz nem egyedül a szónok sajátossága, és a francia romantika hatása alatt úgyszólván egész Európában kötelező volt. A romantika kétségtelen mesterkelt, cikornyás-rétori stílusa egyes kimagasló képviselőiben — elsősorban éppen Victor Hugóban — a születő forradalom, a felfelé ívelő népmozgalom őszinte pátoszává magasztosul; már nem henyé stílusvirág, mint a romantikusok többségénél, hanem egy nagy és a forradalomtól megindított képzelet egyenértékű kifejezése, amely maga is agitációs erővé, a haladó eszmék előrevivő tényezőjévé változik. Ebből táplálkozik Kossuth stílusa is és talán igaza van Beksics Gusztávnak — nemcsak Kossuthra, de az egész március előtti Európára nézve — »csak így diadalmaskodhatott egy régi társadalom, ósdi viszonyok ellenálló erején.«¹⁸

Kossuth cikkformájának hatását bizonyítja, hogy nemcsak a kortársak — s elsősorban a márciusi fiatalok — követték, de egyes szófűzései, mondásai szállóigévé váltak.¹⁹

Kossuth tudatos nyelvújító is volt: a *vezércikk* szó nem tőle származik, de mai értelmében ő használta először. Az ő szavai: *bevégzett tény, fejlemény, kedélyes, keresztkérdés, közgazdaság, közjog, közszellem, megvitát, szárnyvonal, vedvám*.²⁰ A nyelvújításról cikket is írt.²¹

Kossuth stílusa — egyöntetű megállapítás szerint — nem népies. Csak-hogy az értekező próza, a cikkforma a szándékolt népiességnél semmivel sem áll kibékíthetlenebb ellentétben. Arany János joggal leckéztette Vas Gerebent nyegyvennyolcas néplapjának »pimaszkodó« modora, keresett parlagisága miatt. Kossuth »elég értelmesnek tartá a magyar népet a művelt nyelv és modor

¹² Kosáry, i. h.

¹³ Ferenczy, i. m. 309. l.

¹⁴ I. h.

¹⁵ V. ö. Dénes Szilárd: K. L. a szónok. Bp. 1908. 49. l.

¹⁶ U. o.

¹⁷ Iratok, II. 131. l.

¹⁸ I. m. 60. l.

¹⁹ Dénes, i. m. 25. l.

²⁰ Tolnai Vilmos: A nyelvújítás. Bp. 1929. 172-173. l.

²¹ PH. 1841. jan. 25.

megértésére.« De való az is, hogy Kossuth a Pesti Hírlapban még nem is a nép tömegei számára írt, hanem saját osztályának, a kisbirtokos, vagy birtoktalan középnemességnek. Csak a Kossuthi Hírlapjától és a negyvennyolcas proklamációktól kezdve fordul közvetlenül a néphez.

Viszont erejét a népből merítette és ha akár külföldön a »kiváltságosokhoz« vagy »műveltekhez« szólt is, mindig a népnek tulajdonította szavait, és tetteit. »Egyes polgár csak annyi erővel bír, amennyit neki a nemzet kölcsönöz. Ha a múltban némely nagy dolgoknak leheték eszköze, az érdem a népe nem az enyim. Én csak tükör valék, mely a kapott világot visszasugárzta. A világ a nép vala« — mondja a jászladányi választóknak 1867-ben.²³

Publicisztikai küzdelme az országgyűlés tanácskozásainak nyilvánosságtételére, a reformprogramot kifejtő és közkinccsé tevő hírlapokon, a magyar függetlenséget hirdető külföldi propagandán, végül a Cassandra-szerepre kárhoztatott nyílt leveleken át egészen az elfelejtett és hűtlen kezek közt eltorzult íratokig — mind a magyar nép felszabadítását, jövőjének biztosítását szolgálta — egy általa elképzelt szabad Kelet Európán keresztül, amelynek igazi értelmét és jelentőségét csak ma értjük meg.

Ha összefoglalóan felvetjük a kérdést, miben volt forradalmi Kossuth, publicisztikája, akkor így felelhetünk. Forradalmi volt Magyarországon maga a forma: a politikai történet teljes bemutatása időszaki kiadványban, kritikus és pártos módon. Forradalmian új volt a Pesti Hírlap szerkesztési módszere: a szervezettség, a központi politikai gondolatnak alárendelt egység. Forradalmi volt maga a nyilvánosságért folytatott harc, amelyben Kossuth nemcsak a hagyományos ellenfelet, a cenzúrát győzte le, de a rendi nemesség ellenállását is. De főképpen forradalmi volt már a Pesti Hírlap tartalma is: Kossuth reformokat követelt, de előre látta, hogy a megvalósítás ára forradalom lesz és erre akarta előkészíteni a magyar közvéleményt: inkább rövid ideg tartó anarchia, mint végleges, le nem rázható önkény. Forradalmi volt a Deák-párttal folytatott vita és a Duna-konfederáció elgondolásával a jövő számára hagyományozott iránymutatás. Végül forradalmi volt a magyar értekező próza újjáteremtése, a cikkforma kossuthi típusa a magyar irodalom történetében.

²² K. a szónok és író. Hazánk. 1884. II. i. h.

²³ Idézve u. o.